A

CSIKSOMLYÓI

RÓM. KATH. FŐGYMNASIUM

ÉRTESITŐJE

AZ 1898—99. TANÉVRŐL.

KÖZLI:

BÁNDI VAZUL,

IGAZGATÓ.

CSIK-SZEREDÁBAN

NYOMATOTT GYÖRGYJAKAB MÁRTONNÁL

1899.

A

CSIKSOMLYÓI

RÓM. KATH. FŐGYMNASIUM

ÉRTESITŐJE

AZ 1898—99. TANÉVRŐL.

KÖZLI

BÁNDI VAZUL,

IGAZGATÓ.

CSIK-SZEREDÁBAN

NYOMATOTT GYÖRGYJAKAB MÁRTONNÁL

1899.

BÁTHORY ENDRE

BIBORNOK ÉS ERDÉLYI FEJEDELEM

HALÁLA.

IRTA

Dr. BALLÓ ISTVÁN.

Előszó.

A folyó évben háromszázéves évfordulója annak, hogy Báthory Endre bibornok és erdélyi fejedelem a csikszentdomokosi Pásztorbükkön szörnyű halált lelt. A végletekig fokozott ellentétek áldozata ő, azoké az ellentéteké, melyek egy részt a székelység különböző osztályai, más részt a székelység és az uralkodók, az erdélyi fejedelmek között felmerültek s a melyeknek hatalmas árja elsodort volna akárkit, a ki e zavaros időben Erdély kormányán ül. E rövid értekezés megmutatja, hogy a vihar már régóta ott állott fenyegetőleg a fejedelmek feje fölött s hogy egy ártatlan emberre sújtottak le czikkázó villámai, azt a szerencsétlen körülmények okozták.

I. FEJEZET.

A székelység ősi szervezete, jogai és kötelességei.

Ha Báthory Endre gyászos tragoediájának inditó okaival meg akarunk ismerkedni, szükségesnek látszik megemlékezni a régi székely alkotmánynyal, mert különösen ennek csorbitásaiból fejlődtek ki az annyi szenvedést okozó ellentétek, melyek véres harczokba bonyolitták a szegény Székelyföldet.

Századokon át élt a székelység ősi alkotmányában. Minden székely született nemes volt a nélkül, hogy külön »nemes-levélre lett volna szüksége. Mig Erdély, mint külön fejedelemség külön nem vált Magyarországtól, ritka volt a székelységben, hogy valaki nemességet nyerjen. „Mint valódi nemesek nyertek nemesi kiváltságot Magyarország dicső királyaitól", mondja egy 1499-i oklevél, melyben II. Ulászló király a székelység kiváltságait megerősiti[1]). A Verbőczi István Tripartituma is, mely a XVI. század elején készült, a székelyeket — mint kiváltképen való nemeseket — emliti[2]). Az összes székelység nemességét a magyarországiak is tudták, sőt elismerték. „A székelyek általában mind nemesek", irják I. Ferdinánd király biztosai Bornemissza Pál veszprémi püspök és Werner György 1552-ben[3]). Maga Veranesics Antal, a hires esztergomi érsek, a XVI. században mondja a székelyekről, hogy mind nemesek[4]).

[1]) Székely Oklevéltár. Szerkesztette: Szabó Károly. III. 140. l.
[2]) 3. rész, 4. czikkely.
[3]) Székely Oklevéltár. II. 100. l.
[4]) Mon. Hung. Hist. 2. osztály. II. k. 144. l.

Az egész székelység ős időktől fogva három rendből állott, u. m. főnépből (primores), lófőkből (primipili) és a községből (gyalogok, pixidarii, darabontok). E felosztás — ugy látszik — a vagyonbeli állapot alapján fejlődött ki, de nem a jogi előnyök rovására, a mennyiben mind a három rendnek egyenlő jogai és kötelességei voltak. A főnép a leggazdagabb volt, belőle kerültek ki a generalisok, kapitányok, hadnagyok, zászlótartók, főkirálybirák, viczekirálybirák, táblabirák. A lófők képezték a sereg zömét, a lovasságot; belőlük alakult meg a szék tiszti kara. Végül a köznép képezte a gyalogságot. Ugy a főnépnek, mint a lófőknek voltak jobbágyai, kiket földön lakóknak neveztek.[1])

Ugy a lófők, mint a gyalogok külön lajstromban voltak. Hunyadi Mátyás király 1473-ban rendelte el, hogy a lófők és gyalogok külön-külön felirassanak s egyuttal meghatározta, hogyan lehet magasabb osztályba jutni. E szerint ha valaki kitüntette magát s három annyi birtokot szerzett, mint a mennyi a saját rendjén valók közül bármelyiknek volt, magasabb rendbe kerülhetett.[2]) E beosztás eleinte az országgyülésen vagy a szemlék (lustrák) alkalmával történt. A fejedelmek külön oklevéllel tették ezt. Igy emelte a lófők közé pl. János Zsigmond marosszéki szentlőrinczi Másfél Andrást és Mártont,[3]) Báthory Zsigmond Erestevényi Balázst,[4]) a főnép közé pl. János Zsigmond küsmődi Márton Jánost és Pétert,[5]) hogy többet ne említsek.

Hogy minden székely valóságos nemes volt, tekintet nélkül a rendre, leginkább kitünik azon jogokból, melyeket kiváltságos helyzeténél fogva élvezett s azon kötelességekből, melyek amazok természetes következményeiként reá nehezedtek.

[1]) Benkő József. Az erdélyországi nemes székely nemzetnek képe. Kolozsvár 1806. 30—34. ll. Székely Oklevéltár II. 100. l. Verancsicsnál Mon. Hung. Hist. 2. oszt. III. 285—289. ll.

[2]) Mátyás levele. Modra, 1473. decz. 9. Székely Oklevéltár I. 219—221. ll.

[3]) Gyulafehérvár, 1570. febr. 20. Székely Oklevéltár II. 291., 292. ll.

[4]) Gyulafehérvár, 1593. jul. 9. U. o. V. 152. l.

[5]) Gyulafehérvár, 1570. ápr. 30. — U. o. II. 296., 297. ll.

A székely birtok a székelység oly tulajdonát képezte, mely még hütlenség esetén sem szállott a koronára, hanem a megbüntetett örököseié és rokonaié lett. E jogot még 1499-ben is biztositották őseink II. Ulászló királytól nyert kiváltságlevelükben,[1]) s a székely nemzet szokásos törvényei közé fel is vették, melyeket 1555-ben erősitettek meg Kendi Ferencz és Dobó István erdélyi vajdák.[2])

Természetes tehát, hogy az uralkodók nem adományozhattak idegeneknek székely birtokot. Innen van az, hogy a XV. és XVI. századbeli adománylevelekben mindenütt kiveszik az ajándékozott birtokok közül a székely birtokot. Hivatkozhatunk V. László király két 1456-beli oklevelére, melyekben kiemeli, hogy ad bizonyos jószágokat, hacsak nem tartoznak a székely földhöz,[3]) valamint Hunyadi Mátyás királynak egy 1481-iki oklevelére is, melyben Medgyes Balázsnak a hütlenség miatt elveszitett birtokait a székelyföldiek kivételével adja Báthory István országbiró és erdélyi vajdának.[4]) Minthogy már a fejedelmek tiszteletben tartották a székelyek kiváltságait, természetes, hogy maga a nemzet sem engedte meg a letelepedést azoknak, kik egyik vagy másik községben birtokosok nem voltak.[5])

A második nevezetes kiváltság a teljes adómentesség volt. I. Ferdinánd király, midőn 1554. április 26-án megerősitette a székelység kiváltságait, e pontot különösen kiemelte.[6]) Lesz alkalmunk meglátni, hogy különösen ezen kiváltság hogyan tünt el lassankint a XVI. század folyamán.

[1]) Buda, 1499. jul. 13. Székely Oklevéltár III. 142., 143. l.

[2]) „Szókely ember örökségét semmiképpen el nem veszthetí, ha a fejét hitetlenségért elvesztené is, hanem atyjafiára marad." U. o. II. 121. — Ugyanezt találjuk 1535-ben a Majláth István vajda ítéletében „Siculus autem etiam qualitercunque convictus et sententiatus, sicut iuxta continentiam pretacti generalis decreti premissum est, *bona et hereditates nunquam amittit, sed ad haeredes fratresque eius derivantur.*" — U. o. II. 33. l.

[3]) Székely Oklevéltár I. 173., 174. l. III. 67

[4]) U. o. I. 238. l.

[5]) A Zabolán 1466. jan. 20-án hozott végzésekben, melyeket Szentgyörgyi és Bazini János gróf kiadott. U. o. III. 85. l.

[6]) U. o. II. 112—114. l.

A birtoktulajdonjog és az adómentesség sarkalatos kiváltságok mellett két kiváló kötelessége volt a székelységnek, u. m. a katonáskodás és az ökörsütés.

A székelység mind a három rendje köteles volt katonáskodni. Már a Zsigmond honvédelmi szabályzatában a székely ispán 2 banderiumot, a székelyek és szászok együtt 4000 harczost állitanak ki.[1]) Mátyás király 1463-ban ugy szabályozta, hogy háború idején a székelységnek $^2/_3$-a kel fel ősi szokás szerint, $^1/_3$-a pedig hon marad. A felültetés véres kard körülhordozásával vagy szükség esetén tüzhalmok felgyújtásával történik.[2]) II. Ulászló 1499-iki oklevele szerint, midőn a király személyesen visel háborút Moldva felé, a lovasok és gyalogok személy szerint felkelnek s a határon túl 15 napig saját költségükön harczolnak. Ha a hadjáratot a király helyettese vezeti, akkor fele kel fel.

Ha a király maga harczol Havasalföld felé, akkor az egész székelység fele kel fel, ha helyettese $^1/_5$-e. Ha nyugat felé foly a háború s a király is ott van, minden 10 után, ha a helyettese, minden 20 után küldenek 1—1 zsoldost s ezenfelül minden szék gondoskodik egy kapitányról. A főnép a maga jobbágyaival, valamint a szegények, kiknek 3 frt érő ingó vagyonuk nincs, továbbá a városok csak akkor ültek fel, midőn az ellenség az erdélyi részeket támadta meg.[3])

Verancsics szerint a hadra kelt székelység száma leszámitva a tüzhely védelmére hon maradókat, 30,000 főre ment. Nagyrészük lovas, kik nem annyira felszerelésükkel és fegyverükkel tünnek ki, mint inkább személyes bátorságukkal. A csatát korán szeretik elkezdeni.[4])

A főnép nemcsak fejenkint kelt fel, hanem vagyona arányban harczosokat is állitott. A lófők és a gyalogok személy szerint táborba szálltak.

[1]) Székely Oklevéltár I. 126. l.
[2]) U. o. I. 198. l.
[3]) U. o. III. 138—145. ll.
[4]) Mon. Hung. Hist. II. 144 146. ll. Ováry Lipót. A m. tud. akad. tört. bizott. oklevél másolatai II. füzet 89. l.

A másik kötelesség az adó egy neme, az *ökörsütés* volt. Ez nevét onnan vette, mert az adóképen beszolgáltatott ökörre bélyeget sütöttek, mely az illető szék nevének első betüje volt. A király koronázása, mennyekzője vagy fia születésének alkalmával minden kapu 1—1 ökröt adott. E kötelességet megemliti mind az II. Ulászló 1499-i kizáltság levele[1]), mind az I. Ferdinánd oklevele[2]). Az ökrök száma régen 30—40,000-re ment, már 1552-ben alig ment 12,000-re[3]), sőt 1555-ben csak 3805, mely számból esik Udvarhelyszékre 1069, Sepsiszékre 655, Kézdi- és Orbai-székre 411, Marosszékre 1835, Aranyosszékre 416 és Csikszékre 507[4]). A XVI. század folyamán Frater György a török császár adója s hadi költségek czimén a gyakori ökörsütésen kivül pénzbeli adóra (rovatal) is kényszeritette a székelységet.

[1]) Székely oklevéltár III. 138—145. ll.

[2]) U. o. II. 112—124. ll.

[3]) Az erd. biztosok jelentése Ferdinándhoz. 1552. márczius, április, u. o. II. 95—99. ll.

[4]) Vas László jelentése az ökörsütésről Ferdinándnak. Torda, 1555. jul. 20. u. o. III. 309—311. ll.

II. FEJEZET.

A főnép erőszakoskodása. Báthory István vajda zsarnoksága és bukása. II. Ulászló megerősiti a székelység jogait 1499-ben. Az 1506-i és 1519-i felkelések.

Azok az ellentétek, melyek 1599-ben oly szomoru eseményben végződtek, hosszu időn át fejlődtek ki s érlődtek meg végképen. A lófők és különösen a gyalogok elnyomása a főnéptől, s az egész székelység jogainak elkobzása a hatalom birtokában levőktől: magyarázzák meg azon véres küzdelmeket, melyeket — hogy régebbi időre vissza ne térjünk — csak 100 éven belől folytatott a székelység részint önmaga, részint a vajdák, fejedelmek ellen.

A legfőbb ok, mely annyi panaszra és véres összetüzésre adott alkalmat, a főnép hatalmaskodása volt. Ezen osztály leginkább kiemelkedett a más kettő közül. Vagyonilag legtehetősebb volt. Egy részt öröklött birtoka volt aránylag a legnagyobb, más részt legtöbbet kapott a községnek elosztás alá kerülő közös tulajdonából az u. n. nyilföldekből[1]).

A főnép és az alsóbb rend között lassankint olyan patronus- és cliensféle viszony fejlődött ki. A közszékelyek közül sokan a nemesek egyikéhez, vagy másikához tartoztak, ki őket megvédelmezte[2]). Ám a főnép gyakran kizsákmányolta felsőségét. A községet erőszakosan kényszeritette

[1]) A Bernáld F. árvai nevében tett fellebezés János Zsigmondhoz 1569—1571. közt. Székely Oklevéltár II. 282., 283. ll.

[2]) A zabolai gyülés határozataiban. 1466. jan. 20. u. o. III. 83. l. Báthory István vajda 1486-i levele. u. o. I. 258. l.

mezei munkákra, aratásra, kaszálásra, szóval oly szolgai munkákra, melyekre e szabad rend kötelezve nem volt. Természetes dolog, hogy, a jogaiban sértett és különféle szolgálatokra kényszeritett nép — ha tehette — bosszut állott elnyomóin. Felgyujtotta a főnép épületeit s elvitte, a mi keze ügyébe esett. Ez történt 1465-ben, vagy 1466-ban, midőn azután a zabolai gyülés kártéritésre itélte a népet[1]). Az is megtörtént, hogy a székelység nem elégedett meg e bosszuval, hanem az erőszakoskodókat számkivetésre itélte, a kiknek — ha kegyelmet kaptak — kötelességük volt a székelységet megkövetni s az okozott kárt megtériteni. Igy jártak 1498-ban Szentgyörgyi György, Csányi Lőrincz és Lázár, Tamási Ferencz és Bernát, Márton János[2]).

A szolgálatokra kényszeritésnél még sulyosabban nehezedett a székelységre a pénzbeli zsarolás. A főnép erőszakkal adóztatta meg az alsóbb rendet ugy, hogy midőn Hunyadi Mátyás 1773-ban Modra várát vivta, a táborában levő Udvarhely- és Marosszék kénytelen volt sérelmei orvoslását kérni[3]). De a midőn Mátyás a sérelmek orvoslását Magyar Balázs vajdának elrendelte, egyuttal a magasabb osztályba való lépést a birtokhoz kötötte, mi által különösen a főnépben keltette fel a birtokszerzés vágyát.

Nemsokára hatalmas ellenfél okozott bajt az egész székelységnek. Ez a kenyérmezei hős Báthory István erdélyi vajda volt. Ő ki nem állhatta a székelység kiváltságait, nem egyszer kijelentette, hogy jobban szeretné, ha undok pusztaság volna a Székelyföld helyén. Jóllehet a székelység kevéssé hallgatott a trónkövetelő Albert csábitgatásaira s midőn Ulászló követei Veres Péter és Geréb László püspök ősi alkotmányáról biztositották, hüséget esküdött: ő mégis — mint ellenség — jött közéjök. Sokat leöletett ártatlanul, sokat fosztott meg birtokától. Udvarhelyt várat emelt, a marosvásárhelyi erősséget jó karba hozta, hogy könnyebben elnyomhassa a nemzetet. Erőszakos adóval sar-

[1]) Székely Oklevéltár III. 83.. 86. ll.

[2]) László erdélyi püspök és Vingárti Geréb János országbiró levele ez ügyben. Vásárhely, 1498. szept. 13. -- U. o. III. 133–135. ll.

[3]) Székely Oklevéltár I. 219. l.

czolta a népet. Azzal dicsekedett, hogy ő királya és vajdája az országnak s annak, ki ellene panaszt mer tenni, két feje legyen, hogy ha az egyiket elveszti, a másikat megtarthassa. Hogy a székely birtokokat lefoglalhassa, a fiu-leányokat hiveihez erőltette[1]).

E sérelmek felkelésre birták az egész nemzetet. Miután a három nemzet Medgyesen már 1459. november 25-én véd- és daczszövetséget kötött, melynek 2-dik és 4-dik pontja értelmében egymás szabadságát megoltalmazzák, s elnyomatás esetén egymás segitségére sietnek[2]) s e szövetségüket Mátyás halála után a sárdi mezőn megujitották, 1492-ben az egész székelység felkelt s csatlakozásra szólitotta a szászokat, mert különben megszállják birtokaikat[3]). Egyuttal terjedelmes panaszt adtak be II. Ulászlóhoz. Ennek pontjait már láttuk. Az elnyomás keserü hangjába belevegyült a jogos nemzeti önérzeté is. A vajda állitása ellenében, hogy ők semmi hasznára sincsenek az országnak, hivatkoznak arra, hogy mig másutt sok pénzbe került az ország védelme, s mégis alig sikerül, addig ők rokonaik nagy veszteségével s vérük bőséges hullásával sértetlenül tartották meg az ország keleti részét. Részt vettek a Moldvában, Havasalföldön, Rácz-, Török-, Horvát- és Bolgárországban viselt háborukban, hol előbeik vérével patakok teltek meg és tagjaikból csonthalmok emelkedtek[4]).

II. Ulászló hallgatott a székelység panaszára s 1493. januárban elmozditotta Báthoryt a vajdaságból s utódaivá Losonczi Lászlót és Drágfi Bertalant tette[5]).

A Báthory István vajda erőszakoskodása arra birta a székelységet, hogy kiváltságainak ujból való megerősitését kérje. II. Ulászló 1499-ben adta ki megerősitő oklevelét, melyben a már emlitett jogok biztositása mellett egyuttal a hadfelkelést és az ökörsütést is szabályozza. Megállapitja a

[1]) A székelység panasza II. Ulászlóhoz. Székely Oklevéltár I. 272—280. ll.

[2]) Ezen szövetséglevelet kiadta a gyulafehérvári káptalan 1459. deczember 3. U. o. V. 11—17. ll.

[3]) A székelység a szászoknak. Nagy-Solymos, 1492. deczember 2. U. o. III. 122., 123. ll.

[4]) U. o. I 272—280. ll.

[5]) II. Ulászló levele a szászokhoz, 1493. jan. 19. U. o. III. 124. l.

törvényszéktartás módját s a fellebezés módozatait. Egyuttal szigoruan meghagyja, hogy ugy az ispán, mint az emberei a székelység zsarolásától tartózkodjanak[1]).

Drágfiékat 1498-ban gróf Szentgyörgyi Péter váltotta fel a vajdaságban. Ugy látszik, ő sem nagyon tartotta tiszteletben a székelység kiváltságait, sőt vádaskodott ellene az udvarnál, mert 1503-ban a hét székelység három rendje panaszkodott ellene s a szászokat a tordai gyülésbe meghivta, hogy sérelmeit orvosolja[2]).

Alig csillapodott le a nemzet, 1506-ban véres összetüzésre adott okot a királyi tisztviselők kapzsisága. A mint egy 1552-beli oklevélből tudjuk, az ökörsütés alkalmával a a tulajdonos jogában állott a választás[3]), de az emlitett évben a hivatalnokok lelketlensége felázitá a népet, mely sok helyt ellenállott s a bélyegzőket megölte[4]). Nemsokára a Tomori Pál vezérlete alatti királyi sereget is megverte vajai réten, de az ujabb erőtől vereséget szenvedett.

E kudarcz, melyet e haszonleső hivatalnokok eljárása okozott, ujból együttes müködésre serkentette az egész székely nemzetet. Még ez évben összegyülnek a székelyek Rákos mezejére, az agyagfalvi rétre s ott nagy nemzeti gyülést tartanak gyergyai Lázár András elnöklete alatt s udvarhelyszéki Bögözi János, Nyujtódi Pál, Kaczai Antal, Benedekfi János és Péter, Gergely János, maros- és aranyosszéki Apafi Lénárt, Gyalakuti Mihály, Barcsai Gáspár, Tót Miklós, Alárd Ferencz, Tatár Gergely, Dénes András, csikés kézdiszéki Lázár Balázs, Blaskó János, Györffi Sándor, Becz Imre, Czakó János, Urbán Demjén, Czirják Bernád, Kun Antal, Apor István, Csomortán László, sepsi- és orbaiszéki Kálnoki Bálint, Laczok Mihály, Czirják Balázs, Daczó Péter, Mikó Mihály, Mihályfi István és Biró Miklós aláirásával szövetség okmányt adnak ki. Ebben hüséget esküsznek

[1]) Székely Oklevéltár III. 138—145. ll.

[2]) A Beszterczc meghivója. Keresztur, 1503. jan. 22. U. o. V. 34., 35. ll.

[3]) Bornemissza Pál és Werner György kir. biztosok jelentése. 1552. U. o. II. 100., 101. ll.

[4]) Istvánfi Miklós. Histor de rebus Ungaricis 1758. kiadása 34. l. Oláh Miklós Attillája II. 18. fej.

a királynak, szigoru büntetést szabnak a pártütőkre s kimondják, hogy ha sérelmeik lesznek, ne támadjon fel senki, hanem közösen gyüljenek össze s ugy gondoskodjanak orvoslásról[1]). Ezen okmány nemcsak őseink hüségéről, hanem a kiváló összetartásról is tanuskodik, mely szerint a sérelmeket nem külön-külön, hanem egyesült erővel kivánták orvosolni.

A három rend egyetértése csak kifelé volt ilyen erős, befelé meglehetősen meglazult. Ha a viszonyok a főnépet, a nemességet óvatosságra intették is időnkint, ennek erőszakoskodása nem szünt meg, az alsóbb rend elnyomása azután is tartott. Ez különösen a végletekig ment Csik-, Gyergyó- és Kászonszékben, mert itt fellázadt a közszékelység s feldulta a nemesek házait[2]),

Nem javult a helyzet 1510. után sem, a midőn Zápolya János lett a vajda[3]). A régi panaszok felujultak. Addig, mig Zápolya nem volt székely birtokos, ment valahogy a dolog; de 1517-ben több birtokkal együtt adományul kapta II. Lajostól a kézdiszentléleki kir. várat minden hozzá tartozójával együtt s igy jó formán beékelődött a székelység szivébe[4]). A székelyeket elnyomta, vagyonukban és személyükben megkárositotta[5]). Az elégületlenség, mely Csikban volt legnagyobb, 1519-ben felkelésben tört ki. A vajda gyorsan hon termett Magyarországból, s a felkelt székelységet a Homoród partján Darócz és Homoród-Szent-Pál közt sulyosan megveri. A főbbek egy részét kivégezteti, mások, mint Blaskó János és Imre, továbbá Becz Imre számüzettek[6]).

[1]) Székely Oklevéltár I. 313—317. ll.

[2]) Barlabási Lénárd alvajda a szászokhoz. Fejéregyháza, 1511. jan. 12. U. o. III. 176., 177. ll.

[3]) II. Ulászló a székelyeknek. Magyar. Bród, 1510. nov. 10. U. o. III. 175., 176. ll.

[4]) II. Lajos adomány-levele. Buda, 1507. ápr. 14. U. o. III. 192., 193. ll.

[5]) A székelység Tordamegye nemességének. Keresztur. 1519. jan. 22. U. o. III. 198., 199. ll.

[6]) Zápolya János levele Brassónak. Udvarhely, 1519. jun. 12. Székely Oklevéltár III. 201., 202. ll. — U. o. Segesvár jogait megerősiti. Segesvár, 1521. már. 18. — U. o. III. 210—213. ll. Zápolya János adománylevele az Aporoknak Segesvár, 1521. már. 6. U. o. II. 7.. 8. ll. Kővári László, Erdély történelme. Pest, 1859. II. 145. l.

Zápolya János nem elégedett meg e győzelemmel, biztosítani akarta magát az újabb felkelés ellen. Az ő befolyásával történt, hogy még ezen év junius 27-én a székelység három rendje Prázsmáron szoros szövetségre lépett, hogy jövőben minden lázadást és pártütést közös erővel akadályozzanak meg.[1]) Zápolya ez alkalommal bejárta a Székelyföldet. Jul. 19-én Csik-Somlyón volt s megerősitette a szentferenczrendi kolostornak szabadalmait, melyeket 32 confratere részére Hunyadi János kormányzó és Mátyás király adtak.[2])

E mozgalomnak legártalmasabb következménye az volt, hogy Zápolya a résztvevők birtokait, a kincstár részére lefoglaltatta s azután másoknak adta, Igy tett a már említett Blaskó János és Imre, Becz Imre birtokaival.[3]) Ezzel megkezdődött a székelység egyik sarkalatos jogának megcsorbitása, mi azután gyakran ismétlődött s nagyban hozzájárult az 1562-iki véres felkelés kiütéséhez.

[1]) Székely Oklevéltár I. 337—339. ll.

[2]) U. o. I. 340—342. ll.

[3]) Ezeket az Aporoknak adta. Segesvár, 1521. márcz. 6. — U. o. II. 7., 8. ll.

III. FEJEZET.

A székelység szereplése Zápolya János, Izabella és János Zsigmond alatt. Az 1557., 1558. és 1559-i gyulafehérvári országgyülések. Az 1562-i felkelés.

Mielőtt az 1562-i felkeléshez érnénk, mely után a megtorlás müve teljes romboló erejével nehezedett a szegény székelységre, legalább vázlatosan érintjük az addig lefolyt eseményeket úgy, a mint azokban a székelységnek tevékeny szerep jutott.

A mohácsi vészt követő harczok lángjai Erdélybe is átcsaptak. A székelység egyelőre nem tudta feledni Zápolyától szenvedett sérelmeit s Ferdinánd pártjára állott. De az 1529. junius 22-én vivott földvári csatában átpártolt a János király segitségére jövő Péter moldvai vajdához s ezzel eldöntötte a csata sorsát; Ferdinánd vezérei Török Bálint, Gerendi Miklós és Majláth István súlyos vereséget szenvedtek.[1])

Ez időtől fogva hiven kitartott Zápolya János mellett annyira odaadóan, hogy régi szövetségesei a ferdinánd-párti szászok ellen is többször viselt háborut uj vajdája Báthory István vezérlete alatt.[2]) 1531-től kezdve minden évben hol haddal, hol ökörsütéssel segitik János királyt.[3]) Ennek 1540-ben történt halála után a székelység egyideig Majláth István

[1]) Kővári i. m. III. 26—27. ll. Szilágyi Sándor, Erdélyország története, tekintettel mivelődésére. Pest, 1866. I. 246., 247. ll.

[2]) Székely krónika. Történelmi Tár 1830. évsz. 634. l.

[3]) U. o. 635. s köv. ll.

vajdához csatlakozva, Ferdinánd pártjához tartozott s 1541-ben hadat is adott Izabella királyné ellen.[1]) Ennek sulyos következményeit különösen Csik érezte meg, melyet 1541. juliusában feldultak a török-oláh hadak. 1542. jan. 10-én Tordán tartott gyülésen csatlakozott a más két nemzethez, elismerte Zápolya János utódját: János Zsigmondot, s ezzel hozzájárult az önálló nemzeti fejedelemség megalakulásához,[2]) s hogy áldozatkészségét ujból bebizonyitsa, 1543-ban a község 50—50 pénzt, a főnép 2—2, a lófejek 1—1 ökröt adnak adóképen.[3]) Ezen adó 1541-ben 40000 frt készpénzre megy, nem is számitva az ökörsütést.[4]) Közben 1542. deczember 20-án a más két nemzettel régi szövetségét megujitá, leginkább azért, hogy a zavarokban egymás jogait bárki ellen is megvédelmezhessék.[5])

Mig igy a három nemzet közt a régi barátság némileg helyreállott, a székelység kebelében időről-időre folytonosan merültek fel zavarok.

Frater György, János Zsigmond és Izabella hatalmas minisztere, 1546-ban Csik-, Gyergyó- és Kászonszék által kényszeriti az adófizetésre a lázongó Orbai- és Sepsiszéket.[6]) Ugy látszik, ezután nem volt többé baj az adófizetés miatt, mert a székely krónika szerint hüségesen fizette az egész székelység hol a pénzbeli adót, hol az ökörsütést.

Frater Györgynek messzeható terveiben épen a székelyek voltak legerősebb támaszai. E körülmény 1550. novemberében súlyos csapásokat mért a keleti részre. Miután Frater György 1549-ben Ferdinánd megbizottaival alkudozott Erdély átadásáról, a szultán rendeletére a havasalföldi és moldvai vajdák Erdélybe csaptak. Amaz a vöröstoronyi szoroson át Szebennek tartott, ez utóbbi feldulta a Barczaságot és Háromszéket, Csik-Kozmás határán a Nyerges hegy

[1]) Székely Krónika 637. l.

[2]) Székely krónika Tört. Tár 1880. évf. 638. l. Erdélyi Országgyülési Emlékek I. 32. s köv. ll.

[3]) Székely krónika i. h.

[4]) Székely Oklevéltár II. 71. l.

[5]) Erdélyi Országgyülési Emlékek I. 169. s köv. ll.

[6]) 1546. ápr. 17-i rendelete, Székely Oklevéltár II. 74. l.

alatt megverte a csikiakat s rettenetes dúlás után 5000 fogolylyal távozott.[1])

Az 1551. julius 26-án Kolozsvárt tartott országgyülés kimondá Erdély átengedését Ferdinándnak. Ez sietett megdicsérni a székelyek eddigi kitartását,[2]) mert Frater György Erdély átadását legnagyobb részben a székelységre támaszkodva vitte keresztül. De Ferdinánd nem sokáig birhatta Erdélyt. Hiába ölette meg Castaldo Frater Györgyöt 1551. deczember 17-én az alvinczi kastélyban, hiába erősíté meg 1554-ben a székelység ősi jogait,[3]) emberei nem tudtak rendet csinálni. Frater György halála felkelté a székelységet úgy, hogy Castaldo alig birta lecsendesiteni,[4]) s az uj vajdák Dobó István, az egri hős és Kendi Ferencz semmire sem tudnak menni, a moldvai vajda 1553-ban ujból feldulta Csikot.[5]) Az erdélyiek 1556. októberében visszahozták Izabellát fiával, János Zsigmonddal együtt s a haza hozására menő követségben ott vannak a Székelyföldről Andrási Márton, Becz Pál, Katzai Ferencz, Lázár Imre és Bernát Ferencz.[6])

Egy nevezetes eseményt azonban fel kell említenünk Dobóék szerepléséből. Székely-Udvarhelyt 1555. április 28-án megerősitették a székely nemzet szokásos törvényeit. E szerint a nemzet ügyeit saját hivatalnokai (ispánja, birái, hadnagyai) intézik, a büntetés pénzbeli, az örökséggel biró székelyt nem szabad itélet előtt befogatni, a székely birtok még hűtlenség esetében sem szállott a kincstárra, három forint értékü székely jószág feletti per a királyig volt vihető s végül a birtok csak a fiörökösökre szállott, leányok csak kiházasitást kaptak.[7]) Izabella királynő nem tudta feledni, hogy a székelység volt legerősebb támasza Frater György-

[1]) Székely krónika i. h. 639. l. Losteiner L. Chronologiája.

[2]) Ferdinánd 1551. okt. 21-i levele. Székely Oklevéltár II. 93, 94. ll.

[3]) 1554 ápr. 26-iki levele. U. o. II. 112—114. ll.

[4]) Wolffgangi de Bethlen. História de rebus Transsylvanicis. Cibinii, 1782. I. 524. l.

[5]) Székely krónika i. h. 639. l.

[6]) U. o. 640. l.

[7]) Székely Oklevéltár II. 119—127. ll.

nek, annak az embernek, ki miatt öt évig ette a bujdosás keserü kenyerét s kereste az alkalmat, a székely jogok megcsorbitására. Ez nem hiányzott. A székelység egy része még mindig vonakodott a hüségesküt letenni, az adót, melyet Frater György fizettetett először, vonakodva adták s ősi alkotmányukra hivatkozva teljesen ki akarták vonni magukat az adófizetés alól. Az első döntő lépést ez irányban az 1557. febr. 6-i gyulafehérvári országgyülés tette meg, midőn kimondá, hogy hűtlenség esetén a székely is fejét és jószágát veszitse s a mit a két nemzet határoz, az a harmadikra nézve is kötelező.[1]) E két pont a székelység sarkalatos jogait támadta meg; az első megtörte a székely birtok érintetlenségét, a második útat nyitott az adókötelezettségnek.

A székely község, mint a mely fejenkint nemes emberekből állott, adómentessége fejében katonáskodni volt köteles. Az 1558. junius 5-i gyulafehérvári országgyülés a főnépet és lófőket a harczban való személyes megjelenésre a községet pedig adófizetésre kötelezte.[2]) Ennek természetes következménye nem maradt el. A főnép, a nemesség, kivette a maga jobbágyait az adófizetés alól s az egész terhet a község vállaira nyomta ugy, hogy ennek adója 99 denárról 1 frt 50 denárra emelkedett. E nyomasztó teher mellett még katonáskodni is vajmi nehéz volt. A község zúgolódott elnyomói ellen, de az 1559. junius 12-i fehérvári országgyülés sem sokat segitett a szerencsétlen nép sorsán. Gondoskodott, hogy a régi lófők meg ne róvassanak, rendezte a közigazgatást, elrendelte az összeirást, de a gyökeresebb orvoslás elmaradt.[3]) A teherviselés lassankint teljesen a községre s a lófők jobbágyaira nehezedett. Ezt Izabella halála 1559-ben nem szüntette meg. Fia János Zsigmond alatt tovább folyt a nép nyuzása, fosztása. Csak egy szikra kellett, hogy lángra lobbanjon a lapangó tüz. E század legnagyobb kalandora Balassa Menyhért, ki most ismét Ferdinándhoz pártolta, az egész székelységet ingerelte János

[1]) Erd. Orsz. Eml. II. 72. s köv. ll.
[2]) U. o. II. 93 s köv. ll.
[3]) U. o. II. 122. s köv. ll.

Zsigmond ellen. Hivei Székely Antal, Valkai Miklós és Forró Miklós nem kevesebbet akartak, mint János Zsigmond elüzését. Miután a legutóbbi országgyülés a felkelést elrendelte, Aranyos-szék kivételével[1]) 1562. májusban mind a hat szék felkelt s megtagadta a kirótt 3000 forintnyi adó megfizetését. Székely-Udvarhelyre gyültek s ott hittel fogadták, hogy fegyverüket addig le nem teszik, mig szabadságukat ki nem vivják. Egyuttal követeket küldöttek a szászokhoz és csatlakozásra szólitották fel.[2])

János Zsigmond kegyelmezéssel akarta lecsendesiteni a székelységet. Valkai és Forró — bár fő- és jószág-vesztésre itéltettek — megszabadultak. De a felingerült népet nem sikerült már lecsillapitani. Pálfalvi Nagy Györgyöt főkapitánynyá, Gyepesi Ambrust és Bán Andrást főhadnagyává tette s az udvarhelyi tábor, mely mintegy 40,000 főre szaporodott, halált kiáltva az urak fejére, megindult. János Zsigmond hiába küldött követeket, mert letartóztatták. A szászok nem csatlakoztak s igy a felházitott nép magára maradt. Ebesfalvánál két részre szakadt a tábor, az egyik Nagy György alatt Fejérvárnak tartott, Holdvilágnál ütött tábort, a másik Maros-Vásárhelynek ment s a vajai réten szállott meg. E megoszlás okozta vesztét. Igaz, hogy egyelőre a fogarasi dandárt, melyet Majláth Gábor vezetett, megverték ugy, hogy maga a vezér is alig tudott megmenekülni, de a győzelmet nem tudták kizsákmányolni. A helyett, hogy a Holdvilágnál táborozó főseregel egyesültek volna, a környéken raboltak, dultak. Csak akkor gondoltak csatlakozásra, midőn a fejedelmi seregek már utban voltak. Radák László és Pekri Gábor táborhelyükön, a vajai réten támadták meg a székelyeket, kik nagyobb számuk mellett is a 4000 főre menő fejedelmi seregtől sulyos vereséget szenvedtek. Egy rész elhullott a csatatéren, a másik megszaladt. A vezér Bán András is futásban keresett menedéket. Hasonló szerencsétlen sorsa lett Kis-Görgényénél egy kisebb tábornak, mely már utban volt Holdvilág felé. Az

[1]) János Zsigmond megdicséri hüségét és kiváltságait megerősiti. Gyulafehérvár, 1568. decz. 17. Székely Oklevéltár II. 232—236. ll.
[2]) U. o. II. 160., 161. ll.

itt székelő főtábor ellen maga János Zsigmond indult meg 20,000 lovassal. E körülmény s még a vesztett csaták hire megrettentette a székelységet, tovább is folytatni a harczot czélszerütlennek látszott. Mintegy kegyelemre adta meg magát, mert vezéreit Nagy Györgyöt és Gyepesi Ambrust a fejedelem kezébe szolgáltatta s maga haza oszlott.[1]) Nem is sejtette senki, hogy e felkelés, melyet Balassáék fokoztak kitörésig, mily rettentő következményekkel fogja sújtani a székely nemzetet.

[1]) Gróf Mikó Imre, Erdélyi történelmi adatok. Kolozsvár, 1855. 18., 19., ll. — Wolf, de Bethlen II. 19. s köv. ll. Istvánfi 259. l.

IV. FEJEZET.

A székely község elveszti nemességét. János Zsigmond tömegesen adományozza a jobbágyokat. A köznép sérelmei. Az 1571. és 1575-i felkelés. A régi szabadság megszerzése és elvesztése Báthory Zsigmond alatt. A nemesség boszuja 1596-ban.

Az 1557. februári és 1558. juniusi gyulafehérvári országgyülések határozatai és Balassa Menyhért bujtogatása megtermék gyömölcseiket. A felkelés hamar véget ért, hogy helyet adjon a megtorlásnak.

János Zsigmond jun. 20-ra Segesvárra országgyülést hirdetett, melyre a főnépet és a lófőket fejenkinti megjelenésre kötelezte, mig a köznépből székenkint 16-ot rendelt be, hogy megértse a támadás okait. A támadás előidézői Lázár István, Kornis Mihály, Farkas Pál, Lázár János, Bernád Ferencz, Benedek Geréb, Kátai Ferencz, Kátai György és Andrási Márton fogságra vettettek, Gyepesi Ambrus és Székely György nyársba vonattak.[1]) Ezen országgyülésen a székelység is beadta panaszait, felsorolta sérelmeit, melyek miatt a felkelés történt. Okai mindennek a fejedelem tisztviselői és a nemesség. Amazok, ha valaki adóját (rovatal) pontosan meg nem fizette, mindjárt lefoglalták birtokát s földön lakót (jobbágy) hoztak rá. Folytonos és türhetetlen adóval sarczolták a népet ugy, hogy annak összege 50—75 frtig emelkedett. A nemesek (főnép) a tisztviselőkkel egyet-

[1]) Borsos Sebestyén krónikája Mikónál Erd. Tört. Ad. I. 19., 20-ik l.

értve megakadályozták az igazságszolgáltatást. Önkényüleg rettenetes birságpénzt szednek, lefoglalják a székely birtokokat. Ha ispánjaik, hadnagyaik peres ügyekben járnak, rettentően huzzák-vonják a népet, s a tizedszedés alkalmával a legnagyobb igazságtalansággal járnak el.[1]) Még csak az uzsorát kell hozzávenni, melyet a nemesség a nála elzálogositott birtokkal űzött, s előttünk áll teljes valóságában 1562.

János Zsigmond gyökeresen akarta orvosolni a bajt. Hogy ezután minden lázadásnak elejét vegye, megujította az 1557. febr. 6-i törvényt a székelység fő- és jószágvesztését illetőleg. Meghagyta a főnépet és lófőket szabadságukban, kivette a dézmafizetés alól, de jobbágyaik (földön lakók) róvás alá esnek, ők magok pedig jó lóval, sisakkal, pánczéllal, paizszsal, kopjával felszerelve tartoznak harczba menni. A lófők 1, a főnép 2—5 lóval készülnek fel, egy hónapig saját költségükön élnek, azután hópénzt kapnak. A közszékelységet e kifejezéssel „Az székely község mi szabad birodalmunkban légyen", a fejedelem jobbágyaivá tette. Rendezte az igazságszolgáltatást, a felebbezést a székek helyett közvetlenül a fejedelemhez utasitá. Megtiltotta a sarczolást, de elrendelte a porták összeirását. A székely sót fejedelmi jövedelemnek lefoglalta.[2])

Ezen intézkedés korszakalkotó a székelység történetében. Megszünt a harmadik rend, a község nemessége s mint jobbágy azután adó- és tizedfizetésre köteleztetett s eladományozható lett. A fő- és jószágvesztés miatt a Székelyföldön is életbe lépett a királyi jog. A felkelés következményei tehát legerősebben a közszékelységet s általánosságban az egészet sújták. Innen kell megmagyarázni, hogy különösen a közszékelység ezután minden alkalmat megragadott, hogy nyomasztó sorsán segitsen s régi nemesi szabadságát visszanyerje.

Az a harminczhét év, mely ez időtől fogva Báthory Endre bibornok haláláig eltelt, egy folytonosan forrongó

[1]) Csik- és Gyergyó panasza, Székely Oklevéltár II. 178—180. ll.

[2]) János Zsigmond válasza a székelyeknek. Segesvár, 1562. jun. 20. Erd. Orsz. Eml. II. 202—208. ll.

vulkánhoz teszi hasonlóvá a székelységet. Az elégedetlenség tüze mindig ott izzik a hamu alatt, időnkint lobbot vet, de teljes erővel 1599-ben tör ki:

A fejedelem megkegyelmezett ugyan a székelységnek,[1]) de másrészt Udvarhelyt a Székelytámadt, a háromszéki Várhegyen a Székelybánja várakat emelteté mintegy őrzőiül a fogságba zárt székely szabadságnak.[2]) Mindkettőben 400 lovas és ugyanannyi gyalog van Pekry Gábor alatt, készen bármely pillanatban a kiütésre.[3])

De e várak egyuttal zsarnokai lettek a székelységnek. A kapitányok azon voltak, hogy a főnép és a nemesség jobbágyait is a várhoz tartozó szolgálatokra kényszeritsék, lefoglalták a székely örökségeket, a lófők birtokait is a várhoz csatolták, sőt többet ezek közül várszolgálatra kényszerítettek. A kapitány gyakran tartott szemlét (mustra) s szigoruan büntette, a ki jó felszereléssel nem jelent meg, sőt azt is megakadályozták, hogy a törvénytartás szabályosan menjen.[4]) Ezen visszaélések érzékenyen sérték a székelységet, mely János Zsigmond 1564. és 1565-i hadjárataiban vérének bőséges hullásával vett részt s épen azért orvoslást kivánt. A fejedelem elismervén a székelység érdemeit, az országgyülésre halasztá a választételt.[5]) Addig is azonban, mig erre kerülne a sor, a méltatlankodó lófőket és nemeseket le kivánta csillapitani. Miután az 1562-i felkelés miatt a gyalogrend, a község elvesztette nemességét s igy jobbágy lett, János Zsigmond a hadjárataiban kiváló érdemeket szerzett székely nemeseknek és lófőknek Maros-, Gyergyó-, Csik- és Udvarhelyszékben, továbbá Sepsi-, Kézdi-

[1]) János Zsigmond levele a kézdivásárhelyieknek. Segesvár, 1562. junius 28. Székely Oklevéltár II. 167., 168. ll.

[2]) Borsos Sebestyén Mikónál Erd. tört. ad. I. 20, Istvánfi 259. Bethlen II. 23. l. Székely krónika i. h. 642. l.

[3]) Szerdahelyi követjelentése. Erd. Orsz. Eml. II. 160. l. 1. jegyz.

[4]) A 6 székelyszék folyamodása János Zsigmondhoz. 1566. Székely Oklevéltár II. 182—185. ll. A székely főemberekê U. o. II. 190—193. ll.

[5]) U. o. II. 189., 190. ll.

és Orbai székben igen sok jobbágyot adományozott s ezeknek a községből való kiszakitásával kapitányait Losonczi Bánfi Pált és Telegdi Mihályt bizta meg.[1])

Semmi sem törhette össze jobban a székelység életét, mint e jobbágyadományozás. A község már eddig is nem egyszer szenvedett a főnéptől, most egy része jobbágyává lett. Az adományozottak sok helyen visszaéltek még a fejedelem jóságával is. Nem elégedtek meg a kapott birtokkal, hanem másokét, itt-ott még a lófőkét is lefoglalták, sőt „az lófejek közül volnának Csikszékben főképen, kik kardjokkal is megakarnák magokat oltalmazni az mi jobbágyink ellen az földben", mondja János Zsigmond egyik rendeletében.[2])

De a közös nyomás, melyet a fejedelmi tiszttartók gyakoroltak mind e három rendre, egyelőre feledteté az egymás közti bajt. „A szegény községen — irják 1571. május 27-én Tövisről az ország rendeinek — voltanak oly istentelen való birodalmok, inségek, nyomoruságok, nyuzások, fosztások, hogy az egyiptusbelieknek nyomoruságok, inségek kivül még irásban is nem találtatik ilyen inség, nyomoruság, nyúzás, fosztás, mint ezeken volt az istentelen tiszttartók miatt, melyeket sem mi, sem szegény községünk elé nem tudna számlálni és feliratni. Ugy annyira megprédáltatott, hogy vagyon testek és lelkek, kiknek fohászkodások a hatalmas Istenhez felhatott; félő, hogy az uristen szörnyü veszedelmes ostorát ne bocsássa országunkra". A főnép és a lófők is annyi zaklatást, sarczolást szenvedtek, hogy hadakozásra s még gyüléstartásra is alig képesek. Panaszra nem lehetett menni. A főnép és lófők jobbágyait erőszakosan kényszeritették szolgai munkákra a váraknál és hámoroknál. Lefoglalták a szántókat, kaszálókat, erdőket. A szemléken elvették a jó lovakat. Várhegy

[1]) János Zsigmond levele Losonczi Bánfi Pál kapitánynak Gyulafehérvár, 1566. jul. U. o. II. 208—210 ll. U. o. Telegdi Mihálynak a Székelytámadt kapitányának. Torda, 1567. már. 5. U. o. II. 212., 213-ik ll.

[2]) A székelység panasza az 1569. febr. 2-i medgyesi gyülés alkalmával. U. o. II. 237—239. ll. János Zsigmond 1569. jul. 14. rendelete. U. o. II. 265—268. ll.

körül elvették az igazi székely birtokokat is. A szegény nép éhhalál szélén állott, mert mindenéből kiforgatták a lelketlen fejedelmi tiszttartók.[1])

Ilyen körülmények közt alig terjedt el János Zsigmond 1571. márczius 14-én történt halálának hire, már az egész nemzet mozogni kezdett, s hogy közös sérelmeiket orvosolják, mind a három rend fegyveresen kelt fel s május 21-re Tövisre gyült. Innen adták be május 27-én sérelmeiket. „Könyörgünk ti kegyelmeteknek — mondák ebben — az élő Istenért és az ő szent Fiáért, hogy ti kegyelmetek ilyen nagy inségekből, rabságból őket szabaditsa meg, mert Isteneket is elfelejtették velek és nem szolgálhatják ilyen nagy rabságban".

De bár még az adományozások megszoritását is kérték, alig kaptak valamit. E hó 25-én meglett az uj vajda Báthory István s az országgyülés érdekükben alig tett valamit, a legfontosabbat, a birtok adományok ügyét, ismét elhalasztá.[2]) A székelyek erre a vasbányákon, a fejedelmi várak és az adományozottak birtokain állottak bosszut.[3]) Lecsendesedtek ugyan, de nem teljesen, hanem folyvást forrongottak. Hire járt ennek, mire az augusztusi országos értekezlet ugy vélekedett, hogy ha szép szerivel le nem csendesednek, erőszakosan kell őket leverni.[4])

Nem soká várt a kitörés. Nem hiába fenyegetőztek májusban, hogy elvesztett szabadságukat készek fegyverrel is visszaszerezni, mert szeptember végén lázongani kezdettek. A csiki és gyergyai székelyek táborba szállottak, vezéreket választottak. A fejedelem békéltetése nem használt, azért hadait Görgény és Székelytámadt körül összevonta. Mielőtt azonban megérkezett, a főnép és a lófők Szent Ferencz napján leverték a felkelést.[5]) Most sem értek czélt,

[1]) A székelység kérése az ország rendeihez. Tövis, 1571. máj. 27. Székely Oklevéltár II. 321—331. ll.

[2]) Erd. Orsz. Eml. II. 475. l.

[3]) U. o. II. 157. l.

[4]) Báthory István fejedelem jelentése Miksának. Gyulafehérvár, 1571. aug. 21. — U. o. II. 482—483. ll.

[5]) Székely krónika i. h. 642. l.

mert a nov. 19-i kolozsvári országgyülés régi szabadságuk visszaadását ujból elhalasztá.[1])

De ha annyiszor leverték is a községet, reményét mégsem veszitette el. Az erdélyi fejedelem ellen, kiben elnyomóját látta, ott keresett segitséget, a hol kinálkozott. Emlékezett még 1566-ra, a midőn Miksa király régi szabadságának igéretével csábitgatta.[2]) Most Békés Gáspár, a magyar király fejedelemjelöltje, Báthory István fejedelem megbuktatására tört. Már 1573-ban szerzett hiveket, nemcsak a közszékelyek, hanem a lófők és a főnép közt is, mert közös sérelmeiket sem feledheték. 1575. juniusában Békés nyiltan fellépett Báthory ellen, támogatva a magyar királytól és magyar uraktól Tordáig jött. A székelyek Báthorytól régi szabadságukat kérték, de a tagadó válaszra fegyverkeztek. Andrási Péter felkelté a csikiakat s felégette a csiki vashámort. Csatlakozott Gyergyó- és Marosszék is ugy, hogy a közszékelyeken kivül 2000 lófő szállott táborba, mig Báthory mellett alig 800 kelt fel a többi székekből. A döntő ütközet Kerelő Szt. Pálnál történt jul. 7-én s itt Báthory fényes hadvezéri tehetsége fényes diadalt aratott Békés hadseregén. A jul. 25-i kolozsvári országgyülés helybenhagyta a törvényszék itéletét, mely Békés főbb párthiveit fő- és jószágvesztésre itélte. Ennélfogva aug. 8-án kilencz főur u. m. Pókai János, Kabos Farkas, Bogáthi Gáspár, Barcsai Miklós, Csanádi János, Ősi Miklós, Csányi Miklós és még más kettő Kolozsvárt lefejeztettek, ezenkivül 34 székely kivégeztetett és 34-nek Szamosfalván orra és füle vágatott le.[3])

Báthory István tehát vérben fojtotta el a lázadást s a székelység is megadta egyelőre magát. Fizette hüségesen

[1]) Erd. Orsz. Emil. II. 502., 503. ll.

[2]) Miksa levele a székelyeknek. Bécs, 1566. jun. 22. Székely Oklevéltár II. 207., 208. ll.

[3]) Szamosközy István történeti maradványai. Kiadta Szilágyi Sándor (Mon. Hung. Hist. 2. oszt. XXI.) I k. 153—178. ll. Székely krónika i. h. 643. l. Bethlen II. 332—380. ll. Erd. Orsz. Emil. II. 564—567. ll. Ekkor vesztette csikszentgyörgyi Texe János is birtokait, melyeket Székely György kapott. (Az eredeti oklevél Antal József menasági plebános birtokában.)

az adót s viselte a katonáskodás terheit. Báthoryt a fejedelemségben 1576-ban, midőn a lengyel királyságot elnyerte, testvére Kristóf váltotta fel, de ez már 1581-ben elhalt s utóda fia Zsigmond lett, ki kiskorusága miatt csak 1588-ban vette át a kormányt. Ekkor is alig volt 16 éves. Nem hiába mondotta ki Géczy János az öreg kormányzó: „Kezében adtátok a gyeplőt, de bizony megbánjátok“,[1]) az idő szomoruan adott igazat. Alatta fordult fel teljesen Erdély. Még 1551-ben azt mondotta Nádasdi Tamás Erdélyről: „Hogy ha az fél szemit itt benn hagyta volna is, be nem jöne az állhatatlan országban, mert mint az órát, örökké kell igazgatni.“[2]) Pedig még ezután következtek be az 1557. és 1558-i végzések, az 1562., 1571. és 1575-i felkelések, napról-napra égetőbb lett a székely kérdés. És Zsigmond alatt nem javult a helyzet, hanem még rosszabbra fordult. A székelység egy keserü csalódással lett gazdagabb s az ártatlan bibornoknak kellett szenvednie.

A jobbágyi sorsba döntött közszékelység állapota hovatovább rosszabbra fordult. Az 1594. febr.-i gyulafehérvári országgyülés földes uraik alá rendelte igazságszolgáltatás tekintetében s ezzel a magyar viszonyokhoz hasonlóan a nemesek önkényének szabadabb kezet engedett.[3]) És ujabb nyomás még jobban megerősíté abbeli törekvésükben, hogy a legközelebbi alkalommal régi szabadságuk visszanyerését megkisértsék. Az alkalom nem késett sokáig.

Báthory Zsigmond fejedelem kivégeztette a törökpártiakat, átállott a magyar királyhoz s a moldvai és havasalföldi vajdákat felsőbbsége alá vonta a török ellen. A döntő hadjárat 1595. augusztusában indult meg s ebben a székelységre támaszkodott. Körülhordoztatta tehát közöttük ősi szokás szerint a véres kardot,[4]) s a régi szabadság igérgetésével felkelésre szólította fel. A nép erre tömegesen kelt fel s egy része nem késett földes urain boszút állani.

[1]) Kulcsár-féle krónika 53. l. Szamosközy IV. 22. l.
[2]) Szamosközy IV. 1. l.
[3]) Erd. Orsz. Eml. III. 435., 436. ll.
[4]) Nagy Szabó Ferencz Mikónál Erd. tört. ad. I. 44. l.

A nemesség ellenezte az igéret megadását, mire Zsigmond haza térésüket parancsolta. Erre zugolódni kezdettek, a fejedelem megrettent: Havasalföldön a török s körüle a lázongó székelyek, határozni kellett. Feketehalom alól Bogáthy Boldizsárt és Toldy Istvánt a székelység közé küldé s tömeges felkelést rendelt el. Erre 20—24,000 székely szállott táborba,[1]) de addig nem akart egy is indulni, mig régi szabadságukat vissza nem nyerik. Most már Zsigmondnak is engedni kellett. Szorongatott helyzetében Maros-, Udvarhely, Csik, Gyergyó, Kászon, Sepsi, Kézdi és Orbai székek jobbágyainak visszaadta régi szabadságukat, csak adófizetésre és katonáskodásra kötelezte.[2])

A kivivott szabadság feltüzelte a székelységet, mely most lelkesülten követte fejedelmét a havasalföldi hadjáratba s ott, különösen Gyurgyevó ostrománál szerfölött kitüntette magát.[3]) De midőn haza tértek, nem állhatták meg, hogy ismét bosszujokat ne töltsék elnyomóikon, kiknek birtokait igen sok helyt feldulták.[4]) Ennek következménye nem maradt el.

Zsigmond csak a szükségtől kényszeritve adta meg a régi szabadságot, de azzal az utógondolattal, hogy az első alkalommal visszaveszi. Maga a nemesség volt ebben legmunkásabb, mert a régi jogok visszatérésével elvesztette jobbágyait s most minden alkalmat felhasznált, hogy adományait visszaszerezze. Igy történt, hogy az ez évi decemberi gyulafehérvári országgyülés a székely népet ismét régi szolgai állapotába vetette vissza. A rendek ugy okoskodtak, hogy mivel a nemesek semmit sem vétkeztek, a miért jobbágyaikat elveszitsék, tehát ezeket ismét vissza kell adni. „Mind ezekből ez törvény szerint való ratiokból az ő mos-

[1]) Nagy Szabó Ferencz Mikónál i. h. 44. l. Istvánfi 412. l. Borsos Tamás (gróf Kemény József és Nagyajtai Kovács István, Erdélyország történetei tára. II. k. Kolozsvár, 1845.) 40,000-re teszi. i. h. 19. l.

[2]) Borsosnál i. h. 19. l. Nagy Szabó Ferencznél i. h. 44. l. Boros Jánosnál Kemény és Nagyajtai Kovács i. gy. 179. Istvánfi 413. l. Transch I. Chronicon Fuchsio, Lupino, Oltardinum 123. l. Erd. Orsz. Eml. III. 355—357. ll.

[3]) Nagy Szabónál i. h. 45. l. Istvánfi 414. l.

[4]) Borsosnál i. h. 19, l. Erd. Orsz. Eml. III. 488. l.

tani mért donatiojuk penitus corruál, et ipsi in pristinum rusticitatis statum rediguntur, dominisque suis terrestribus restituuntur, és az nemességnek donatiójok in vigore megmaradnak és stálnak".[1])

Ilyen furcsa okoskodással jutalmazták meg a székelység hű szolgálatait, de a nemesség ezzel sem elégedett meg. 1596. farsangján Zsigmond fejedelem Prágában járt Rudolf magyar királynál. Ez alkalmat véres bosszura használták fel a nemesek. Székenkint felkeltek, megrohanták a szegény népet s borzasztó kinok között öldökölték. „Kit felakasztottak, kit felnyársaltanak, kit pedig egyébképen kinoztanak és vesztegettek, orrát, fülit elmetszették szegényeknek rútul, kit esmét felpiricskoltanak bennek ugy, hogy megholtak", irja e szomoru idő egyik krónikása, Nagy Szabó Ferencz.[2]) Mikor a gyilkolásba belefáradtak, akkor kinzáshoz fogtak. „Orrokat, füleket kezdék metszeni, irja Nagy Szabó Ferencz, de azt is oly istentelenül, hogy az orrát ajakastól elmetszették, a nyaka-felé nyuzták alá. Ilyen nagy istentelen dolgot töltének el rajtok. Végtére azt is hátra hagyván, azt rendelék, hogy csak felpiricskolják őket, és oly nagy deszka lapoczkát csinálának, hogy égtelen volt az, de annak élet és fokot faragtak; aval kilenczet ütöttek rajta laposával, de az utolsót az élével vágták oda fenekére a lapátnak, melyet láttam, hogy oly sulyosan esett, hogy a fara csontja mind apróra törött miatta. Azt mondották, hogy sok meghalt abban is szegényekben."[3])

És ezzel csordultig telt a szenvedések pohara. Csak még olyan ember kellett, ki hozza a régi szabadságot, melylyel Zsigmond most oly rútúl megcsalta s az annyit szenvedett nép legvégsőig fokozott elkeseredése bozzasztó kitörésben nyilvánult. Három év mulva megjött a szabaditó Mihály, havasalföldi vajda s egy ártatlan ember Báthory Endre bibornok vérének kellett hullania. Nem ismerkedhetünk meg addig a kétségbeesés karjaiba kergetett nép e véres felkelésével, mig a martir-fejedelem élettörténetét legalább röviden meg nem látjuk.

[1]) Erd. Orsz. Eml. III. 487., 488. ll.
[2]) I. h. 46. l.
[3]) Mikónál i. h. 47. l. Borsos Tamásnál i. h. 19. l.

V. FEJEZET.

Báthory Endre bibornok családja és élettörténete 1599-ig, Erdélybe való bejöveteléig.

Báthory Endre bibornok és erdélyi fejedelem családja a leghatalmasabbak közé tartozott Magyarországon. Csak háromszáz év leforgása alatt egy bibornok, három püspök, egy király, négy erdélyi fejedelem, egy nádor, öt országbiró, három erdélyi vajda s több zászlós ur került ki belőle. Eredetüket egészen a XI. századig vitték föl, a mikor külföldről vándoroltak be őseik. Annyira meggazdagodtak, hogy 10 megyére terjedtek ki birtokaik (Zaránd, Temes, Sáros, Zala, Középszolnok, Kraszna, Bihar, Somogy, Szabolcs és Szatmár). A család, mely ősének Guthkeledet vallotta, idő folytán két főágra oszlott, u. m. ecsedire és somlyaira. Az előbbi ágból való az a Báthory István, kit 1493-ban II. Ulászló az erdélyi vajdai székből elmozditott és Báthory Endre, kit Ferdinánd 1552-ben erdélyi vajdává tett. A somlyói ágból a XVI. század elején nevezetes Báthory István, kit Zápolya János 1529-ben erdélyi vajdává nevezett. Az ő érdeme, hogy az elpártolt szászok lassankint Zápolya pártjára állottak. Feleségétől Telegdi Katalintól születtek Endre, Kristóf és István nevü fiai, az első a bibornok, a második a Zsigmond fejedelem apja, a harmadik a nagynevü lengyel király.

Báthory Endre állandóan a Zápolya-ház hive. 1540-ben Török Bálinttal Majláth Istvánt ostromolja Fogarasban,[1]) majd testvéreivel együtt Ferdinándtól Szatmárt és Németit

[1]) Kővári L. i. n. III. 66. l.

kapja s együttesen a Szamos szigetén várat épitettek.[1]) Frater György és Izabella több alkalommal megtisztelő követséggel bizták meg. Izabella távozása után Ferdinánd pártjára állott, de a midőn már Izabella behivására került a dolog, engedelmet kért a királytól az átpártolásra s megjelent azon főurak között, kik a hazatérő Izabellát 1556-ban fogadták. Azután a királynő rendeletére Huszt vette ostrom alá s foglalta el.[2]) A királynő halála után János Zsigmond tanácsosa lett és főudvarmester. 1563. január 3-án halt meg Alvinczen vadászaton.[3])

Báthory Endrének fogarasi Majláth Margittól, a fejedelemségre törekvő hires Majláth István leányától, három fia maradt, u. m. István, Boldizsár és Endre, a később oly szomoru véget ért bibornok.

A kiskoru Endre és szintén kiskoru Boldizsár neveléséről nagybátyjuk István, 1571-től fogva erdélyi fejedelem gondoskodott. Egyelőre az erdélyi fejedelem udvarában voltak, de innen magához vitette őket István, ki 1576-ban lengyel király lett. Hogy az ifjak családjuk fényének jobban megfelelhessenek, a pultoski hires jezsuita collégiumba adta.[4]) Endre és testvére pompásan megfeleltek a király várakozásának: tanulmányaikat a legszebb sikerrel végezték. Boldizsár a vitézi pályára mutatott nagy hajlamot, ezért nagybátyja is katonának szánta s tapasztalatok szerzése végett külföldre küldötte utazni.

Endre már gyermekkora óta a papi pályára érzett hivatást. István király, ki maga is buzgó vallásos ember volt testvéreivel együtt annnyira, hogy Boldogasszony katonáinak nevezték őket,[5]) maga is méltányolta öcscse szándékát s

[1]) Szirmay Antal, Szathmárvármegye fekvése, története és polgári ismerete. Buda, 1809. I. 155. l. Istvánfi 255. l.

[2]) Istvánfi 231. l.

[3]) Az Album Oltardianum szerint. Trauschenfels Eugen. Deutsche Fundgruben. Brassó, 1860. 24. l. — Kulcsár-féle krónika 30. l. 1562-re teszi.

[4]) Pultosk (Pultusk) a Narev folyó mellett Varsótól északra fekszik.

[5]) Szamosközy I. 121. l.

miután Endre az egyházi rendbe lépett, mechovi prépostta tette, azután diszes követséggel Romába küldötte XIII. Gergely pápához.[1])

Endre Romában teljes buzgalommal látott egyházi tanulmányainak s szerény, alázatos magaviseletével annyira kitünt, hogy a fejedelmek fényességének nevezték. A pápa hamar megkedvelte, s részint saját érdemei, részint István király nagy szolgálatai miatt, melyeket a kath. egyháznak tett, előbb szentszéki titkárrá, utóbb 1584-ben egyetértve a bibornoki testülettel, Szent Adorjánról czimzett bibornokká nevezte ki.[2]) Boromei Károly, kit utóbb a szentek sorába igtattak, Endréhez isteni sugallattal teljes levelet irt, melyben az uj bibornokot méltó életmódra oktatta s egyuttal az e czélra vezető módokkal is megismertette.[3])

Nagy örömet szerzett Endre haladása István királynak s azután, hogy hazatért a bibornok, őt a nagynevü Cromer Márton braunsbergi püspök segédjévé tette.[4]) 1586-ban ismét Romába küldötte V. Sixtus pápához. Az örök városban örvendetes meglepetés várt reá. Találkozott bátyjával Boldizsárral, a ki már bejárta Dániát, Skót-, Norvég-, Franczia-, Spanyol- és Angolországot s már előre készültek, hogy haza térve együtt mondjanak köszönetet nagybátyjuknak. De keserü csalódás várt reájok, mert azt nem találták életben, a nagy király, a muszkák rettegett ellensége, 1586. deczember 13-án Grodnóban megszünt élni.[5]) De nem feledkezett meg rokonairól, mert végrendeletében nagy mennyiségü arany és ezüst kincseit nagy összeg pénzzel együtt Boldizsárnak és Endrének adta.[6])

István király halála után Endrét veszély fenyegette Krakóban, mert Miksa osztrák herczeg haddal támadt az

[1]) Szamosközy I. 211., 212. ll.

[2]) U. o. I. 213. l. Thuanus Jakob August Historiarum sui temporis. Frankfurt, 1621. V. rész 26. l. Emich Gusztáv közölte krónika. Tört. Tár. 1891. évf. 71. l.

[3]) Purpura Pannonica Kassa, 1745. 178—181. ll.

[4]) Braunsberg (Varmi), Ermeland tartomány székhelye, a mai Poroszországban fekszik a Passarge folyó mellett, nem messze a Friz öböltől.

[5]) Szamosközy I. 213. l.

[6]) Báthory végrendelete. Gr. Mikó Erd. Tört. Ad. III. 319. l.

uj király Zsigmond ellen. De Krakó alatt elvesztette a csatát s miután az erdélyi segéd csapat is megérkezett Báthory Boldizsár alatt, a herczeg ujabb vereséget szenvedett s fogságba is került.[1])

1589-ben meghalt Cromer Márton s utána Endre következett. Ámde a beigtatás nem ment könnyen; a poroszoknak nem nagyon tetszett, hogy e díszes hivatalban idegent látnak, a kollegium pedig akadályokat gördített. Végre is a nagy király emléke és Zamojszky közbenjárása, ki Zsigmond erdélyi fejedelem testvérét vette nőül, győzött, s a beigtatás megtörtént.[2])

Az a tiz év, melyet a bibornok ezután Lengyelországban töltött, sok megpróbáltatást, keserüséget hozott fejére, mert egyházmegyéje gondjai mellett hazájának Erdélynek sorsa is a legnagyobb aggodalmakkal töltötte el.

1591-ben a Miskovski Szaniszló halálával megürült krakói püspökség elnyerése végett tett lépéseket, beavatkozott ebbe a dologba Zsigmond fejedelem is és Gyulafi Lestyánt a lengyel királyhoz küldötte.[3]) De a püspökség másé lett. A bibornok csalódását nemsokára örvendetes családi esemény feledteté. 1592. febr. 9-én bátja Boldizsár nőül vette Kendi Sándor leányát, s e mennyegzőre Endre is haza jött. A tavasz egy részét rokonainál töltötte el s haza tértében Boldizsár elkisérte.[4])

Alig ért haza Endre, nemsokára Zsigmond érdekében tett lépéseket. Az erdélyi fejedelem már István király halála után áhitozott a lengyel trónra, s hogy akkor nem sikerült, azután sem hagyott fel reményeivel. Gyulafit sürün küldözgette Lengyelországba, de bár a bibornok is magáévá tette ügyét, nem sok sikert ért el. 1593-ban a lengyel király Svédországba rándult. Erdélyben az a hir terjedt el, hogy vissza sem tér. Az erdélyi fejedelem erre

[1]) Kulcsárféle krónika 53., 54. ll. Erd. Orsz. Eml. III. 75. 76. ll.

[2]) Thuanus Jakob August i. m. IV. rész 728. l. Piasecius Pál Chronica gestorum in Europa singularium. Krakkó, 1645. 91. l.

[3]) Gyulafi feljegyzése Kulcsárféle krónika 59. l.

[4]) U. o. 62. l.

álruhában Báthory Boldizsár, Bodoni István, Ferencz doctor és nehány főur kiséretében Krakóba rándult, ott mulatott nehány nap, de minden kilátás nélkül tért haza.[1])

Az 1594-i év nagy csapással látogatta meg a bibornokot. Zsigmond fejedelem a magyar királyhoz való átállás eszméjével foglalkozott s minden áron szabadulni akart a török fenhatóság alól. Még a mult év végén Carillo Alfonz jezsuitát VIII. Kelemen pápához küldötte. A pápa Cumulens Sándor bibornokot küldötte a fejedelmi udvarba s egyuttal Endre bibornokot is Erdélybe rendelte, hogy tekintélyével mozditsa elő a nuntius törekvéseit. A bibornok 1594. elején a legnagyobb hidegben kelt utra s a mint Zsigmondhoz érkezett, rögtön megkezdődtek a tanácskozások, melyeken a tanács urakon kivül nehány főur is részt vett; hogy a töröktől el kell szakadni, abban mindnyájan egyetértettek. A fődolog a módozat volt. Endre megnyerte a tanácsosok nagy részét, hogy teljesen el kell szakadni a töröktől s a fejedelemség függetlenségének biztositása mellett lehet csak elismerni a magyar király fenhatóságát. Zsigmond csak családi összeköttetést kivánt.[2]) A fejedelem azután gyóntatóját Carillot a feltételekkel Prágába inditá. Endre bibornok is küldetését befejezvén, utnak indult, nem gondolva, hogy e szövetkezés kimondása miatt Zsigmond tehetetlensége és féltékenysége milyen vérfürdőt csinál Erdélyben. Sárospatakon át Kassára ment, hol Teuffenbach felsőmagyarországi kapitányt látogatta meg, kinek jóakaratát szerénységével és kiváló okosságával teljesen megnyerte.[3]) Innen haza utazott Lengyelországba.

A tanácskozás után az volt hátra, hogy az országgyülés is nyiltan kimondja a töröktől való elszakadást. De az idő nem látszott alkalmasnak. A ráczokat, kiknek a

[1]) Kulcsárféle krónika 66. l. Szamosközy IV. 27., 28. l. Trausch Chronicon Fuchsio-Lupino Oltardinum I. 91. l.

[2]) Trausch Chronicon F. L. O. I. 100. l. Bethlen III. 175., 176. ll. Kulcsárféle krónika 70. l.

[3]) Befünde ich — irja Teuffenbach Mátyás főherczegnek 1594. ápr. 15-én — Herrn Cardinal in seinen Thun, alseinen vernünfftigen, beschaidenen und verständligen jungen Man. Erd. Orsz. Eml. III. 307. l. 1. jegyz.

fejedelem zászlókat is küldött, a temesvári beglerbég szétverte, Szinán nagyvezér rettentően fenyegetőzött az erdélyiekre, kik nem akartak csatlakozni s a tatárok közel voltak a határhoz, a magyar királytól pedig segitséget nem lehetett várni. A nyilt elszakadásról tehát ily nehéz körülmények közt alig lehetett szó. A juliusi tordai országgyülésen, hol a rendek fegyveresen jelentek meg, a török párt tulsúlyban volt. Zsigmond megrettent s mivel testőreit is az ország védelmére rendelték, Báthory Boldizsárral egyezségre lépett: a fejedelmi czim megtartása és évi 12,000 tallér mellett lemondott a fejedelemségről s Kővárra távozott. Innen tudósitotta Endrét a történtekről.[1]) De még jó formán Lengyelországba sem ért levele, már megmásitotta szándékát s határozatlanságával kimondhatatlan kárt okozott hazájának.

A török párt, melynek főbbjei Báthory Boldizsár és Kendy Sándor voltak, Zsigmond eltávozásával diadalt aratott, de nem tudta okosan használni győzelmét s időt adott az ellenfélnek. Zsigmond hamar megbánta tettét s párthiveit Bocskai István váradi, Geszti Ferencz dévai, Kornis Gáspár huszti kapitányt maga köré gyüjté s oda vitte a dolgot, hogy a julius 29-i kolozsvári országgyülés, melyet épen Báthory Boldizsárék hivtak össze, hogy új fejedelem választásáról gondoskodjanak, visszatérését kérte. Zsigmond aug. 8-án tartá ünnepélyes bevonulását Kolozsvárra s látszólag kibékült a török párttal. Hogy nyugodtabb legyen, az aug. 17-re hirdetett országgyülés többsége kimondotta az elszakadást. De a fejedelem teljesen biztositani kivánta magát a török párt ellen. Aug. 28-án csellel elfogatta Báthory Boldizsárt, Kendi Sándort és Ferenczet, Iffju Jánost, a Báthory Endre mostoha apját, Kovácsóczy Farkas kanczellárt, Kendy Gábort, Forró Jánost, Bornemissza Jánost, Lónyay Albertet, Gerendy Jánost, Szalánczy Györgyöt, Literáti Gergelyt, Vas Györgyöt és Sennyey Pongráczot.[2]) Ezek közül aug. 30-án a két Kendy, Iffju János, Forró János és Szent-

[1]) Levele Szamosközy IV. 32—34. ll. Kulcsár-féle krónika 73., 75. ll.

[2]) Szamosközy IV. 37., 46. ll. Kulcsár-féle krónika 75—77. ll. Bethle III. 467—469. ll.

egyedi Literati Gergely Kolozsvár piaczán a főtéri templom közelében fejeztettek le, Báthory Boldizsár és Kovácsóczy Szamosujvárt fojtattak meg, Kendy Ferencz és Bornemissza János Gyaluban ölettek meg, többen még fogságba kerültek vagy száműzettek.[1])

E vérfürdő, az ártatlanok borzasztó legyilkolása, mert valóságban semmi főben járó bűnt nem tudtak ellenök felhozni, e fejedelmi zsarnokság Endrét Boldizsár bátyjától és mostoha apjától fosztotta meg egyszerre. Szerencsére István bátyja Somlyón időzött, honnan a veszedelem hirére öcscséhez menekült. Együtt a lengyel király utján megkisértették Boldizsár kiszabadítását, de már késő volt. De a büntetés súlyát nekik is érezniök kellett; az 1595. évi ápr. 16-i gyulafehérvári országgyülés, mely utólagosan hagyta jóvá a fejedelem zsarnok eljárását, mindkettőjüket fő- és jószágvesztésben marasztalta el.[2]) Endre ellen egyebet nem tudtak felhozni, mint hogy egyetértett a törökpárti urakkal s hamis hireket terjesztett külföldön. Zsigmond ugyanis érezte Boldizsár ártatlan halálának súlyát s azt hiresztelte, hogy Boldizsár betegség áldozata lett a fogságban,[3]) a mit megczáfolni érdekében állott Endrének.

A bibornok tehát el lön szakitva hazájától s szomorú szivvel látta a távolból, mint ássa alá szülőföldje nyugalmát Zsigmond fejedelem, a ki folytonos kapkodásával sok időre boldogtalanná tette Erdélyt.

„A kiontott ártatlanok vére boszuért kiált az egek egére“ a fejedelmen is beteljesedett. A török párt kiirtása után 1595. jan. 28-án Zsigmond minden akadály nélkül köthette meg Rudolf magyar királylyal a véd- és daczszövetséget, mely neki birodalmi herczegi czimet és oltalmat biztositott, megnyerte feleségül Mária Krisztiernát, „egy jó öreg leányt“ s uralma alá hajtotta Havasalföldet és Moldvát. Még ezen év őszén a délvidéken megkezdette a háborút a török ellen meglehetős szerencsével. Azonban „Isten nem

[1]) Szamosközy IV. 41—47. ll. Kulcsár-féle krónika 77. l. Hidvégi Mikó Ferencz. Mon. Hung. Hist. VII. k. 139. l.

[2]) Erd. Orsz. Eml. III. 477—480. ll.

[3]) Szamosközy IV. 65. l.

szokta az ilyent segiteni; ez lévén első kezdete az én időmben a török ellen ok nélkül való hadakozásunknak; ilyen lőn kezdete, rossz lőn a közepe, annál sokkal alább való a vége", mondja a krónikás Mikó Ferencz.[1]) A szerencse egyelőre kedvezni látszott, mert ez év novemberében erősen megverte Gyurgyevó mellett Szinán nagyvezért, de 1596. juniusában Temesvár alól kudarczczal tért vissza. Ez év okt. 23—25-én elveszett a mezőkeresztesi csata is, melyet az egyesült magyar és erdélyi hadak vivtak.

Csakugyan Zsigmondnak nem volt nyugta. Házassága szerencsétlen volt s nyughatatlan természete képtelenné tette a kormányzásra. Megindította tehát a tárgyalásokat Erdély átadását illetőleg. Követe Carillo jezsuita 1597. decz. 23-án megkötötte a szerződést, mely szerint a fejedelem lemond Erdélyről, elválik nejétől, megkapja a bibornoki méltóságot, melyre áhitozott, továbbá az oppelni és ratibori herczegségeket évi 50,000 tallérral együtt. Erdély kormánya, mig Miksa főherczeg az új kormányzó átveheti, egyelőre Mária Krisztierna kezén maradt.[2])

Ezen alkudozások tudomására jutottak Endrének is. Látta a veszélyt, melybe Zsigmond ingatagsága sodorja Erdélyt, s azért Sylla Mártont hozzá küldé. Kérte a fejedelmet, hogy a haza és családja javát tekintse s ne modjon le könnyelmüen a fejedelemségről, vagy ha minden áron ezt akarja, legalább hallgasson az ő és a lengyel király tanácsára.[3]) A követének adott utasitásban pedig hajlandónak mutatkozott, hogy kész átengedni saját méltóságait és gazdag jövedelmeit neki, ha a fejedelemséget átengedi, csakhogy ennek birtokában maradjon nemzetségök.[4])

De Endre nem segithetett a dolgon. Már Erdélyben voltak a kir. biztosok Szuhay, Pezzen és Istvánfi a történetiró és Zsigmond átadván Erdélyt, áprilisban elhagyta az országot.[5])

[1]) Mon. Hung. Hist. VII. 140. l.
[2]) Erd. Orsz. Eml. IV. 20.. 21. ll. Magy. Tört. Tár 1874. évf. 27., 28. ll.
[3]) Endre Zsigmondnak, Helsperg, 1598. febr. 20. Erd. Orsz. Eml. IV. 141, 142. ll. Szamosközy II. 51—54. ll.
[4]) Magyar Tört. Tár 1862. évf. 96. l.
[5]) Istvánfi 439—441. ll. Szamosközy II. 54.. 55. ll.

Zsigmondról egyik kortársa, Gyulafi Lestyán azt jegyezte fel, hogy „minden dolgában, gondolataiban, mind magára nézve s mind a közönséges jóra állandó cselekedetiben felette igen változó, csavargó, állhatatlan és minden órában kételkedő és megmásoló ember volt, mely eszének megfogyatkozása miatt mindent igy cselekedett, praesertim in Interluniis".[1]) A fejedelem hamar megunta az oppelni és rabibori rozzant kastélyt s augusztus 20-án már Kolozsvárt volt; kibékült feleségével s a fejedelemséget ismét átvette. A biztosok kénytelenek voltak Erdélyt elhagyni. De a fejedelem ismét nem találta meg nyugalmát. Kabos István jezsuitát még ez év szeptemberében a bibornokhoz küldötte s kérte, hogy minél hamarább hozzá jöjjön.[2]) Azután 1599. januárban Bocskait és Náprági Demetert Rudolf királyhoz küldötte; oltalmat kért, ha Erdély kezén marad, ha pedig nem, akkor adjon a király tisztességes ellátást s Erdély élére állitson vajdát a hazafiak közül. De ezt csak azért tette — a mint Szamosközy állitja — hogy az alatt annál könnyben végezhessen a bibornokkal.[3])

[1]) Kulcsár-féle krónika 86., 87. ll.
[2]) Szamosközy II. 207., 208. ll. IV. 84.. 85. ll. Bethlen IV. 278. l.
[3]) U. o. II. 198. s köv. ll.

VI. FEJEZET.

Báthory Endre Erdélybe jövetele, fejedelemmé választása, helyzete. Az udvar és Mihály vajda szövetkezése. A vajda hitszegő támadása. A szenterzsébeti csata. Endre menekülése és halála. Emléke.

Találóan mondja Bethlen Farkas az 1599. évről, hogy a mit eddig Zsigmond fejedelem titkos terveivel főzött, azt az egészet ezen és a következő évekre öntötte a sors a nyomoruságok közös tavába.[1]) Ez év volt az, mely egy kalandort állitott Erdély élére s a régi sérelmek áldozatává egy teljesen ártatlan ember tett.

Náprági és Bocskai a mint Prágába értek, azonnal hozzáfogtak a tárgyaláshoz s 1599. ápr. 6-án létre jött a szerződés, mely szerint Zsigmond Erdély helyett Trebischt vagy Leutomischlt nyeri s Erdély kormányát Miksa főherczeg veszi át.[2]) De ekkor az erdélyi ügyek nagyot változtak.

A bibornokot Zsigmond levele gondolkodóvá tette. Tanácskozott Zamojskival és a lengyel királylyal s ugy látszik, ezek tanácsára elhatározta magát az útra. Kereskedőnek öltözve útra kelt s febr. 18-án Kolozsvárra ért. De eltávozása előtt Rudolfnak levelet irt, melyben okát adja hazatérésének: rokona a fejedelem meghivására jő Erdélybe, ő volt az, ki a királylyal való szövetségnek iparkodott megnyerni a fejedelmet s most, midőn a haza javáról van szó, megragadja a kedvező alkalmat.[3]) Alig értesült a fejede-

[1]) IV. 182., 183. ll.
[2]) Bethlen IV. 136. s köv. ll.
[3]) U. o. IV. 200 l. Szamosközy II. 209., 212. ll. Istvánfi 452. l.

lem Endre megérkezéséről, Sennyey Pongráczot azonnal üdvözlésére küldötte s ő maga is Szebenből, hol tartózkodott Medgyesre sietett, hol a bibornokkal találkozott. A viszontlátás nagyon szivélyes volt; Zsigmond igazi bünbánatot mutatott s kérte rokonát, hogy feledjen el mindent. Szegény Endre nem is sejtette, mi vár rá a közel jövőben.

Szamosközy szerint, ki mint egykoru nagy hitelt érdemel, a fejedelem már Bocskaiék elküldése alkalmával elhatározta, hogy a trónról lemond.[1]) A márczius 21-i medgyesi országgyülésen, melyen a városok hadaival rakta meg s mely az Endrére és Istvánra vonatkozó végzéseket törölte, lemond a fejedelemségről. Endre hiába kérte, nem használt semmit, végre is kénytelen volt a fejedelemséget elfogadni, melyért Zsigmond évi 24 ezer frtot és uradalmakat kapott.[2]) Márczius 28-án az uj fejedelem letette az esküt s a rendeket is feleskette.[3]) E lépésével Zsigmond — mondja az egykoru Szamosközy — a császárt, Erdély rendjeit s végre saját követeit gyalázatos gonoszsággal játszotta ki.[4]) Szomorú dolog, hogy a fejedelem könnyelmüségének Endre adta meg az árát.

Az uj fejedelem mindjárt rendezte a birtokügyeket a boldogtalan fejedelmnével, kit hajlandó lett volna el is venni, de kisérletei nem sikerültek s Mária Krisztiérna megtörve annyi szenvedéstől távozott az országból.[5]) Nyár derekán Zsigmond is Lengyelországba ment, itt hagyván áldozatul rokonát.

Az uj fejedelem érezte kényes helyzetét s iparkodott magát biztositani. Kár, hogy megfelelő emberismerettel nem birt. Első dolga volt, hogy a magyar királylyal tisztázza ügyét. Miután Bocskaiék értesitették, hogy Rudolf király nem hajlandó elismerni őt, levelet irt, melyben trónra lé-

[1]) Szamosközy II. 209. l.

[2]) U. o. II. 215, 224. ll. Bethlen IV. 218. s köv. ll. Trauschféle krónika 143. l.

[3]) Erd. Orsz. Eml. IV. 279—282. ll.

[4]) II. 201. l.

[5]) Szádeczky Lajos, Mihály havasalföldi vajda Erdélyben 10., 11-ik ll.

pésének okait sorolta fel.[1]) Közbenjárásra kérte fel a lengyel királyt is, aki irt is érdekében Rudolfnak, sőt még a portát is felkérte.[2]) A lengyel király közvetitésével Moldvával is jó viszonyba lépett, sőt a fejedelem Jeremiás leányát mostoha testvérének, Iffju Jánosnak el is jegyeztette.[3]) Ravazdy Györgyöt és Haller Gábort pedig Mihály havasalföldi vajdához küldötte s ez az esküt le is tette.[4]) Hasonló sikerrel járt a törökhöz küldött követség is, a szultán elismerte Endrét s neki oltalmat igér.[5]) A bibornoknak nem kevesebb járt eszében, mint hogy kis hazája függetlenségét a két nagy hatalmasság a magyar király és a török szultán közt megszilárditsa. Nem is gondolta, hogy már javában ássák alája a vermet.

A prágai udvar kezdettől fogva ellenséges magatartást tanusitott Erdélylyel szemben. Az uralkodó méltóságának megsértését látták abban, hogy Zsigmond Endrére ruházta a fejedelemséget s csak az alkalmat keresték, hogy Endrét megfoszthassák trónjától. Az alkalmas eszköz is megvolt Mihály havasalföldi vajdában. Ennek követei egymást érték a királynál s juliusban szorosabb szövetség jött létre Rudolf és Mihály közt.[6]) Ezzel sem elégedett meg a király, hanem Erdély rendjeit az ő hüségére való visszatérésre szólitotta fel a s a székelyeknek régi szabadságukat igérte meg.[7])

Igy szőtték a háborut Endre ellen. A aknamunkát rövid időre félbeszakitotta Malaspina szt. severini püspök, kit a pápa azért küldött, hogy a bibornok-fejedelem és a magyar király közt békét eszközöljön ki. Ennek eredménye az volt, hogy Endre előbb Bogáthy Miklóst, utóbb Kakas Istvánt küldötte Prágába szept. 14-én.[8]) A prágai udvar

[1]) Erd. Orsz. Emil. IV. 291—213. Szamosközy II. 238—241. ll.

[2]) Szamosközy II. 253. l. Szádeczky i. m. 13., 14. ll. Tört. Tár 1883. évf. 723—725. ll.

[3]) Erd. Orsz. Eml. IV. 306., 307. ll.

[4]) U. o. IV. 304. l.

[5]) Tört. Tár 1878. évf. 904., 905. ll.

[6]) Eudoxiu de Hurmuzaki, Documente privitore la Istoria Romanilor. Vol. III. part. 2, 321. l.

[7]) Rudolf jul. 23-i levele. Erd. Orsz. Eml. IV. 310., 311. ll.

[8]) Szamosközy II. 264. s köv. ll. Endre levele Rudolfnak. Gy.-Fehérvár, 1599. szept. 14. Erd. Orsz. Eml. IV. 318—320. ll.

most már nyiltan nem mert fellépni, hanem a legnagyobb titokban folytatta az összeköttetést. A követek legtöbbnyire csak szóbeli üzenettel jártak. Mihály vajda ajánlkozott Endre megbuktatására s Rudolf okt. 6-án azt irta a vajdának, hogy állandó támogatásra számithat, akármi történjék.[1]) Egyuttal az udvari tanács javaslatára a pénzbeli segély sem maradt el. Mihály tehát megkapván a szó- és pénzbeli biztatást, gyorsan határozott. Hadait, melyekben sok székely és magyar volt, gyorsan összegyüjtötte s azt hiresztelte, hogy Bulgária ellen akar hadjáratot inditani. Endre bibornok, miután követei megnyugtató választ hoztak, maga is küldött hadi szereket.[2]) A vajda erre Ploest előtt megesküdtette katonáit s október 15-én megindult.

Endre bibornok, bár a vajda titkára már előbb értesitette Mihály szándékáról, készületlen volt, még hadait is elbocsátotta s mig Mihály utban volt, ő az alatt Boldizsár bátyja emlékéről gondoskodott. Mihály már 18-án átlépve a Bodzaszorost Bodolánál állott s innen a régi szabadság igéretével felkelésre szólitotta a székelységet. Megjött tehát a prágai intrika vak eszköze. Háromszék, Csik és Gyergyó tömegesen kelt fel, lerontá a várhegyi várat s mintegy ezeren állottak a vajda zászlói alá.[3])

Gyulafehérvárt ezalatt országgyülés volt. Okt. 21-én jött a hire a Mihály beütésének. Endre rögtön intézkedett hadai felültetése végett. Malaspina pedig Csejthi Izsáktól a vajdának levelet küldött, melyben visszatérésre szólitja fel. A vajdát Sárkánynál Brassó és Fogaras közt találta a követ, s kijelentette, hogy a császár parancsából jön s utját folytatta.[4]) Endre bibornok ezalatt Szeben alá vonta összes hadseregét, melynek számát 5—9000-re teszik. Okt. 27-én, már a vajda is megérkezett ide. Malaspina hiába kisértett meg mindent Mihálynál, ez hajthatatlan maradt, sőt hogy

[1]) Erd. Orsz. Eml. IV. 326., 327. ll. Mihály tárgyalásait az udvarnál érdekesen állitotta össze Szádeczky i. m. 38—41. ll.

[2]) Szamosközy II. 272., 273. ll.

[3]) Kulcsár-féle krónika 91. l. Szamosközy II. 300—302. ll.

[4]) Szamosközy II. 306—308. Bethlen IV. 361. l. Erd. Orsz. Eml. IV. 332.

seregeit jobban összevonhassa, e napra fegyverszünetet kötött.[1])

Fegyvernek kellett tehát a kérdést eldönteni. Malaspina okt. 28-án még egy utolsó kisérletet tett, de hiába. Mind a két sereg csatarendbe állott. Az erdélyi had, mely Szebentől keletre Szent-Erzsébet-felé volt, a Szeben folyó jobb partján hármas csatarendet képezett. A bibornoknak hiába ajánlották, hogy ne vegyen részt a harczban. „Most midőn a sereg vezérének ismerem magam, nem akarok megszökni s az enyéim árulója lenni", mondá.[2]) Bibornoki ruháját skárlát méntével cserélte fel, s éjsötét paripáján, mint egy hadisten foglalt helyet a sereg zömétől balra egy emelkedett helyen, hol „A" betüvel himzett zászló lengett. Az oláh sereg, mely két annyinál is több volt, mint az erdélyi, szintén három harczvonalat képezett. Az ütközet reggel 9 órakor kezdődött s délután 4 óráig tartott. A vajda seregei kétszer futamodtak meg, de az erdélyi had nem tudta ennek előnyeit felhasználni. A csata hevében Kornis Gáspár az erdélyi fővezér elfogatta magát. Az ütközet eldöntetlen maradt, de az erdélyi had egy része elszéledt, a másik a táborban maradt, azonban éjjel menekült. Igy maradt Mihály a csatatér ura, melyet 6—7000 ezer harczos hullája fedett s lett győztes ott, a hol tulajdonképen őt verték meg.[3])

A bibornok még délután elhagyta a csatatért, melyen már majdnem diadalmaskodtak hadai. Az volt a szándéka, hogy Moldván át Lengyelországba menjen s onnan hozzon segitséget trónja visszafoglalására. Kiséröi tanácsára és saját vesztére Udvarhelynek vette utját. Itt a környékbeli nemesek közül sokan csatlakoztak hozzá, de ő nagy részüket visszahagyta s csak mintegy 104 főre menő csapattal indult végzetes utjára. Utközben a Hargita egyik szép völgyében pihenni telepedett le a bujdosó csapat. A bibornok fejede-

[1]) Szamosközy II. 309. s köv. ll. Erd. Orsz. Eml. IV. 334. l. Szádeczky i. m. 26. s köv. ll.

[2]) Szamosközy II. 317. l.

[3]) Ezen csata leirása Szamosközy II. 317., 341. ll. IV. 106—109. ll. Bethlen IV. 386. s köv. ll. Istvánfi 453., 454. ll. Szádeczky 59. s köv. ll.

lem egy katona köpenyére ült le s miközben étellel, itallal kinálta kisérőit, e jósigékre fakadt: „Valamint a mi Megváltónk, midőn magát engesztelő áldozatul a halálnak szentelte és utolsó vacsoráját költötte el tanitványaival, egy zsidótól elárultatott: ugy én is, mivel az árulók és szökevények mindnyájunkat e végső veszedelembe döntöttek, romlásomnak talán e végső és némikép ünnepélyes lakomájában veletek együtt veszek részt s mintegy halotti torát tartom saját magamnak és hazámnak."

Másnap november 31-én estefelé már meg volt támadva a fejedelem. Mihály vajda ugyanis a fejedelem üldözését rendelte s a csikiak részint e hírre, részint Ördög Balázs és társai lázitására tömegesen mintegy 800-an keltek fel s Szentdomokoson tul elállották az útat. A fejedelem kisérői vitézül védték magukat, de e túlnyomó erő leverte őket, a kik megmaradtak, menekültek; ezek egyikét Fekete Istvánt, ki súlyos sebeket kapott, a bibornok takargatta be fagalyakkal s ezzel időt veszitett. Csak Mikó Miklós maradt a fejedelem mellett. Ketten szaladtak tovább s elcsigázva a fáradságtól értek a Pásztorbükkre egy pásztorkunyhóhoz. Endre italt kért a pásztortól s ez savóval kinálta meg, melyet Endre jóizüen fogyasztott el s a pásztort vizért küldötte. De Ördög Balázs emberei ráakadtak s a szerencsétlen elárulta urát. Endre egy korhadt fatörzsre hajtotta fejét, Mikó őrködött, mikor egyszerre felhangzott az üldözők lármája. Ezalatt kisütött a hold s a menekülés lehetetlenné vált. Mikó ura rendeletére a székelyek elé ment, hogy alkudozzék velök, de ezek hallani sem akartak róla s az ifjut összevagdalták. Ezalatt Ördög Balázs három társával megtámadta a fejedelmet, ki hősiesen védte magát s a felhangzó szitkok mutatták, hogy ért a kardforgatáshoz. De Ördög orvul támadott s a bibornok fejére hatalmas csapást mért, mely a balszeme fölött találta. Endre jaj nélkül összeroskadt; még élt, midőn gyűrüs ujját levágták s a haldoklónak fejét vették. Társai közül Béldi János Pál fiával, Becz Tamás és Imre testvérek, fegyverhordozója Romány, Lázár Imre, Nagy Ferencz, Karácsonyi Mihály s még sokan szin-

tén halálukat lelték.[1]) Csak Csomortáni és Fekete menekültek meg a szörnyü küzdelemből.

Ez lett vége annak a férfiunak, kinek jóságát, szelidségét és megnyerő modorát nem győzték magasztalni.[2]) Gyilkosai levágott fejét Mihály vajdához vitték, Malaspina a főt lefestette és a képet Rudolfnak küldé. A vajda azután felkerestette a holttestet, melyet 15 nap mulva is sértetlenül találtak s Gyulafehérvárra vitetvén, ünnepélyesen eltemettette.[3]) A megölt bibornok kincsei egy része a Székelyföldön maradt; egyik kasulája Szentdomokoson, a másik Csik-Karczfalván még a mult században megvolt az egyház birtokában, kelyhe és keresztje, mely előbbi különösen müvészi értékénél fogva becses, ma is megvan a karczfalvi plebánián,[4]) kardja a csikszenttamási Bogáthy család birtokában van.

De a gyilkosokat elérte Isten büntető keze. A hitszegő Mihály vajdát 1601. aug. 19-én Básta tábornok katonái vagdalták össze a tordai táborban.[5]) Csik-Szentdomokos határán három nemzedékig nem adott termést a föld, „mely megnyitotta száját és magába fogadta a testvér vérét". (Gen. cap. I.) A község Felcsikkal együtt hetenkinti három napi böjtre itéltetett.[6]) Mihály vajda ugyan 1599. nov. 28-án visszaadta a székelység annyira ohajtott régi szabadságát,[7]) de az 1600. október 18-án tartott léczfalvi országgyülés megsemmisitette a vajda adományát s igy a székelység ismét a régi jobbágyságba került vissza.[8])

Ez volt tehát a legborzasztóbb kitörése a székelység hosszú küzdelmeinek. A mit mások vétkeztek, azért egy

[1]) Szamosközy II. 350—362. ll. IV 107—109. ll. Bethlen IV. 441. s köv. ll. Enyedi Pál Mikónál i. h. I. 178., 179. ll. István 454. l. Erd. Orsz. Eml. IV. 337. l. Borsos Tamás gr. Kemény és Nagyajtai Kovács i. gy. II. 24., 25. ll.

[2]) Szamosközy II. 362—364. ll.

[3]) U. o. II. 366. i. Bethlen IV. 461., 462. ll.

[4]) Losteiner Leonárd Chronologiája 251. pont.

[5]) Nagy Szabó Mikónál I. 60., 61. ll. Trausch i. gy. 189., 190. ll.

[6]) Bors János krónikája. Gr. Mikó és Nagyajtai i. gy. I. 181. ll. Losteiner 249.

[7]) Tört. Tár. 1880. évf. 789—791. ll.

[8]) Erd. Orsz. Eml. IV. 551. s köv. ll.

ártatlan ember szenvedett martirhalált s még az a vigasztaló sem lehetett kinhalálában, hogy a székely népet életével váltsa meg a szolgaságtól. Sőt halála egy oly kornak kezdete, melyben Básta hóhérolása végső veszedelembe juttatta a szerencsétlen népet.

* * *

Egyszerü fakereszt jelöli századok óta a bibornok fejedelem martir halálának helyét. Évenkint Mindenszentek napján ezrek zarándokolnak oda, hogy búcsút nyerjenek. A helyet, hol 1599. november 31-én halálhörgés és fegyvércraj hallatszott, most a jámbor hivők éneke tölti be. Kőváry László irja 1841-ben „Nem lenne czélszerütlen, ha Kristály s más élő utódok, kik e vérnapon közvetve jelen valának, egy kápolnácskát emelnének a fejedelmi sirnak tartott helyre, hol most semmit jelentő emlékjel áll . Kiméljétek e szent helyeket, melyeket a külföld mértföldnyi prosai tájakkal cserélne, melyekért kardhoz nyulni is felmelegülne. S im jó hazánkban elhagyatva áll, mintha ember soha nem járta volna.“[1]) Ez eszme ma a háromszáz éves évforduló alkalmával testet öltött. Bizottság alakult a Báthory-kápolna épitésére s ha Isten segíti, rövid időn állandó emlék jelöli meg a vértanu bibornok fejedelem szörnyü halálának helyét s lesz kegyeletes emléke a kiengesztelés munkájának.

[1]) Székelyhonról 181. l.

II. Adatok a lefolyt tanév történetéhez.

1. A tanév tartama.

A tanulók szeptember 1., 2. és 3-ikán iratkoztak be, összesen 377, ezek közül 376 rendes, 1 magántanuló. A létszám apadása a mult tanévhez képest 6.

Javitó vizsgát tett a tanév elején 21 tanuló; a polgári iskolából jelentkezett 4 tanuló sikerrel tett felvételi vizsgát.

Igazgató a tanévet szeptember 4-ikén ünnepélyes „Veni Sancte"-val nyitotta meg, mely után az egybegyült tanulóknak a gymnasium fegyelmi szabályai felolvastattak, az előadások megkezdődtek és a szabályszerü szünnapok kivételével megszakitás nélkül folytak junius 15-dikéig. A VIII. osztályos tanulók osztályvizsgája május 13-án, az irásbeli érettségi vizsgálatok május 15-től 19-ig, a szóbeli érettségi vizsga a vallástanból május 25-ikén a többi tárgyakból junius 9. és 10-én tartattak meg.

A vallástani érettségi vizsgán Murányi Kálmán főespe-res-plebános és gymnasiumi püspöki biztos, a többi tárgyaknál Kuncz Elek tanker. kir. főigazgató elnökölt; e vizsgákon az erd. kath. statust Mikó Bálint főispán, mint az igazgatótanács tagja és gymnasiumunk világi gondnoka képviselte.

A tanév végi vizsgálatok junius 16—24-ig folytak le. Junius 28-án „Te Deum" és tanév záró volt, melyen az iskolai bizonyitványok, a jutalmak és az „Értesitő" kiosztattak.

2. Valláserkölcsi állapot.

A tanuló ifjuság a téli hónapok kivételével mindennap szent misét hallgatott, melyet a paptanárok végeztek. Vasár-

és ünnepnapokon a délelőtti istenitiszteletet megelőzőleg a felgymnasimi tanulóknak P. Kopacz J. Patrik, az algymnasiumiaknak Wasylkiewicz Viktor exhortatiot tartott, az ifjuság a délesti isteni tiszteleteken is részt vett, melyeket megelőzőleg az egyházi énekekben gyakorolta magát. A tanéven át 4 izben gyónt és áldozott a tanuló ifjuság, ezen kivül nagy része a pünkösdi búcsu alkalmával is. A tanártestület vezetése alatt részt vett az ifjuság az egyház körmeneteiben, valamint a paduai szent Antal tiszteletére tartani szokott 9 búcsu ájtatosságban is, Mária ünnepein és vigiliáin a „Mária Társulat" jelvényei alatt ünnepélyesen vonult az iskolába és onnan vissza. Az évről évre megujuló dicséretes szokás szerint az ifjuság egy részét e tanévben is Mária neve napján épületes szertartások mellett, megelőző gyónás és áldozás után avatta fel a gymnasiumban másfélszázad óta szakadatlanul fennálló „Mária Társulat"-ba Murányi Kálmán kerületi főesperes-plebános és püspöki biztos; a felvételre P. Kopacz J. Patrik társulati elnök készitette elő az ifjakat.

Püspök úr kegyes gondoskodásából gymnasiumunk ifjusága és tanártestülete május 2., 3., 4. és 5-dikén szent gyakorlatokat tartott P. Drebitka Ferencz jézustársasági atya vezetése alatt, ki megragadó beszédeivel készitette elő az ifjuságot a szentgyakorlatokat befejező szent gyónás és áldozásra, melyben a tanártestület is példás buzgósággal vett részt.

A tanuló ifjuság vallásos élete buzgó, erkölcsi viselete megfelelelő volt, mihez a tamárok jó példáján és lelkes buzditásán kivül hozzá járult azon körülmény is, hogy e faluhelyen hiányzik az ifjuság erkölcsének megmételyezésére kinálkozó alkalom.

3. Egészségi állapot.

Egy skarlát és egy difteritis esetet kivéve, melyek felgyógyulással végződtek, a betegedések könnyü esetek voltak, ugy hogy az egészségi állapot teljesen kielégitőnek mondható. Az intézet tisztaságát és a szerződésnek mindenben megfelelő élelmezést dr. Kolonics Dénes intézeti orvos

gondosan ellenőrizte, ki a gymnasiumi ifjuság szemét több izben megvizsgálta. Mély fájdalommal sujtotta gymnasiumunkat egy jó reményü növendékének Zakariás Kristóf IV. osztályos tanulónak a szülő ápoló karjai közt tüdővész következtében történt gyászos elhunyta. Az örök világosság fényeskedjék neki!

4. Iskolai ünnepély és látogatás.

Az erd. kath. status gimnázium védőszentjének szent Imrének ünnepén gymnasimunk ünnepélyt rendezett, melyen isteni tisztelet után szavalati, ének és zenedarabok adattak elő. Szintén ily ünnepélyességgel ülte meg gymnasiumunk az 1848-diki törvények életbeléptetésének emlékére, április 11-dikét; márczius 15-dikén pedig az önképzőkör tartott ünnepélyt.

Szeretett királynénk Erzsébet megrendítő halálakor gymnasiumunk gyászünnepet tartott; a gyász isteni tisztelet után igazgató ecsetelte az ifjuságnak a veszteséget, mely a hazát érte, s az ifjuságot az elhunyt királynő iránti kegyelet megőrzésére és hazaszeretetre bizditotta.

Az évzáró ünnepen az ifjuságnak az ünnepélyes „Te Deum“ után az érdemsorozat kiolvastatott, a jutalmak és iskolai bizonyotványok kiosztattak.

Május 14—18-dikáig végezte Kuncz Elek tanker. kir. főigazagató hivatalos látogatását; az előadásokat meghallgatta, a könyv- és szertárakat megvizsgálta, valamint a finövelőintézet helyiségeit s a tapasztalatokról jegyzőkönyvet vétetett fel.

Gr. Majláth Gusztáv Károly erdélyi Püspök ur méltósága a tanuló ifjuság iránt mindig kitüntetett atyai gondosságának és szeretetének kiváló tanuságát adta, midőn a csiksomlyói pünkösdi búcsu alkalmával az ő szeretett székely hivei közé jövén első gondja az ifjuság volt. Pünkösd előtti pénteken a gymnasiumot meglátogatta, minden egyes osztályba bement, a tanulók feleleteit meghallgatta és a tanuló ifjakat megfelelő intelmekben részesitette. Pénteken délután maga is ott ült a gyontató székben, hogy az ifju-

ság gyónásánál lelki szükségleteit kielégitse. Pünkösd szombatján este a tanuló ifjuság ének-, szavalat- és zenével mutatta be hódolatát, mely alkalommal Püspök ur főpásztori szeretetétől áthatott buzditó és intő szózatot intézett az ifjusághoz. Ugyanez alkalommal végezte Pál István kanonok, az erd. kath. status igazgató tanácsának előadója is a gymnasiumnál és finövelőintézetben hivatalos látogatását.

5. Személyzetiek.

Kassai Lajos gymnasiumi tanár és internátusfelügyelő a csiksomlyói plebániára megválasztás folytán lelkésznek kineveztetvén, helyébe Wasylkievicz Viktor székelyudvarhelyi tanár neveztetett ki h. tanárnak és seminăriumi subregensnek, miután Nagy István tanár saját kérésére a subrégensi állástól a legnagyobb elismerés mellett felmentetett; internatusfelügyelőnek Csató János tanár neveztett ki. E tanévben Wasylkievicz Viktor tanár szakvizsgát tett. P. Kopacz J. Patriknak 800 frt rendes tanári fizetés utaltatott ki.

Az államsegély ez évben 6000 frtról 7000 frtra emeltetett, melyből rendes tanári fizetés 1200 frtra egészittett ki és az 5-öd éves pótlékok a rendes tanári szolgálati évek szerint rendeztettek.

6. Fontosabb rendeletek és átiratok.

1898-dik év.

Murányi Kálmán kerületi főesperes-plebánost Püspök ur kinevezi a gymnasiumhoz püspöki biztosnak. 3194. püspöki szám.

Erzsébet felséges királyasszonyunk megrenditő halála alkalmával gyászünnep tartandó. 3840. püspöki sz.

A tanári nyugdijilletékek lerovása ügyében a főtanhatóság intézkedik 3929. püsp. sz.

A jegyzőkönyvek, kimutatások és jelentések a kitűzött határidő előtt legalább három nappal felterjesztendők. 423. püsp. sz.

A tandijhátrálék miatt az iskolából kitiltott tanuló iskolai bizonyitványa kiadandó. 4290. p. sz.

A tanker. kir. főigazgató látogatása alkalmából felvett jegyzőköny tartalmát a nmélt. vall. és közokt. miniszter tudomásul veszi. 46967. min. sz.

Rózsabimbók czimü müvet Puspök ur az ifjusági könyvtárnak ajándékozta. 4407. p. sz.

Bándi Vazul igazgatónak, Csató János és Jakab Antal tanároknak a mellékfoglalkozás megengedtetik. 3851. püspöki sz.

Püspök ur méltósága a névünnepének küldött üdvözletet kegyesen fogadja és főpásztori áldását küldi. 4640. püsp. sz.

A hol iskolai orvos van, a tanulók ennek kimutatása alapján mentendők fel a torna alól. 4647. püsp. sz.

Az igazgatói záró jelentés visszaküldése kapcsán a főtanhatóság az igazgatóságnak a gondos vezetésért, a tanároknak a buzgón végzett munkáért elismerését fejezi ki. 4780. p. sz.

Nemes Csikvármegye nevelési alapjából az ének és zene tanitására 200 frtot, az internátusnak 370 frt utal ki. 9865. a. i. sz.

P. Kopatz J. Pátrik rendes tanári fizetése 800 frt kiutaltatik. 5070. p. sz.

1899-diki év.

Püspöki ur méltósága a gymnasium ujévi üdvözletét köszönettel fogadja és müködésére atyai áldását adja. 5540. püsp. sz.

A tanulók beszélő képességéről jelentés teendő. 88. p. sz.

A m. kir. statisztikai hivatal kiadványaiból több példányt megküld a gyimnasiumnak. 5615. elő. sz.

Az erd. kath. status tanárai egyesületének szabályai megküldetnek.

A Darvas János-féle 6000 frtos alapitvány esedékessé vált. 299. p. sz.

A jóváhagyott költségelőirányzat visszaküldetik. 385. püspöki sz.

A „Székely Oklevéltár“ VII. kötetét Csikvármegye a gymnasiumnak megküldi. 629. a. i. sz.

Az ifjuság tulterheltetése különösen vasárnapokon mellőzendő. 828. p. sz.

A délelőtti 4 tanóra azon feltétel alatt engedtetik meg, ha a tanórák közé szépirás és torna osztatik be. 1309. p. sz.

A müvészi érzék fejlesztése iránt a nmélt. vall. és közokt. Miniszter ur rendeletet ad ki. 60.174. min. sz.

A székely közmüvelődési és közgazdasági egylet 2 tanulónak 20—20 frtot ajánl fel. 289. sz.

A gymn. ifjuság szent gyakorlatai megtartásáról Püspök ur intézkedik. 1671. p. sz.

A magyar irodalmi és müvészeti muzeum létesitésére felhivás. 1662. p. sz.

A csikszeredai takarékpénztár által a gymnasium kiránduló egyesületének ajándékozott 100 frt 38 krért a főtanhatóság köszönetet mond. 1661. p. sz.

A gymnasiumi rendtartás szolgálati és fegyelmi szabályzata megküldetik. 1799. p. sz.

Az állatorvosi főiskolába való felvétel feltételei. 22012. min. sz.

Die Bibliothek d. Dichters Nicol. Zrinyi cz. müvet a nmélt. vall. és közokt. Miniszter ur a gymnasiumnak megküldi. 5486. eln. sz.

A nyári szünidőn tartandó müvészet-történeti előadásokra pályázat hirdettetik. 1999. p. sz.

A pénzösszegeket jövőre az igazgató küldje az adóhivatalhoz s az erről kapott nyugtát a főtanhatóságnak mutassa be. 1961. p. sz.

Az érettségi vizsgákon az erd. kath. statust Mikó Bálint főispán és igazgatótanácsi tag fogja képviselni. 2035. püspöki sz.

A Székely-Udvarhelytt tartott tanári congressus közleményeiből 16 példányt a tanártestület megküld. 356. sz.

A katonai nevelő- és képző-intézetnél bejáró tanárok vétetnek fel. 441. főig. sz.

III. Tanári kar.

1. **Bándi Vazul,** egyházi, okleveles rendes tanár, gymnasiumi, szeminariumi és internátusi igazgató; tanitja a bölcsészetet a VII., VIII., osztályban heti 4 órában. Tanit 1873 óta.

2. **Dr. Balló István,** világi okl. rendes tanár, tartalékos m. kir. honvédhadnagy, az önképzőkör vezetője a III. osztály főnöke, tanitja a magyar nyelvet a III., VI., VII., a latint a III., a görög-pótlót a VII. osztályban. Heti óráinak száma 17. Tanit 1895. óta.

3. **Csató János,** egyházi okl. rendes tanár, a természetrajzi szertár és botanikus kert őre, a kirándulási egyesület elnöke, EKE. ügyvivője, tanitja a természetrajzot a IV., V. és VI. osztályban. Földrajzot az I., II. és pol. földrajzot a VII. osztályban. Heti óráinak száma 18. Tanit 1892. óta.

4. **Glósz Miksa,** világi, okl. rendes tanár, a tanári könyvtár, az érem- és régiségtár őre, a VIII. osztály főnöke; tanitja a latint a VII. és VIII., a görögöt a VII. osztályban, a görög-potlót a VI. osztályban. Heti óráinak száma 17. Tanit 1874. óta.

5. **Haydn J. Hugó,** világi okl. rendes tanár, az ifjusági könyvtár őre, tantestületi jegyző, tanitja a német nyelvet a III—VI. osztályban. Heti óráinak száma 16. Tanit 1882. óta.

6. **Jakab Antal,** világi, okl. rendes tanár, a VII. osztály főnöke, tanitja a mennyiségtant, a II., IV., VI., VIII., a természettant a VII. osztályban, természettani földrajzot a III. osztályban. Heti óráinak száma 18. Tanit 1879. óta.

7. **P. Kopatz Patrik,** szent Ferencz-rendi áldozár, jogositott rendes tanár, a Máriatársulat elnöke, gymn. exhortator, tanitja a hittant az I—VIII. osztályban, heti óráinak száma 18. Tanit 1880. óta.

8. **Nagy István**, egyházi jogositott rendes tanár, a VI. osztály főnöke, a kölcsönkönyvtár őre, tanitja a latint a IV., V. és VI. osztályban. Heti óráinak száma 18. Tanit 1871. óta.

9. **Pál Gábor**, világi okl. rendes tanár, a természettani szertár őre, tanitja a mennyiségtant az I., III., V., VII. és a természettant a VIII. osztályban. Heti óráinak száma 17. Tanit 1876. óta.

10. **Petres András**, világi, jogositott rendes tanár, a IV. osztály főnöke, tanitja a magyar nyelvet a IV., a latin nyelvet a IV., a görög nyelvet az V., VI és VIII. osztályban. Heti óráinak száma 18. Tanit 1877. óta.

11. **Riszner Ödön**, világi, szakvizsgázott h. tanár, tartalékos cs. és kir. hadnagy, a II. osztály főnöke, tanitja a magyar nyelvet a II. és VIII., a latint a II., a görögpótló irodalmat a VIII. osztályban. Heti óráinak száma 17. Tanit 1897. óta.

12. **Szász Károly**, világi okl. rendes tanár, a történelem-földrajzi muzeum őre, tanitja a történelmet a III—VIII., a görögpótló magyart az V. osztályban. Az V. osztály főnöke. Heti óráinak száma 20. Tanit 1877. óta.

13. **Sipos Sándor**, világi, jogositott tanár, a rajzeszközök őre, tanitja a rajzoló-geometriát az I—IV., a görögpótló rajzot az V—VIII., a szépirást az I., II. osztályban. Heti óráinak száma 22. Tanit 1872. óta.

14. **Wasylkiewicz Viktor**, egyházi szakvizsgázott h. tanár, algymnasiumi exhortator, tartalékos cs. és királyi tábori segédlelkész, finöveldei aligazgató az első osztály főnöke, tanitja a magyar nyelvet az I., V., latin nyelvet az I. és német nyelvet a VIII. osztályban. Heti óráinak száma 18. Tanit 1897. óta.

15. **Korber Imre**, világi, 3 nyelvre képesitett, okleveles tanitó, a torna- és zeneeszközök őre, a„ Korberianum“ tojásgyüjtemény örökös tiszt. őre és ellenőre, tanitja az éneket, zenét és franczia nyelvet az I—VIII. osztályban, a tornát I—IV. osztályban. Heti óráinak száma 22. Tanit 1889. óta.

IV. A bevégzett tananyag.

1. Rendes tantárgyak.

I. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Waslykiewicz Viktor.**

Hittan, heti 2 óra. Az ember rendeltetése és végczélja; a hit; az apostoli hitvallás 12 ágazata; Istennek tiz és anyaszentegyház öt parancsa; a bünök-, erények-, szentségek- és szentelményekről szóló tan. Részletek a kath. egyház történelméből. — Tankönyv: Egri Közép Katekizmus.

Tanitotta: **P. Kopatz Patrik.**

Magyar nyelv, heti 6 óra. *a)* Elbeszélő prózai és költői olvasmányok, különösen népmese, klassikus mythosz, magyar történelmi monda, a földrajz és természetrajz köréből. Az olvasott darabok tartalmának magyarázása és elbeszélése. Versek szavalása. *b)* Nyelvtan. Egyszerü mondat és mondatrészek. A teljes alaktan. Szóképzés. *c)* Két hetenkint egy isk. dolgozat. Kézikönyv: Dr. Szinnyei J. Kisebb Magyar nyelvtana és Olvasókönyve.

Tanitotta: **Wasylkiewicz Viktor.**

Latin nyelv, heti 7 óra. Olvasás: névragozás, melléknevek fokozása, névmások, számnevek, a „sum“ igének és a 4 rendes igeragozás. A nyelvtan egyes részeinek megfelelő 52 gyakorlatnak és 20 mesének fordítása. Emlézve: Equus et aper. Equus et asinus. Pastores et lupus. Pater et filius. Stephanus et Martinus. — Taurus et musca. Sol et stellae. Pater et filius. Pastores et lupus. Promptum Laconis responsum. Canis fidelis. De vitiis hominum. Egy részök memoriter is. Het. 1 isk. dolgozat. — Kézikönyv Dr. Szamosi János Latin nyelvtana és Olvasókönyve.

Tanitotta: **Wasylkiewicz Viktor.**

Földrajz, heti 4 óra. Tankönyv: Visontay-Borbás: „Földirat." Lange-Cherven: Iskolai atlas. Tananyag: Általános földrajzi alapfogalmak, a magyar állam, az osztrák császári birodalom és Európa többi államainak földrajza, a legjellemzőbb állat-, növény- és ásványvilág ismertetésével, főbb tekintettel a térképkészítés elsajátítására.

Tanitotta: **Csató János.**

Számtan, heti 3 óra. Tizes számrendszer. Római számjegyek. A négy alapmüvelet egész számokkal, tizedes és közönséges törtekkel. Különböző mértékek és pénznemek ismertetése. Kézikönyv: Dr. Mocnik F. és Dr. Schmidt. Á.: Számtan.

Tanitotta: **Pál Gábor.**

Rajzoló geometria, heti 3 óra. Kk.: Fodor L. és Dr. Wagner A. „Rajzoló Planimetria". Planimetriai idomok különböző tételei, geometriai ornamentalis rajzolás, egyenes és görbealaku idomok, táblarajz után rajzeszközökkel és szabadkézzel.

Tanitotta: **Sipos Sándor.**

Szépirás, heti 1 óra. Nagy S. szépirási mintái után, magyar folyóirás és a német irás alapvonalai, a szépirás szabályainak magyarázata mellett, táblai előirás nyomán.

Tanitotta: **Sipos Sándor.**

II. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Riszner Ödön.**

Hittan, heti 2 óra. A külső isteni tisztelet szüksége. A szent helyek, idők, egyházi készletek és az isteni tisztelet szent cselekményei. Tk. Pokorni Emanuel: Katholikus Szertartástana.

Tanitotta: **P. Kopatz Patrik.**

Magyar nyelv, heti 5 óra. Az I. osztály tananyagának ismétlése. Határozók, ragos és névutós határozók, összetett, mellérendelt, alárendelt és többszörösen összetett mondatok. Prózai olvasmányok: A kevély császár. A két hü barát. Erdei kunyhó. Este. Hogyan fogott a huszár ellenséget? Géza fejedelem megtérése. Korona és kard. A tülevelü fák. A koldus gyermek. A Tisza. A Balaton partján. Leonidas. A dobsindi jégbarlang. Nándorfehérvár ostroma. A tatárjárás. Deák Balázs höstette. A magyar keresztes

hadjárat. K. fanemek. Külföldi gyümölcsfák. Nagy Sándor és orvosa. Szent László és kunok. Költői olvasmányok Szent László füve. A rab. Éji látogatás. A gazdag. Diós-Győr. Szüretünk. Vámosujfalusi jegyző. A puszta télen. A buvár Kund. Isten hozzád. A megfagyott gyermek. A költői olvasmányokat kivülről is betanulták. Kéthetenként egy iskolai irásbeli gyakorlat. Tk. Dr. Szinnyei József Iskolai Magyar Nyelvtana és Olvasókönyve.

Tanitotta: **Riszner Ödön.**

Latin nyelv, heti 7 óra. Tankönyv dr. Szamosi János Latin Nyelvtan és Olvasókönyve. — Az első osztály tananyagának ismétlése mellett a teljes igeragozás és az igék áttekintése perfectumok és supinumok szerint. Rendhagyó, hiányos és személytelen igék. — Elüljárók, határozószók és kötőszók. — Szóképzés. — Olvasmányok: Canis carnem ferens. Herculis 12 labores. De bello Trojano. De frugibus. — De septem Romanorum regibus. — De argonautis. — De origine urbis Romae. — Brutus suorum filiorum judex. — Porsenna. Horatius Cocles. — C. Mucius Scaevola. — Veji capti. Coriolamus. Roma urbs ab Gallis capta. — Emlézésül részletek: „De Argonautis", „Horatius Cocles" és „C. Mucius Scaevola" czimü olvasmányokból. — Hetenkint egy iskolai irásbeli gyakorlat.

Tanitotta: **Riszner Ödön.**

Földrajz, heti 4 óra. Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália földrajza, oro-, hydro- és ethnographiai tekintetben, a természeti tárgyak kiválò figyelembe vétele mellett. Térképrajzolás. Tankönyv: Visontai-Borbás.

Tanitotta: **Csató János.**

Számtan, heti 4 óra. Az I. osztály tananyagának ismétlésével kapcsolatosan számolási rövidítések és korlátolt pontosságu eredményhez vezető számtani müveletek. Közönséges tört átváltoztatása tizedes törtté és viszont. Egyszerü arányok és aránypárok. Hármas szabály. Százalékszámitás száztól, százra és százban. Havonként két iskolai irásbeli dolgozat. Kézikönyv: Mocknik-Schmid „Számtan".

Tanitotta: **Jakab Antal.**

Rajzoló geometria, heti 3 óra. Stéreomtria elemek. Kézik. Fodor L. és dr. Wagner A. „Rajzoló Stereometria". Egyszerü testidomok szemléltetése, ábrázolása, rajzolása,

hálózata és modelljeinek elkészitése. Planimetria ornamentalis rajzolás táblarajz után sodrony- és bádogtestminták távlati rajzolása, árnyékolva.

Tanitotta: **Sipos Sándor.**

Szépirás, heti 1 óra. Nagy S. mintái után. Kálligraphiai magyar és német folyóirási gyakorlatok, kellő magyarázatok mellett, táblai előirás után.

Tanitotta: **Sipos Sándor.**

III. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Dr. Balló István.**

Hittan, heti 2 óra. Tankönyv: Róder F. „Ó- és Ujszövetségi bibliai történetek". I. r. Tananyag: az ó-szövetség története.

Tanitotta: **P. Kopatz J. Patrik.**

Magyar nyelv, heti 3 óra. Az egyes beszédrészek ismétlése után a mondattan egészen. Prózai olvasmányok: Egi háboru. Egy régi udvarház. A magyar becsületszó. Nagy Lajos és a nápolyi hadjáratok. A mohácsi vész. Köd, felhő, eső és hó. A görog ember lakása. Az első török háboruk. Hunyadi János. Athenaei élet. A rómaiak mindennapi élete. Az olympiai játékok. A tüzokádó hegyek. Egyiptom. Az éjszaki sarkvidékek lakói. Japán. A könyvnyomtatás feltalálása. Amerika fölfödözése. Költői olvasmányok Zivatar. Az elhagyott lak. Családi kör. A jó öreg koresmáros. A szegény asszony könyve. A félkezü koldus. Mátyás király. Mátyás király Gömörben. A tudós. Szózat. Hymnus. emlézésül több válogatott költemény. Kéthetenkint egyházi irásbeli dolgozat. Tankönyv: Dr. Szinnyei József „Rendszeres Magyar Nyelvtana és Magyar Olvasókönyve. III. rész"

Tanitotta: **Dr. Balló István.**

Német nyelv, heti 4 óra. Az alaktan megfelelő gyakorlatok alapján. Olvasmányok: Der Morgen. Der Abend, Der Frühling. Der Sommer. Der Herbst. Die halbgefüllte Flasche. Das Lamm im Walde. Ein theurer Kopf und ein wolfeiler. Die Hirtenflöte. Der Hirsch und die Mücke. Der Blinde und der Lahme. Der Fuchs und die Weintraube. Die drei Brüder. Der Wolf und der Mensch. Frisch gewagt ist halb gevonnen. Müsziggang ist aller Laster Anfang. Die Fahrt der Argonauten. Heracles Jugend und erste Tha-

ten. Költemények: Der Fuchs. — An den Mai. Der Grenadier, emlézve. Kéthetenként egy iskolai irásbeli dolgozat. Kézikönyv: Felsmann J. „Német Nyelvtana és Gyakorló könyve“ Harrach J. „Német Olvasókönyv“ I. K.

Tanitotta: **Haydn J. Hugó.**

Latin nyelv, heti 6 óra. A szótan főbb vonásokban való ismétlésével egyidejüleg felvétetett a mondatrészek egyeztetése, az esttan és viszonyszók, a főnevek, melléknevek és névmások használata. Prózai olvasmányok: Róma története. Előkor. A királyok kora. A köztársaság kezdete. Költői olvasmányok: Lupus et agnus. Carnis per fiuvium carnem ferens. Vacca et capella, ovis et leo. Lupus et grus. Cervus ad fontem. Vulpes et corvus. Leo senex, aper, taurús et asinus. Canis fidelis. Rana rupta et bos. Vulpes et ciconia. Aquila feles et pes. Muli duo vectores. De Simonide. Viatores et latro. Calvus et musca. Calvus et quidam pilis defectus. Phaedrus meséiből hat drb emléztetett is. Minden héten egy iskolai irásbeli gyakorlat. Tank. Dr. Szamosi János Latin Mondattana, Elischer József Latin Olvasókönyve és Pirchala Imre Latin Gyakorló-könyve.

Tanitotta: **Dr. Balló István.**

Történelem-Földrajz, heti 4 óra. *a)* Történelem. Magyarország története a honfoglalástól az 1867-iki kiegyezésig; különös tekintettel hazánk müvelődési és alkotmányos viszonyaira. Kézikönyv: Ribáry „Magyarország Története“. — *b)* Földrajz. Az osztrák-magyar monarchia földrajza. Mindkettőnek hegy és vizrendszere. Magyarország vármegyéi és az osztrák örökös tartományok egyenkint. A legnevezetesebb községek felemlitése után népességi viszonyok, vallás, mezőgazdaság, ipar, közlekedés, kereskedelem, szellemi müveltség, alkotmány, törvényhozás és közgazdaság. Tankönyv: Cherven „Az Osztrák-Magyar monarchia földirata“.

Tanitotta: **Szász Károly.**

Mathematikai és physikai földrajz, heti 2 óra. Physikai előismeretek: természet, erő, gravitatio, a földvonzása, a nehézség hatása, sulypont, cohaesio, halmazállapot. A folyadék tulajdonságai közül: fenéknyomás, oldalnyomás, közlekedő csövek, felfelé gyakorolt nyomás. A levegő nyomása s nyomásának meghatározása. A hőről: hőmérséklet, hőmérők, áramlás, halmazállapot, változások. A fényről: a fény egyenes vonalu terjedése, visszaverődése, törése és a szinszóródás. A lencse, a nagyitó, és a messzelátó megismerte-

tése. A delejes és villamos tüneményekből: a delejes vonzás törvénye, az iránytű, dörzsölés és oszlatás által keltett villamosság és ezek a alapján légköri villamosság. Érintkezésből származó villamosság és ennek alapján Morse távirója és a telephon. A mathematikai földrajz elemei: a föld alakja, ábrázolása. Szárazföld, víz, levegő. Az égboltozat látszólagos mozgása, a föld mozgása saját tengelye és a nap körül. Földünk állása a naprendszerben. Kézik. Scholtz Albert és Ráth Arnold: Aa mathematikai és physikai földrajz elemei.

Tanitotta: **Jakab Antal.**

Számtan, heti 3 óra. Összetett arányok és aránypárok. Összetett hármasszabály. Kamatszámitások. Leszámolás. Időhatárszmolás. Egyszerü és összetett vegyitési szabály. Láncszabály. Kéthetenkint egy isk. irásbeli dolgozat a legközelebb tárgyalt tananyag köréből. Kk. Mocknik-Schmidt: Számtan.

Tanitotta: **Pál Gábor.**

Rajzoló geometria, heti 2 óra. Constructiv Planimetria. Kézik. Fodor L. és dr. Wagner A. A planimetriai nevezetesebb idomok kibővitése, fontosabb constuctiv feladatok; továbbbá az idomok és a természetben a területek felmérése, ábrázolása és meghatározása mérő asztallal.

Tanitotta: **Sipos Sándor.**

IV. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Petres András.**

Hittan, heti 2 óra. Az uj szövetség története. Tankönyv Róder Flórent: Uj szövetség története.

Története: **P. Kopacs J. Patrik.**

Magyar nyelv, heti 4 óra. Tárgy: Az egyszerü és szép irály kellékei, megfelelő olvasmányokkal. A hangsulyos és időmértékes vers ismertetése. Olvasmányul s beható fejtegetésül Arany Toldija. Kéthetenkint 1 házi irásbeli dolgozat. Emlézésül több vállogatott költemény. Tankönyv. Névy László „Stilisztika I. r." és Arany Toldija, magyarázza Lehr Albert.

Tanitotta: **Petres András.**

Német nyelv, heti 3 óra. Az alaktan folytonos ébrentartása mellett a mondattanból a szóegyeztetés, szóvonzat,

szórend, igeidők és módok használata, megfelelő gyakorlatokkal. Olvasmányok: Ein Blumengarten im Frühling. Die Glieder des menschlichen Leibes. Der lernbegierige Jüngling. Alexander und Diogenes. Die beiden Tonnen. Die Gans. Die Krähen und der Wasserkrug. Der Kaukasus. Der Lotos. Wieland der Waffenschmied. Dietrichs Kampf mit Ecke. Kriege und Spiele der Ameisen. Emlézés. Kéthetenkint egy iskolai irásbeli dolgozat. Kézikönyv: Felsman J. „Német nyelvtan" és Harrach J. Német Olvasókönyv II. k.

Tanitotta: **Haydn J. Hugó.**

Latin nyelv, heti 6 óra. Az igeidők és módok. A mellékmondatok. Az infinivitus. Gerundium és gerundivum. Supinum. Participum. Kötőszók. A szórend. Prozodia és metrika. A római naptár. Olvasmányok. Liviusból A plebeiusok és patriciusok egyenetlenkedése. A decemvirek. Ovidiusból: Romulus és Remus megmentése. Remus halála. Gabii városának bevétele. A Fabiusok veszte. „Daedalus és Icarus" Philemon és Baucis. Midas. Emléztetett Gabii városának bevétele. A Fabiusok veszte. Dedalus és Icarus. Hetenkint egy iskolai irásbeli dolgozat. Kézikönyv: Dr. Szamosi János „Latin mondattan". Elischer J. „Latin olvasókönyve" és Pichala „Latin gyakorló".

Tanitotta: **Nagy István.**

Történelem, heti 3 óra. A keleti népek és görögök történelme egészen; a rómaiaké a császárság felállitásáig. Tankönyv: Vaszary Kolozs Világtörténelme. I. r.

Tanitotta: **Szász Károly.**

Algebra, heti 3 óra. Alapfogalmak. A négy alapmüvelet egész algebrai számokkal, a szorzásnál kiterjeszkedve a kéttaguak négyzetének és köbének kiképzésére s az osztásnál a geometriai haladvány ismertetésére. Tényezőkre bontás, legnagyobb közös osztó s legkisebb közös többes felkeresése. A négy alapmüvelet törtszámokkal. Elsőfoku egyismeretlenü egyenlet. Havonkint 1 isk. irásbeli dolgozat a megelőzőleg tárgyalt tananyag köréből. Kk. Mocnik-Klamarik-Wagner Algebra.

Tanitotta: **Jakab Antal.**

Rajzoló geometria, heti 2 óra. Constructiv Planimetriai szerkesztések, testmértani alaptételek tárgyalása. Elipsis, hyperbola és parabola — származása, szerkesztése s külöm-

böző tételei. A pont, egyenes és görbe vonal, szög és lapidomok s testek ábrázolása, helyzete és projectio a síkon. Épitmények, homlok és alaprajzok és azok átmetszeteinek ismertetése.

Tanitotta: **Sipos Sándor.**

Természetrajz, heti 3 óra. Tankönyv Kriesch-Koch. „Ásvány-, kőzet és földtan" Az alapvető vegytani és elemi ismeretek megszerzése után az ásványok alkki, physikai és vegyi tulajdonoságainak ismertetése. A leiró ásványtan. Egyszerü és összetett kőzetek. A földtanból a korok és a földtani alakulások tényezőinek ismertetése. Kedvező időben geologiai kirándulások.

Tanitotta: **Csató János.**

V. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Szász Károly.**

Hittan, heti 2 óra. A kath. vallás alaptana, nevezetesen: Jézus istensége és a róm. kath. egyház isteni tekintélyének bebizonyitása. Kk. Dr. Wappler Antal: A kath. egély tankönyve. I. rész.

Tanitotta: **P. Kopatz Patrik.**

Magyar nyelv, heti 3 óra. A szép irály kellékei. A szerkezet törvényei; az anyaggyüjtés, a tétel kidolgozása, az előadás főbb formái. Vázlatok készitése. A prózai műfajokat megvilágitó olvasmányok. A magyar balladák olvasása és fejtegetése. Szavalatok. Havonként egy házi irásbeli dolgozat. Kézikönyv: Névy László „Stilisztika" II. r. Gr eguss Ágost és Beöthy Zsolt „Magyar balladák".

Tanitotta: **Wasylkievicz Viktor.**

Német nyelv, heti 3 óra. Herder Cid-románczaiból 1—9., 15—18., 21—39., 42—48., 50—56,, 62—70. Prózai olvasmányok: Die Niebelungen I—X. Gudrun I—IX. Karl der Grosze. Magy. négy. ford. Fáy. A. 15 meséje. Szavalatok. Havonkint egy iskolai irásbeli dolgozat, fordítás magyarról németre. T. k. Heinrich: „Herder Cid-románczai" és Harrach J. „Német olvasókönyv". III. R.

Tanitotta: **Haydn. J. Hugó.**

Latin nyelv, heti 6 óra. Kézikönyv: 1. „Titi Livii ab urbe condita" ewidit Stephanus Dávid. Vol. I. Libos XXI., XXV. continens. 2. „Anthologia latina" Pirchala Imre III.

kiadás. Olvasmányok Liviusból a XXI. könyv; az Antologiából: *Cn. Naevius és Qu. Ennius:* Saját sirjára. *G. Vallerius Catullusból*: Felajánlás. Bucsu Bithyniától. Testvérének sirjánál. Uj divat. Lesbia verebének halálára. A hajó dicsérete. *Vergiliusból:* Eccloga I. IX. Georgicon a méhek életmódja. A zivatar. *Horatiusból*: Vergiliushoz. Tavaszi dal. Életbölcseség. Vitézség dicsérete. A boldog falusi élet. *Albius Sextus Propertiusból*: Az Actiumi csata. A költő halhatatlan. *M. Valerius Martialisból*: d colosseum beszentelésére. Emlézve: Livius XXII. könyvéből a 10. és 11. fejezet. Testvérének sirjánál. Búcsu Vergiliustól. A zivatar. A boldog falusi élet. Kéthetenkint egy irásbeli iskolai dolgozat. Szemléltetés Baumeister Rich és egyéb müvek nyomán. Extenporálék. Régiségtanból a hadügy.

Tanitotta: **Nagy István.**

Görög nyelv, heti 5 órában. Az attikai alaktan az Omega végzetü igékig. Prózai olvasmányok: Az anya-oroszlán. A farkas és a pásztorok. A favágók és a tölgy. Az asszony és tyukja. A medve és a róka. A fürdő gyermek. Kénzelmes hazugság. A két tarisznya. A nád és a tölgy. A hangyák és a tücsök. Imádkozzál és dolgozzál! Adomák a schoasticusról. Egy abderai. Nem vagyok hon. Müvészek önérzete. Antisthenes szójátéka. Zeno. Bias. Hármat nem szabad az uralkodónak elfelejteni. Croesus és Solon. Anacharsis. Sokrates. Költői rész: Erkölcsi mondások iambus versekben. (150 sor.) Emlézett darabok: az erkölcsi mondásokból 21 sor. Egy abderai. — Nem vagyok hon. Zeno. Bias. Croesus és Solon. Anacharsis. Továbbá az egyes beszédrészekre vonatkozólag forditási gyakorlatok görögről magyarra s magyarról görögre. Kéthetenkint egy iskolai irásbeli gyakorlat. Tank. Dr. Szamosi János Görög Nyelvtana és Görög Olvasókönyve.

Tanitotta; **Petres András.**

Görögpotló tanfolyam, Magyar irodalmi olvasmányok, gözög irodalom és müvelődés történelem. Heti óraszám 2. Kézikönyvek: Dr. Jancsó Benedek. Magyar Irodalmi olvasmányok. Köpesdi és Szerelemhegyi Tivadar. „Görög állam régiségek." Vállogatott darabok. Zilasi Mór. Szemelvények Thukydidesből. Oolvasmányok: A Hunyadiak kora, Salamontól. Berzsenyi nevezetesebb ódái mind. Kazinczy és Berzsenyi levelezéseiből 16 levél. — Kölcsey szónoki müveiből: Védelem P. J. számára, Magyar játékszin, Emlékbeszéd Kazinczy felett, A magyar nyelv ügyében. — Kármán mü-

veiből, Urania, A memzet csinosodása, Remekek a düsseldorfi képpalotában. Tukydidesből: II. köny, VI. és VII. könyv. Emlézésül: Berzsenyinek 2 költeménye. Három irásbeli házi dolgozat.

Tanitotta: **Szász Károly.**

Történelem, heti 3 óra. *a*) Az ó-kor történelméből a római császárság kora a nyugat római birodalom bukásáig. (476.) *b*) A középkor története. A népvándorlás korszakától a felfedezések korszakáig. (1492.) Tankönyv. Vaszary Kolos „Világtörténelem". II. rész.

Tanitotta: **Szász Károly.**

Mennyiségtan, heti 4 óra. *a*) Algebra heti 2 óra. A több ismeretlenü határozott egyenletek megfejtési módjai. A határozatlan egyenletek megfejtésének osztási módja. Hatványmennyiségek: a kéttaguak magasabb hatványai; Pascal-féle háromszög és ezzel kapcsolatban a számtani haladvány; a többtaguak 2-ik és 3-ik hatványra emelése. Gyökmennyiségek: a gyökvonás fogalmából folyó tantételek; négyzetgyök és köbgyök kivonása és ezzel kapcsolatban a négyzetes egyenletek megfejtése. *b*) Mértan heti 2 óra. A planimetria. Havonkint 1 iskolai irásbeli dolgozat az eltárgyalt tananyag köréből. Kk. Mocnik-Klamarik-Wagner: Algebra és Mértan.

Tanitotta: **Pál Gábor.**

Természetrajz, heti 2 óra. Az organographia fogalmai. A növények szövettana. A nevezetesebb virágtalan és virágzó növények ismertetése és rendszerbe foglalása. Kirándulások növénygyüjtésre és munkálatok a botanikus kertben. T. k. Kriesch-Simkovich. „A növénytan iskolakönyve".

Tanitotta: **Csató János.**

Szabadkézi rajz, heti 2 óra. Mint a görög-nyelvehelyettesitő tárgy. Általában a diszitmények körvonalai, az árnyékolt és világitott rész különböző fokozotainak általános ismertetése. Görög, arab, goth és középkori stilű sikdiszitmények, továbbá stilizált levelek, szalagdiszek és virát gok rajzolása fali táblák után.

Tanitotta: **Sipos Sándor.**

VI. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Nagy István.**

Hittan, heti 2 óra. Isten léte és tulajdonai, a Szenthá-

romság tana. Az angyalok, anyagvilág és az ember teremtése. Az összülök bünbeesése, a bün következményei, az emberi nem megváltásának igérete, teljesedése, az ember ujjászületése, megszentelése, a szentségek és szentelvények által. A négy utolsó dolgokról szóló tan. K. k. Dr. Wapler: A kath. egy. tankönyve. II. r.

Tanitotta: **P. Kopatz J. Patrik.**

Magyarnyelv, heti 3 óra. A történetirás, szónoki beszéd és értekezés elmélete és története. Olvasmányok: Mutatványok a régebb ujabb történetirókból, Kölcsey, Eötvös. Deák, Kossuth, gr. Széchenyi beszédeiből; Molière A tudósnők; értekezések. Szavalatok. Havonkint egy házi irásbeli dolgozat. T. k. Névy L. „Rhetorika", „Olvasókönyv a rhetorikához" és Molière „A tudós nők".

Tanitotta: **Dr. Balló István.**

Német nyelv, heti 3 óra. Bürger, Goethe és Schiller életrajzának, a német ballada és románcz fejlődésének ismertetése után olvastattak: Lenore. Der wilde Jäger. Das Lied vom braven Mann. Der Lootse. Der Fischer. Lied des Fischerknaben. Erlkönig. Mignon. Der Sänger. Der Zauberlering. St. Peter mit der Geiss. Die wandelnde Glocke. Die Boten des Todes. Der Tod der Maria Sutart. Julius Caesar. Christian Fürchtegott Gellert. Hagen im Nibelungen Liede. Goethes Kinderjahre. Der Seiler von Fürfeld. Die erste Seeschlacht der Römer. Des Pericles Leichenrede. Denkrede auf Jean Paul Magyarról ném. ford. „A nemzet csinosodása" (T. O. T.) Szavalatok. Havonkint egy iskolai irásbeli dolgozat, fordítás magyarról németre. K. k. Heinrich G. „Német balladák és románczok" és Deutsches Lehr und Lesebuch. I. K.

Tanitotta: **Haydn J. Hugó.**

Latin nyelv, heti 6 óra. Olvastatott Sallustius Jugurtha 60 fejezet. Vergilius Aeneisének II. és III. könyve. Ciceronak Catilina elleni I. beszéde. Emléztetett a Vergilius Aeneisének II. és III. könyvéből 180 v. Sallustius Jugurthájából 5 fejezet. Catilinából 3 fejezet. A rómaiak vallása. Szemléltetés Rich és Baumeister nyomán. Kéthetenkint egy isk. dolgozat. K. k. Sallust ed Holub M. Vergil ed. G. Némethy Cicero ed. Steph. Dávid.

Tanitotta: **Nagy István.**

Görög nyelv, heti 5 óra. Az V. osztály tananyagának ismétlésével kapcsolatban felvettük a „mi" végzetü igék

rendes és rendhagyó alakjait; továbbá az ékezeteket és a mondattant főbb vonásokban. Olvasmányul Xenophon Anabasisából következő részek szolgáltak: Az ifjabb Cyrus. Vonulás a király ellen. A kunaxai ütközet. A Cyrus jelleme czimü résznek tartalmi ismertetése. Emlézett részek: Az ifjabb Cyrus cz. részből 31. „A kunaxai ütközet"-ből 21 sor. Havonkint két iskolai irásbeli gyakorlat. Tk. Dr. Szamosi János „Görög Nyelvtan"-a és Horváth-Elischer Xenophon Chrestomathiája.

Tanitotta: **Petres András.**

Görögpótló tananyag. Magyar irodalmi olvasmány, görög irodalom és müvelődési történelem, heti 2 óra. A görög állami régiségek rövid ismétlő áttekintése után a görög vallás és müvészet. Olvasmányok: I. Mutatványok a régibb és ujabb magyar történetirókból. u. m. Mindszenthy Gábor naplója, Szilárdi siralmas krónikája, Kemény János Önéletirásából, Cserei Mihály Historiájából. Apor Péter Metámorphosisából, Mikes, Zrinyi Miklós, Pázmány, Faludi F., Horváth M. — és Salamon Ferencz müveiből. 2. Homéros Iliásából. 3. Homéros Odysseiája szemelvények. — Évharmadonként volt egy házi irásbeli dolgozat. Tankönyvek: 1. Dr. Geréb József. A görög vallás és müvészet. 2. Dr. Csengeri János, Homéros Iliása. 3. Dr. Gyomlay Gyula, Homéros Odyssiája.

Tanitotta: **Glósz Miksa.**

Történelem, heti 3 óra. Európa államainak története az uj kor századaiban és a legújabb kor története 1897-ig. Tankönyv: Vaszari Kolos „Világtörténelem" III. rész.

Tanitotta: **Szász Károly**

Mennyiségtan, heti 3 óra. *a)* Algebra. A hatványozás müveletének általánositása. Számrendszerek összefüggésének ismertetése. A logarithmusok és alkalmazásaik. Kitevői és logarithmusi egyenletek megfejtése. *b)* Mértan. A plánimetriai tanulmányok kiegészitéseül az ugynevezett kupszeletvonalak sajátságainak ismertetése és a trigonometria egészen. Havonként egy iskolai irásbeli dolgozat. K. k. Mocnik-Klamarik-Vágner: Algebra és Geometria.

Tanitotta: **Jakab Antal.**

Természetrajz, heti 3 óra Az állati test fejlődése és szervei élettani vonatkozásokkal. Az emberi test egyes ré-

szeinek ismertetése. Az állattypusok, osztályok, rendek és családok rendszes ismertetése, neme és fajok felemlitése. Kirándulások rovargyüjtésre.

Tanitotta: **Csató János.**

Szabadkézi rajz, heti 2 óra, mint a görög nyelvet helyettesitő tárgy. Renaissance s különféle stilü diszitmények és épitészeti részek rajzolása és grafikus és domboru mintákról egész árnyékolással.

Tanitotta: **Sipos Sándor.**

VII. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Jakab Antal.**

Hittan, heti 2 óra. K. k. Dr. Wapler: a kath. egély tankönyve. Tananyag: Az isteni akarat és teljesitésének feltételei; a cselekmények erkölcsi volta és beszámitása; erények és bünök; a megigazulás szüksége és lefolyása, a külső isteni tisztelet erényei. Isten, önmagunk és felebarátunk iránt tartozó kötelmeink. A keresztény családi és társadalmi élete, a keresztény tökéletesedés eszközei.

Tanitotta: **P. Kopatz J. Patrik.**

Magyar nyelv, heti 3 óra. Rövid bevezetés az aesthetikába. A verstan tüzetes tárgyalása. A lyrai, epikai és drámai költészet elmélete és története. Olvasmányok: 1. Lyrai költemények. 2. Számos kisebb epikai költeményen kivül a „Szigeti veszedelem", „Zalán futása", „Dorottya" egészen, szemelvények az „Elveszett alkotmány"-ból, „Botond"-ból. 3. Katona „Bánk-bán"-ja, Madách „Az ember tragoediája" és Kisfaludy K. „Irene" egészen, mutatványok a jelesebb magyar drámákból. Szavaltattak kisebb elbeszélő és lyrai költemények. Havonkint egy házi irásbeli dolgozat. Tank. Névy L. „Poetika" és „Olvasmányok a poetikához".

Tanitotta: **Dr. Balló István.**

Német nyelv, heti 3 óra. Bevezetés Goethe „Hermann und Dorothea"-jához. Ezen idyli eposz olvasása szükséges magyarázatokkal. Des Königs Grab. Friedlich Rothbar auf dem Hyfhäuser. Die hl. Elisabeth. Die Lebenszeit. Der Buchweizen. Der Bergmönch im Harz. Der Gemsjäger. Des kleinen Volkes Hochzeitsfest. Das Riesenspielzeug. St. Rochus. Pegazus im Joche. Gudrun. Lohengrin. Das Wunder. Der strebende Schwan. Herr v. Münchhausen erzählt.

Magy. ném. ford. Kazinczy „Pályám eml.“ (T. O. T.) Magy. ném. ford. Szavalatok. Havonként egy iskolai irásbeli dolgozat, fordítás magyarról németre. K. k. Wéber R.: Goethe „Herman und Dorothea“ és Heinrich G. „Deutsches Lehr und Lesebuch“ II. B.

Tanitotta: **Haydn. J. Hugó.**

Latin nyelv, heti 5 óra. Olvastatott Ciceróból: *a*) Philippica in M. Antonium II. *b*) 11 válogatott levél. T. Maccius Plautus Trinummusa, nyelvi, tárgyi és aesthetikai fejtegetések mellett. Vergilius VIII. k. Mindhárom szerzőtől olvasott tananyag részben emléztetett is. Római állam-régiségek. Extemporálék. Kéthetenként egy iskolai irásbeli dolgozat. Kézikönyvek: Ciceroues orationes selectae, edidit Stephanus Dávid. Cicero válogatott levelei, ed Köpesdy T. Maccius Plautus Trinumusa, ed, Gerevics. Szemléltetés: Baummeister és Rich nyomán.

Tanitotta: **Glósz Miksa.**

Görög nyelv, heti 4 órában. A nyelvtan főbb részeinek ismétlése s az ioni szójárás ismertetése után Homeros Iliásából következő darabok vétettek fel: Achilles haragja. Glaukos és Diomedes találkozása. Hektor és Andromache. Hektor és Diomedes párviadala. Achilles és Thetis és Diomeda találkozása. Hektor és Andromache. Prózai olvasmányok: De Arione Citharodeo. De moribus Persarum. De fontibus Nili. De crocodilo. Emlézett részek Homer Iliasából Glaukos. De Arione 2 fej. Havonkint egy iskolai irásbeli gyakorlat. Tk. Dr. Csengeri János Homeros Iliása és Dávid István Herodoti Epitome.

Tanitotta: **Glósz Miksa.**

Politikai földrajz, heti 2 óra. Európa államainak, ugyszintén az európai államokhoz tartozó kül gyarmatoknak rövid történelmi áttekintése után azok földjének természeti jellemzése, őstermelés, ipar és kereskedés, lakosság és államszervezet. Hasonló módon Amerika államai és Ázsia azon államai, hol az európai befolyás érezhető, ugyszintén Afrika és Ausztrália. Tankönyv: Schultz A. Politikai földrajza.

Tanitotta: **Csató János.**

Mennyiségtan, heti 3 óra. *a)* Algebra h. 1 óra. A másodfoku egyenletek általános elmélete, a képzetes gyök mértani értelmezése, a másodfokuakra redukálható magasabb foku egyenletek. A haladványok és alkalmazásaik: tőke-

felszaporodás, járadék és törlesztési számitások kamatoskamattal. *b*) Mértan heti 2 óra. A testmértan egészben. Hetenkint egy iskolai irásbeli dolgozat. K. k. Mocnik Klamarik-Wagner: Algebra és Geometria.

Tanitotta: **Pál Gábor.**

Természettan, heti 4 óra. Általános erőmütan; szilárd, cseppfolyós és légnemü testek egyensuly- és mozgástana. Hangtan. Fénytan. K. k. Fehély Ipoly: Kisérleti Természettana.

Tanitotta: **Jakab Antal.**

Görögpótló-irodalom, heti 2 óra. Tárgy: Költői Olvasmányul szolgáltak: Vitézi énekek, Kuruczdalok, Gyöngyössy István „Murányi Vénusz"-a, Kisfaludy Sándor Himfy szerelmeiből egyes részek és Csokonai Vitéz Mihálytól is válogatva dalok és ódák.

A görög irodalmi termékekből „Iphigenia Aulisban", „Iphigenia Taurisban", „Agamemnon" s „Antigone" czimü drámák.

Az egész tanév folyamán iratott három házi dolgozat. Kézi K. dr. Jancsó Benedek: „Magyar irodalmi olvasmányok. Euripides: „Iphigenia Aulis"-ban, „Iphigenia Tauris"-ban". Aischilos „Agamemnon"-ja és Sophokles „Antigone"-ja magyar forditásban.

Tanitotta: **Dr. Balló István.**

Bölcsészet, heti 2 óra. K. k. Dr. Hajdu Tibor és dr. Zoltványi Irén: Logika és Gondolkodástan.

A lélektan fogalma, felosztása; a mozgás tényei; a megismerés tárgyai; az érzéki megismerés; érzetek, szemlélet, képzelet; értelmi megismerés, érzéki és eszes törekvés: az érzelmesség tényei lelki életjelenségek alapja; az emberi természet közönséges módosulásai.

Tanitotta: **Bándi Vazul.**

Szabadkézi rajz, mint a görög nyelvet helyettesitő tárgy, heti 2 óra. Diszitmények folytatása bővebb ismertetésekkel. Kéz, láb és az emberi fejnek rajzolása jó graphikus mintákról; megelőzőleg a különféle részek felosztásai és arányainak magyarázata mellett.

b) *Ábrázoló geometria*, heti 2 óra. K. k. Adamovics János. A térelemek derékszögü ábrázolása és viszonylagos vonatkozásaik. A középsikok és a téralakok helyzetváltozásai. Metsző parallel és kitérő deréklő egyenesek. A sik

nyomvonalai. Egyenesen fekvő pont és egyenes, a sik metszéspontja, sikon fekvő pont, egyenes és idom. Sik képsikszögei. Az egyenes vonal valódi hossza, a kör és szabályos idomok valódi nagyságra forgatás által.

Tanitotta: **Sipos Sándor.**

VIII. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: **Glósz Miksa.**

Hittan, heti 2 óra. A kath. egyház története annak alapitásától a legujabb korig. K. k. Wappler: A kath. egyház története.

Tanitottta: **P. Kopatz J. Pátrik.**

Magyar nyelv, heti 3 óra. A magyar irodalom története ezzel kapcsolatban mutatványok a fontosabb irókból, kiválóbb irodalomtörténeti értekezésekből. A magyar nyelv törvényeinek rövid ismertetése. Havonkint egy irásbeli házi dolgozat. Kézikönyv Beöthy Zsolt: A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése.

Tanitotta: **Riszner Ödön.**

Német nyelv, heti 2 óra. A német vigjáték elmélete és fejlődésének ismertetése után olvastatott: Schiller: „Wilhelm Tell"-je. Die Ermordung Wallensteins. Aus dem „Laokoon". Sage Das Märchen, Szavalatok. Magyar-német ford. különböző szerzőktől. Schiller „Wilhelm Tell". (T. O. T.) Havonkint egy iskolai irásbeli dolgozat, fordítás magyarról németre. K. k. Heinrich G. Deutsches Lehr- und Lesebuch" III. K.

Tanitotta: **Haydn J. Hugó.**

Latin nyelv, heti 3 óra. Kk. Horatius: Pozder-féle kiadás. Dávid-Pozder: Tacitus szemelvények. Horatius életrajza s müködéseinek ismertetése után a Satirák I. könyvéből az 1., 4. 10. satira; a II. könyvéből a 1., 4., 5., 6. Liber Epodonból az 1., 4., 5., 13., 17. ódája. Az ódák I. könyvéből az 1., 3., 8., 11., 12., 14., 19., 21., 26., 36. II. 3., 12. III. 3., 7.. 12., 30., IV 3., 4., 7., 10. De arte poëtica. Tacitusból Augustus. Tiberius. Livia és a senatus. Judea és népe. Nyelvi, tárgyi és aesthetikai fejtegetésekkel. Extemporalék. Szövegemlézés. Kéthetenkint egy irásbeli iskolai dolgozat. Szemléltetés: Baummeister, Langl, Sich, Polgár s egyéb szerzők nyomán.

Tanitotta: **Glósz Miksa.**

Görög nyelv, heti 4 óra. A szó- és mondattan főbb pontjainak ébrentartása mellett költői olvasmányul felvétetett Homeros Odysseájából az I., II. és III-ik ének, prózai olvasmányul pedig Plato Apologiája szolgált. Emlézett részek Homeros Odyss. I. 1—32. III. 1—29. Havonkint egy iskolai irásbeli gyakorlat. Tankönyvül szolgált Dr. Csengeri János · Hommer Odysseája és Dr. Szamosi János: Platoja.

Tanitotta: **Petres András.**

Görögpótló irodalom, heti 2 óra. Tárgy: Olvasmányul szolgáltak: Széchenyi Hiteljéből, Wesselényi „Balitéletek" cz. müvéből, Kölcsey „Országgyülési naplójából", Br. Eötvös József „Reformjából," Kemény Zsigmond „Tanulmányaiból" válogatott részletek. A görög irodalomból: Platon és Aristoteles szemelvények. Iratott egész tanévben 3 házi dolgozat. Kézikönyv Dr. Jancsó Benedek: Magyar irodalmi olvasmányok. Alexander Bernát: Pláton és Aristoteles szemelvények.

Tanitotta: **Riszner Ödön.**

Történelem, heti 3 óra. Magyarország oknyomozó történelme a magyarok bejövetelétől 1867-ig. Tankönyv: Horváth M. „A magyarok története rövid előadásban."

Tanitotta: **Szász Károly.**

Mennyiségtan, heti 3 óra. Kapcsolástan. Newton binominalis tételének lefejtése és alkalmazása, mélyebb foku gyökkivonásra. Az algebra alkalmazása a mértanra. A pont helyzetének és két pont távolságának elemző meghatározása. Ezután az egész algebrai és mértani tanulmányok csoportokba szedett és gyakorlati példák kidolgozásával kapcsolatos ismétlése. Havonkint egy iskolai irásbeli dolgozat. K. k. Mocknik-Klamarik-Wagner: Algebra és Mértan.

Tanitotta: **Jakab Antal.**

Természettan, heti 4 óra. A vegytan alapvonalai: a vegyülések törvényei, egyszerübb vegyületcsoportok, ezek összetétele és főbb tulajdonságaik. Továbbá a hőtan, a mágnesség és villamosság tüneményei és röviden a Cosmographia. Tankönyv Fehér Ipoly: Kisérleti Természettan.

Tanitotta: **Pál Gábor.**

Bölcsészet, heti 2 óra. K. k. mint a VII. osztályban.

A logika fogalma és felosztása; a fogalom általában; elemi dialektika, a tételek, a deduktiv és induktiv fogalomalakulás szabályai; módszeres dialektika és kritika.

Tanitotta: **Bándi Vazul.**

b) *Szabadkézi rajz,* folytatólag: kezek, lábak és fejek rajzolása különféle állásban jó graphikus minták és öntvények után.

a) *Ábrázoló geometria,* szögletes, szabályos és gömbölyü testek, ezek sikkal és egyenessel való átmetszéseik és kifejtésök. Az eltanult testek saját és vetett árnyékainak meghatározása és ábrázolása. Ezek vonatkozásai, a térelemek és kifejtésök.

Tanitotta: **Sipos Sándor.**

Tornászat.

A gymn. ifjuság 4 külön-külön csoportra osztatott, még pedig az I. oszt. az 1-ső, a II. a 2-ik, a III. a 3-ik; a IV. osztály a 4-ik csoportba.

1. Csoport: *I. osztály*, heti 2 óra. Rend-, járó és szabadgyakorlatok; kirándulások, labdázás, kötélhuzás és társas játékok.

2. Csoport: II. osztály, heti 2 óra. Sor-, rend-, szabad- és szergyakorlatok. Kirándulások, labdázás, kötélhuzás és társas játékok.

3. Csoport: ugyan az, mint a 2. csoport.

4. Csoport, heti 2 óra, ugyanaz, mint a 3. csoportban, csakhogy nehezebb kivitellel.

Tanitotta: **Korber Imre.**

V. és *VI. osztály,* heti 2 óra.

Az előirt rend- és menetgyakorlatok. Szergyakorlatok komplikáltabb formái a nyujtón, korláton és póznán. Ló- és ugrásgyakorlatok. Birkozás és labdajátékok.

VII., VIII. osztály, heti 2 óra. Ugyanaz, mi az V. és VI. osztálynak.

Felmentettek 6 tanulót.

Tanitotta: **Riszner Ödön.**

2. Rendkivüli tantárgyak.

É n e k.

1. Gymn. ifjuság az énekben 3 csoportra osztatott, ugymint: kezdők, haladók és daloskörre, miután alól irt

zenetanár által a mult tanévben a 4 alsóbb osztály a kezdők és a 4 felsőbb osztály a haladók oktatásában részesült.

1. *Kezdők.* Az I. osztály tanulói és oly ifjak, kik más intézetből jöttek. Ehez képest az alapismeretekből u. m. vonalrendszer, a hangjegyeknek ezen rendszerbe való beillesztése; a hangjegyek irásmódja, mennyisége és értéke. ütemek, térközök; továbbá az egyszerü és kettős keresztek jelentősége és használata; feloldó jel, hegedü vagy g-kulcs, pontok különféle helyei, szün-, ismétlő-, zár-, köt- és előadásjelek, segédelőadásjelek hangkapocs. (syncope). A hangjegyek és lépcsők gyakorlati kifejezése, a hangszervek idomitása, elébb előhangoztatás és hegedü mellett, később az egyeseknél, azután csoportokban. — Fokozatos gyakorlatok a rendszeres hangjegy olvasáshoz és énekléshez. Egyházi énekek és választékos irányu könnyebb világi dalok betanulása.

2. *Haladók.* A II., III. és IV osztály tanulóival, minthogy ezek a mult tanévben már a kezdők oktatásában részesültek, röviden ismételtetett a mult elméleti és gyakorlati rész. A már énekelt egyházi és világi énekek áttanulmányozása s ujabbaknak betanulása. K. k. Zsasskovszky Bartalus.

3. *Dalkör.* Az ifjusági dalkör a haladók jobbjaiból alakittatott (98 ifju), kik ünnepélyesebb alkalmakkor választékos irányu dalokat adtak elő, szóló, kettős, négyesben, továbbá férfi- és vegyeskarban.

Tanitotta: **Korber Imre.**

Zene.

A zenei oktatásnál is az ifjuság (51 ifju), a folyó tanévben, mint „kezdők," „a) haladók" és „b) haladók" tanittattak. Összesen heti 7 órában.

1. *Kezdők.* A kezdőknek a jelen tanévben (szám szerint 16 ifju) előadattak: a zenei alapismeretek oly forma egymásutánban, mint az éneknél jelezve van, azon különbséggel mégis, hogy a hol az énektanitásnál a hangszervi gyakorlatok kezdődnek, ott a zenénél a hangszerek alkalmazása és kezelése vette kezdetét. A hangszer leirása és egyes részeinek elnevezése, a test és hangszer tartása, felszerelése és hangolása, a nyirettyü egyensulyos kezelése, az ujjak szabályszerü elhelyezése. Ezután a rendes gyakorlati zene, zeneiskola fokozatos, de minél biztosabb haladással. K. k. Huber Károly.

2. a) *Haladók.* A haladók csoportja a mult tanévben sikerrel végzett kezdők sorából alakittatott (13 ifju). A mult tanévi elméleti és gyakorlati rész rövid ismétlése után folytatása az Etudesnek egy, két, három b-vel és kereszttel, nyolczadok, tizenhatodok és harminczkettedek játszása a kötött, és staccató-hangjegyek kivitele, továbbá a második fekvés ismertetése, végre összjáték, ugy mint duett, quartett és egész zenekarban. K. k. Huber K.

3. *b*) *Haladók.* (6 ifju.) Ugyanaz, mi a haladóknak. Azon felül keresztek és b-k teljes számban való használata. A második és harmadik fekvés ismertetése és betanulása. Összhangtan elemei.

4. *Zenekar.* Az ifjusági zenekar az a) haladók és b) haladók jobbjaiból alakittatott (16 ifju), kik ünnepélyesebb alkalmakkor a nemzeti és classicus zenéből vonó hangszereken darabokat adtak elő ugymint: szóló, quartett és egész zenekarban. Folyó tanévben az ifjusági zenekar 1 egyházi, 14 magyar népdalt és 4 classikus zenedarabot tanult be s adott elő.

Zenekar tagjai: Boga Ubald, Orbán Mihály, Orosz Lajos, Tompos Gábor, Kerekes Gyula V. oszt. t. István János, Incze György VI. oszt. t. Benke Antal, Gombos József, Krausz István, Kerekes Károly, László Dezső, Thuróczy Albert, Vida József VII. oszt. tanulók. Lakatos József VIII. és Kozma Géza IV. oszt. magán tanuló.

Tanitotta: **Korber Imre.**

Franczia nyelv.

A franczia nyelvet tanuló ifjuság 35 ifju ezen tanévben is 3 csoportra azaz „kezdők", „haladók" és b) haladók csoportjára osztatott. Összesen heti 4 óra.

1. *Kezdők*, heti 2 óra. K. k. Dr. Ploetz; Syllabaire. Tananyag: Hangtan a franczia olvasás szabályai. Az egyszerü mondatból kiindulva az igehajlitás, állitó, kérdő, tagadó és kérdő tagadó alakban. Körülirt igeragozás. A határozott, határozatlan és részelő névelő. Főnevek ejtegetése. A melléknevek neme, egyeztetése és fokozása. A számnevek. A névmások. Szótanulás. Forditások. Havonkint egy irásbeli iskolai dolgozat.

2. *Haladók*, heti 2 óra. K. k. Hofer Károly „Rend-

szeres franczia nyelvtan; a beszédrészek nyelvtana részletesen, a rendes és rendhagyó igék ragozása behatóan. Olvasmányok. Szótanulás. Fordítások. Költemények és mesék betanulása. Havonként egy irásbeli iskolai dolgozat.

b) *Haladók*, heti 1 óra. K. k. Hofer Károly „Rendszeres franczia nyelvtan és Kohn Adolf olvasókönyve“; rendes és rendhagyó igék ismétlése behatóan. Olvasmányok fordítása francziából magyarra és magyarból francziára. Költemények és mesék betanulása. Franczia társalgás.

Tanitotta: **Korber Imre.**

V. Irásbeli dolgozatok.

1. A felgymnasiumi magyar nyelvi tételek.

V. OSZTÁLY.

1. Csik-Somlyó és vidéke. (Leirás.) 2. Arany János mint balladairó. 3. Kiss József: „Ágota kisasszony“ czimü balladájának széptani méltatása. 4. Karácsony-est költészete. (Költöi leirás.) 5. „Te saxa loquuntur“. (Elmélkedés.) 6. „Nemcsak dicsőké a haza, a munkás, pór, szegény, bár észrevétlen dolgozik a hon derületén“. (Vörösmarty M.) Chria. 7. A fösvény (jellemkép). 8. A fa szerepe a természet háztartartásában és az iparban (értekezés). 9. Mit és hogyan kell olvasni? 10. A keresztes hadjáratok következményei (történelmi fejtegetés).

VI. OSZTÁLY.

1. Isten nevében kezdj munkához. (Elmélkedés.) 2. A keresztény felebaráti szeretet. 3. A történetirás szerepe a népek történetében. 4. „A tudós nők“ személyeinek jellemzése. 5. Hunyadi János a keresztény és hazafiui hős. 6. Miként kell az ifjunak a költőket olvasni? 7. A katonai pályára buzditó beszéd a magyar ifjusághoz. 8. Egy szabadon választott szónoki beszéd szerkezettani elemezése. 9. A franczia forradalom okai tekintettel a XVIII. századbeli franczia forradalomra. 10. A gerinczesek osztályainak összehasonlitása.

VII. OSZTÁLY.

1. A költészet viszonya a többi müvészetekhez. 2. Egy szabadon választott költemény aesthetikai tárgyalása. 3. Az időmértékes verselés a magyar költészetben. 4. Petőfi költészetének jellemzőbb sajátságai, különös tekintettel lyrá-

jának eszméire. 5. Csokonay és Berzsenyi ódái. 6. A nagyszerüség a Zrinyiászban és a Zalán futásában. 7. Jósika regényei. 8. Arany balladái. 9. Bánk bán tragicuma. 10. Magyarország politikai jelentősége földrajzi szempontból.

VIII. OSZTÁLY.

1. Codex-irodalmunk és codexeink nyelvi sajátságai. 2. Használt-e irodalmunknak a hitvitázás? 3. Miért fontos a Zrinyiász a magyar epikában? 4. Nyelvujitás és nyelvrontás. 5. Drámánk fejlődése Kisfaludy Károlylyal befejezőleg. 6. Az akarat szabadsága. 7. Az ember tragédiája vallás-erkölcsi szempontból. 8. Szabad választásra: *a*) Hazafias lyránk fejlődése; *b*) Alkotmányunk fejlődése 1815—48.

2. Az irásbeli érettségi vizsgálat tételei.

a) *A magyarból:* 1. A klasszikai óda költőinknél. Jeles 5, jó 7, elégséges 4.

2. A magyar nemzet végzetteljes napjai s az azokból származott politikai, kulturális és nemzetiségi hátrányok. Jeles 1.

3. Minő összefüggés van a munka és meleg között. Jeles 2, elégséges 1.

b) *A német nyelvből:* „Pókayné". Fordítás magyarból németre. Jeles 5, jó 10, elégséges 6.

c) *A latin nyelvből:* „Trajánus és Hadrianus érdemei". Fordítás magyarból latinra. Jeles 6, jó 6, elégséges 9.

d) *A görög nyelvből:* Telemachos útrakelése. Jeles 3, jó 8, elégséges 6.

e) *A mennyiségtanból*: a) Valamely trapezben a két egyenközü oldal különbsége 3 méter; a trapez magassága a két egyenközü oldal középértéke. Mekkora a két egyenközü oldal s a magasság, ha a kisebb egyenközü oldal fölött szerkesztett négyzetnek a kétszeres területe $7\frac{3}{4}$ m²-rel nagyobb a trapez területénél?

b) Selmeczbánya hosszusága 36° 33' 50"; szélessége 48° 27' 45" Brassó hosszusága 43° 13' 32", szélessége 45° 36' 30" mily távol van Selmeczbánya Brassótól? 9 jeles, 12 jó.

VI. Önképzőkör.

Az 1898. szeptember 8-án tartott alakuló gyülésen a tisztikar a következőképen alakult meg: elnök Fülöp Sámuel VIII. o. t., főjegyző Klára András VIII. o. t., titkár Csedő András VIII. o. t., aljegyzők Bándi Ignácz és Pál Ignácz VII o. t., pénztáros Élthes Zoltán VII. o. t., a biráló bizottság tagjai a VIII. osztályból Bodó Ferencz és Lakatos János, a VII. osztályból Márton Venczel és Péter Antal.

Az alakuló gyülésen kivül 12 rendes és 2 nyilvános gyülés volt. A rendes tagok száma62, az V. és VI. osztályosok rendkivül tagok voltak.

Az egész év folyamán birálat alá került 129 mü és pedig 97 próza és 32 vers, az elöbbiek közül 5 német forditás, az utóbbik mind eredetiek. A „Haladás“ lapjaira méltónak itéltek 33 müvet, melyek közül 29 próza és négy vers. Ezeken kivül, a Haladásba irattak Fülöp Sámuel elnöki megnyitója okt. 6-án, nov. 5-én és márczius 15-én tartott felolvasásai és Benke Antal VII. o. tanulónak a püspök urhoz tartott üdvözlő beszéde. A prózai müvek, beszédek, aesthetikai fejtegetések, elbeszélések, leirások, forditások. A verses müvek: Ballada, epigrammák, dalok, idyll és elegia.

Megemlitésre méltó müvek: 1. Fülöp Sámuel elnöki megnyitója és emlitett felolvasásai. 2. „Gondolatok halottak estéjén“, Thruóczy Albert VII. o. t. 3. „A locarnói koldusasszony“, ford. Br. Rudnyánszky Sándor VIII. o. t. 4. „Balassy Bálint jellemzése“, irta Darvas Dávid VIII. o. t. 5. „A nap“, irta Dóczy Kálmán VIII. o. t. 6. „Mert a boldogságra kevés csak a jelen, multon épül az és emlékezeten“ (Chria), irta Veress Gyárfás VII. o. t. 7. „Szent Imre herczeg“ (Diesbeszéd), irta Márkos Endre VII. o. t. 8. „Miért szeretem szülöföldemet“? irta Kurkó Ignácz VII. o. t. 9. „Báró Eötvös mint regényiró“, irta Botár Béni VIII. o. t. 10 „A sorsüldözött özvegy“ irta Benke Antal VII. o. t. 11. „A török birodalom emelkedésének és nagyságának okai“, irta Antal Áron VIII. o. t. 12. „Nemes szivek“, irta Márton Venczel VII. o. t. 13. „Borszék keletkezése“, irta Bajkó András VII. o. t. 14. „Itt a tavasz“, irta Benke Antal VII. o. t.

15. „A mennyiségtan és természttudományok haszna és fontossága“, irta Csedő András VIII. o. t. 16. „Arany János jelleme lyrai költeményeiben“, irta Gál Endre VII. o. t.

Szavalat volt 74. E téren kitüntek a VIII. osztályból Bodó Ferencz, Fülöp Sámuel, Lakatos János és Szacsvay József VII. osztályból Benke Antal, Márton Venczel és Péter Antal; VI. osztályból Fuchs Hermann.

Körünk kegyeletesen ünnepelte meg okt. 6-át és márczius 15-ét. Vezető tanár a következő pályatételeket tüzte ki: 1. „Az 1848—49-iki szabadság harcz inditó okai és eseményei“, 2. „Vörösmarty és Petőfi lyrája“ (Összehasonlitás) és 3. „A villamosság gyakorlati alkalmazásai“ Az elsőre beérkezett müvek szerzői Antal Áron VIII. o. t. 6 frt, Kurkó Ignácz és Ráduly Mózes VII. o. t. 3—3 frt pályadijat nyertek. A másodikra 4 pályamunka érkezett, melyek közül az Élthes Zoltán és Ráduly Mózes VII. o. t. tanulóké közt az 5 frt pályadij megosztatott, dicséretben részesültek Benke Antal és Kurkó Ignácz VII. o. t. A harmadikra két mű érkezett, melyek szerzői Kovács András VIII. o. t. és Márton Sándor VII. o. t. 3—3 frt pályadijat nyertek. A kör ezenkivül Fülöp Sámuel elnök buzgó tevékenységét 5 frttal jutalmazta.

Gyüléseinken többször megjelentek Bándi Vazaul igazgató, Csató János, Glósz Miksa, Jakab Antal, Kopacz J. Patrik, Pál Gábor, Riszner Ödön és Wassylkievitz Viktor tanár urak. Fogadják hálás köszönetünket.

A kör járatta a Vasárnapi Ujságot, Magyar Szemlét és Tanulók Lapját.

Pénztár állása:

a) Bevétel:		
1. A mult évről maradt a begyült hárálékokkal	99 frt	99 kr,
2. Ez évi bevétel . . .	36 frt	— kr,
Összesen:	135 frt	99 kr.
b) Kiadás:		
1. Jutalmakra .	28 frt	— kr.
2. Vasárnapi Ujság	8 frt	—
3. Magyar Szemle	6 frt	—
4. Tanulók Lapja	4 frt	80
5. Porto . . .	— frt	55 „
Összesen:	47 frt	35 kr.
Marad készpénzben	88 frt	64 kr.

Dr. Balló István,
az önképzőkör vezetője.

VII. Tanszerek gyarapodása.

1. Könyvtárak.

I. A tanári könyvtár az 1898—99. iskolai évben a következő müvekkel gyarapodott:

1. **Hittudomány**: *Nagy A.* Hitelmezés példákban. Komárom 1884. (V. u.) — *Pázmány P.* Összes munkái. 4. köt. Budapest. 1898. (V. u.) — *Stolcz—Ruschek.* Üdvözlégy Mária. Budapest. 1898. (A. u.)

2. **Magyar nyelv és irodalom**: *Balassa B.* költeményei, kiadja Sziladi Áron. Budapest. 1890. — *Faquet-Haraszthy.* A XVIII. század. Irodalmi tanulmányok. Budapest. 1898. — *Ferenczy J.* A magyar hirlapirodalom története. 1780—1867. Budapest. 1887. — *Gregsus A.:* A balladáról. Budapest. 1886. — *Greguss A.* Shakspehre pályája. Budapest. 1880. — *Heinrich G.* Régi magyar könyvtár V—IX. k. Budap. 1899. — (V. u.) *Jókai M.*: Regényei 91—100. k. Budapest. 1898. (A. u.) — *Katona J.* Bánk-Bánja. Budapest. 1898. — *Dr. May K.* A csendes Oczeánon. Budapest. 1898. (V. u.) *Mészáros A.* Ciprus-ág. melyet III-dik Béla magyar király ravatalára örök hálája és kegyeletes hódolata jeléül tesz a magyar ciscercita rend. Budapest. 1898. — *Garay J.:* összes költeményei kiadja Ney F. Pest. 1854. — *Ruschek A.* A keresztény nő. Budapest. 1898. (A. u.) — *Salamon F.* Irodalmi tanulmányok. Budapest. 1898. (V. u.) — Szent István Társulat tagjainak névsora. Budapest. 1898. (A. u.) — *Szily K.* Adalékok a magyar nyelv és irodalom történetéhez. B.-pest. 1898. — *Simonyi Zsigmond*: Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon. Budapest. 1896. — *Szabó Károly:* Régi magyar könyvtár III. k. II. r. Budapest. 1898. — *Toldy F.* összegyüjtött munkái. Budapest. 1782. I—VIII. k. — *Dr. Váradi Antal.* A tragédia második része. Budapest. 1887. (V. u.) —

3. **Classica philologia**: *Bellermann L.* Sophokles Ajax. Leipzig. 188 — *Croiset-Kempf*: A görög eposz története II. k. Budap. 1892—4. — *Dr. Harre P.* Lateinische Grammatik I., II. Thl. Berlin 1893. — *Dr. Kacskovics K.* Plu-

tarchos párhuzamos életrajzai. Budapest. 1895. — *Dr. Kaegi* Gviechische Schulgrammatik. Berlin. 1895. — *Kappes K.* Vergilsu, Buccolica Georgica. 1876. — *Siebert u. Blass;* Plutarch's ausgewählte. Biographien Leipzig. 1876/98. I—VI. — *Schulze*: Beiträge zur Erklärung der röm. Elegiker. Berlin. 1893—1898. (V. u.)

4. **Modern philologia**: Die Bibliosthek des Dichters Nicolaus Zrinyi. Wien. 1893. (Minister aj.) Delbrück Einleitung in das Sprachstudium. Leipzig. 1893. — *Goedeke-Goethe:* Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung. Leipzig. Dresden. Berlin. 1898. 18. 19. f. — *Hermann P.* Prinzipien der Sprachgeschichte. Halle 189. — *Ugynnattól*: Mittelhoch deutsche Grammatik. Halle. 1894. — *Fr. Kaufmann*: Deutsche Grammatik. Marburg. 1895. — *Kern Fr.:* Die deutsche Satzlehre. Berlin. 1888. — U. e. Deutsche Metrik. Marburg. 1897. — *Leimbach Karl:* Ausgewählte deutsche Dichtungen. Leipzig u. Frankfurt 1896. — *U. a.* Die deutschen Dichter der Neuzeit und Gegenwarth. Leipzig. 1885—97. — *Dr. Weinhold*: Mittelhochdeutsche Grammatik. Paderborn. 1883. (V. u.)

5. **Történelem és régészet**: *Dr. Czobor B.* Magyarország emlékei az ezredéves orsz. kiállításon. Budap. 1899. – Erdély országgyülési emlékek. Budapest. 1899. (V. u.) *Gombos Fer*: Az 1437. évi parasztlázadás története. Kolozsvár. 1898. — Dr. *Károlyi Árpád:* Monumenta Comitialia Regni Hungariae XI. k. Budap. 1899. — *Ipolyi A.:* Magyar mütörténelmi tsnulmanyai. Budap. 1884. — Monumenta Hungariae Historica. Budap. 1899. XXX. k. *Dr. Szádeczky L.* Székely oklevéltár. Kolozsvár. 1898. — *Szilágyi S.*: A magyar nemzet története. Budap. 1898. (V. u.)

6. **Földrajz. Utleirás. Statisztika**: *Bokor G.* A magyar hiv. statisztika fejlődése és szervezete. Budap. 1896. — Magyar statisztikai közlemények Budap. 1894/7. VII—IX., XI—XIII, XV—XVIII. *Dr. Roth Zoltán:* Magyarország statisztikája. Budap. 1896. *Zettl Ágoston*: Északamerikai tanulmányutan. Budapest. 1898. (A. u.)

7. **Természet- és vegytan**: Akad. Almanach. Budapest. *Bugát P.* Természettani szóhalmaz Budán. 1844. — *Salgó Ernő*: A természettudományi megismerés alapjai. Budap. 1898. — *Dr. Lengyel Béla*: Chemia I. k. Szervetlen chemia. Budap. 1889. — *Konkoly Tege Miklós*: Körültekintés néhány nyugoteurópai observatoriumban. Budap.

1898. — A m. kir. orsz. meterologiai és földmagnességi intézet évkönyvei XXVI. 1899. I. Budap. 1898. — XXVII. köt. I., III. A. u.

9. **Természetrajz és orvostudomány.** Értesitő az Erdélyi Muzeumegylet orvos-természettudományi szakosztályából. Kolozsvártt. 1898. V. u.

10. **Bölcsészet. Nevelés-tudomány. Aesthetika:** *Eemmerson-Szász. K.*: Az emberi szellem képviselői. Budap. 1894. V. u. — *Erdélyi*: Róm. kath. tanárok kongresszusa Kolozsvártt. Budap. 1898. A. u.

11. **Jogtudomány és nemzetgazdászat:** *Laveleye Dr. Barthn*: A tulajdonos kezdetleges alakjai. Budap. 1894. V. u. — Székely müvelódési és közgazdasági egylet emlékkönyve. Budapest. 1886. A. u.

12. **Müvészeti szakmák** *Csapodi-Tissie*: Az elfáradás és testgyakorlás. Budapest. 1899. — *Körössy L.*: Egyiptom müvészete. — *Ruskin Geőcze S.* Velencze kövei III. része. Budap. 1898. V. u.

13. **Folyóiratok és lapok**: Akadémiai Értesitő. Budap. 1898. — Archaeologiai Értesitő. Budap. 1898. — Bölcsészeti folyóirat. Budap. 1898. — Budapesti szemle. Budap. 1898. — Egyetemi philologia Közlöny. Budap. 1898. — Erdélyi Muzeum. Kolozsvár. 1898. — Földrajzi Közlöny. Budap. 1898. — Hitszónoklati folyóirat. Budap. 1898. — Herkulesz. Budap. 1898. — Irodalomtörténeti Értesitő. Budapest. 1898. — Kath-Paedagogia. Budapest 1898. — Kath. Szemle. Budapest 1898. — Magyar irók élete és munkái. Budpest. 1898. — Magyar nyelvőr. Budapest. 1898. — Magyar tájszótár. Budapest. 1898. — Magyar történeti Életrajzok Budapest. 1898. — Math. és teom. tud. Értesitő. Budapest. 1898. — Matematikai Értesitő. Budapest. 1898. — Mathematikai és phisikai lapok. Budapest. Budapest. 1898. — Nyelvtudományi közlemények. Budapest. 1898. — Orsz. középt. Tanáregyleti Közlöny. Budapest. 1898. — Századok. Budapest. 1898. — Természettudományi Közlöny. Budapest. 1898. — Történelmi Tár, Budap. 1899. V. u.

14. **Vegyesek**: Az erd. róm. kath. status Igazgatótanácsának jelentése 1898. Kolozsvárt. 1898. Az erd. róm. kath. alapok és uradalmak 1897. évi zárszámadások és 1899. évi költségvetései Kolozsvártt. 1898.

Ifjusági könyvtár. a) **Ajándék**: Bota E. Rózsabimbók, Püspök úr Ő Méltóságától. — A magy. vörös kereszt-

egylet 1897. évi jelentése, a nmlgú vall. és közokt. Miniszteriumtól. Dr. Weisz K. J. Világtörténelem 5 k., Szabó F. németeleméri pleb. úrtól. — Boross V. Mátyás király (tört. reg.) 2 k., Daczó József M. Á. V. pályafelvigyázó úrtól. — Bodenstedt F. Shakespeáre és müvei, Nagy S. VII. o. tan.-tól. Az Osztrák-Magyar Monarchia a nmlt. vall. és közokt. Minisztertől.

b) **Vétel**: Dr. Hankó V. Székelyföld. — Gáspár A. Az elrabolt gyermek (2. példa.). — Marczali H. Nagy képes világtörténet. 2 k. — Szilágyi S. A magy. nemzet története 60 f. (folyt). — Lányi Greksa Cantate Vogel M. Szentek élete. Fáy A. Oskolai és házi növendékélet (2 példa.). — Szilády Á. Balassa Bálint költeményei. — Tom Titt. 100 kisérlete III. k. — Alt Móricz (Br. Jósika M. Ifjabb Békési F. Kalandjai 2 k. — Balassa J. A magyar nyelv. — Csiky G. Czifra nyomoruság, A proletárok, Mukányi. Szép Leányok, Kaviár, Bozóti Márta, Czeczil házassága, Nora, Buborékok, Spartacus, Királyfogás. — Latkóczy M. Magy. szentegyházak regéi. — Szekrényt L. A csendes óczeánon. — Haller J. Tört. hazugságok. — A magy. nép könyvtára 6 k. — Erzsébet. — Polikeit K. Astronomia. — Prém J. A képzőmüv. tört. — Fáylné H. M. kis mesék. — Hildebrandt C. Robinson gyarmata. — Benedek E. kis könyvtár 5 f. — Ludvig J. Virágok az útfélen. — Seemann G. Libapásztor. — Uhrl J. Ágról szakadt senkié, A Balaton partján. — Barna. — Kardos. Serdülők könyve. — Ambrozovics. — Meszlényi, A meghallgatott ima. — Baróti, Fehér sas. — Consciencze H. A szegény nemes. — Cornelius Nepos munkái 2 f. Fraknói V. A magy. nemzet tört. 3 k. — Györök L. Lázadó hajósnép viszontagságai. — Höcker O. Isten nem hagyja el övéit. — Jókai M. A magy. nemzet tört. reg. rajzokban. 3 k. — Kalocsa R. Válogatott elbesz. és szinmüvek. — Kardos A. Ég és föld között. — Kingsley K. A hősök. — Magyar mesekönyv. — Mayne-Read, Vilmos, a hajósinas, Fiatal útazók. — Magy S. Az önfejű. — Reinchner K. Tell Vilmos. — Sand Gy. A hóember. — Tábori R. Görbe hegyek országa. — Tóth K. Kinizsi Pál. — K. Tóth K. A világlátók. — Tóth S. Kuruczvilág. — Valló V. Olvasm. a gazdasági chemia köréből. — Vámbéri Á. Indiai tündérmesék. — Clio Mondafüzér. — Colon F. Columbus Kr élete és Amerika felfed. — Csengey G. A mocsarak királya. — Hartmann R. Az emberszabásu majmok. — Ipolya A. Magyar mütört. tanulmányok és alkal. beszédek. — Jancsó B. Szavalókönyv. Krichof A. Képek az ember fajok életéből. — Kemény Zs. Gyulai Pál 2 k. Beszélyek és regénytöredékek 2 k. — Mikszáth K. Almanach 1898. 1899. (folyt). — Huszka J. Magyar ornamentika.

2. Szertárak

A) **Történelem-földrajzi szertár gyarapodása:** Ázsia, Afrika, Észak-Amerika, Dél-Amerika és Ausztrália térképei Rajzolta Kogutovitz Manó.

B) **Az érem- és régiségtani gyüjteményhez adakozott:** Ngos Dr. Czobor Béla egy lánczhid bárcza. Petres Domokos ur 12 bankó. Imre János taploczai tanitó ur V. Ferdinánd huszas. Balla József csendör-tizedes 2 ezüst, 1 nikl, 18 rézpénz. A II. osztályból Szabó D. 1 drb rézpénzt. Madár A. 12 drb réz, 3 drb. ezüst. Bálint K. 5 drb. r. Csergőffy A. 4 drb. r. Demes A. 1. r. Zakariás K. 1 ezüst, 6 r. Székely E. 2. r. A III. osztályból Szabó L. 1 r. Ferencz I. 1 r. Kelemen P. 1 r. Farkas L. 3 r. Hajdu I. r. Sándor B. 10 drb Kossuth-bankó. Léhner Gy. 4 ezüst. György Gy. 1 r. Szultán P. 7 r. Nagy-Galaczi I. 1 r. Zakariás I. 1 r. Lacz K. 1 Kossuth-b. Kósza I. 5 drb Kossuth-b. A IV. osztályból: Gábor A. 1 r. Bors I. 2 bronz. Kovács K. 1 Kossuth-b. Elekes M. egy régi zsebkés. Az V. osztályból: Domokos Sándor 1 r. Élthes Gy. 2. r. Takó A. 5 Kossuth-b., 8 r. Váradi S. 8 r. Kerekes Gy. 1 ezüst. A VI. osztályból: Blénessy B. 1 r., 1 ezüst. Dobos F. 1 r. István I. 1 ezüst. Ifj. Kovács I. 1 ezüst. Vértes B. 1 r. Mánya M. 2 drb Kossuth-bankó. A VII. osztályból: Élthes Z. 3 r. Gombos I. 2 római ezüst, 7 bronz. Kedves P. 1 Kossuth-b. Kovács Gy. 2 r. Péter Antal 5 r. Dr. Nagy Dezső: több külföldi pénz.

C) **Természettani szertár gyarapodása:** 12 drb. főző-pohár, 18 drb főző-lombik, 2 könyv szürő-papir, 5 iv lakmusz-papir, 1 liter lakmusz-oldat. A fotografiai gyakorlatokhoz: hydrochinon előhivó, aranyfürdő, száraz lemezek, celloidin-papir és kartonok. Egy nagy szikra-induktor, egy Röntgencső, 4-es accumulator, Schenk-féle, Marconi-féle készülék (koherer, oscillator, polarizált-relais) és ehez 3 darab száraz elem. Összesen 282 frt értékben.

D) **A természetrajzi szertár gyarapodása:** **Ajándékok útján:** Állattani praeparatumok (162 drb) Élthes Béla orvostanhallgatótól. Egy majom Gözsi Árpád gyógyszerész urtól. Egy drb kőzet állatlenyomattal, dr. Nagy Dezsőtől.

A botanikus kertben az V. oszt. növendékei az idén is 147 faj növényt termesztettek.

A gymnasiumi kölcsönkönyvtár állása az 1898/9-ik tanév végével.

a) Pénzben:

A mult tenévről maradt	5	frt	45	kr.
Használati dij a könyvekről	404		62	
Kamat czimen bejött .	60		06	
Könyvszállitmányok után való 10%	23		26	
Tőketörlesztés . .	100	„	—	„
Összes bevétel	593	frt	39	kr.
Ebből kiadatott:	503	frt	20	kr.
Ebből a csikszeredai takarékpénztárban tőkésittetett .	4		92	
Egyeseknél el van helyezve	1236		92	

b) Könyvben

A mult tanév végén volt	3486	darab.
Jelen évi szaporodás vétel utján	183	
A jelenlegi összes könyvállomány	3669	

A kölcsönkönyvtár kezelője *Nagy István* tanár.

VIII. A főgymnasium kiránduló egyesülete.

A lefolyt tanévben az oktatás menete által megkivánt kisebb és csak helyiérdekü természetrajzi kirándulásokon kivül nagyobb tanulmányutat nem tehettünk; azonban a beálló szünidőre tervezve van egy nagyobb szabásu utazás Fiuméba, még pedig menet N.-Várad, Budadest, Pécs, visszajövet Arad kiszálló helyekkel. Ezen utazásról a jövő évi értesitöben fogunk beszámolni.

Az egyesület vagyona volt a mult év végén	385 frt	14	kr.
A folyó évi gyarapodás:			
a) rendes tagdijakból	38 frt	30	kr.
b) alapitó dijak	100	38	
c) adományok	7 „	80	„
Az összes vagyon tehát:	531 frt	62	kr.
Ebből kiadás a jelen évben:	31 „	60	„
Marad tőkésitett vagyon:	509 frt	02	kr.

Az ez évi jótevők a „Jótékonyság“ cz. a. vannak felemlitve.

Csató János s. k.,
tanár, az egyesület elnöke.

IX. Finövelő intézet.

1. Seminarium.

A csiksomlyói róm. kath. főgymnasium mellett fennálló kettős finövelő-intézetnek szent Mihályról elnevezett seminariumi részében teljes ellátásban részesült 36 nyilvános, 22 magánalapitványos, 53 fizető és 5 szolgálattevő növendék, összesen: 116. Az alapitványosok évi 100 forintért, a fizető növendékek 120 forintért, a szolgálattevők pedig az asztalnál való felszolgálásért teljes ellátást nyertek.

Az ifjuság házi nevelését és az intézet felügyeletét Bándi Vazul gymnasiumi igazgató és seminariumi regens és Wasylkiewicz Viktor tanár mint subregens vezették.

A nyilvános alapitványosok közül élveztek:

Közalapitványt:	Bodó Ferencz, Botár Béni, Klára András, Kovács András, Madár József . .	VIII. oszt.
	Benke Antal, Márkos András, Petrics Gusztáv	VII. oszt.
	Orosz Lajos, Várady Sándor, Zonda Gergely	V. oszt.
	Pap Béla .	IV.
	Puskás Gábor	III.
Biró-félét:	Bardocz János	VI.
Bors Bálint-félét:	Csedő András	VIII.
	Márton Sándor	VII.
Bors Barnabás-félét:	Tompos Gábor	V.
	Bors István	IV.
Bögözi-félét:	Bögözi Mihály	V.
Csomortáni-félét:	Kovács Gyárfás	VI.

Darvas-félét:	Kovács Albert	VII. oszt.
	Szabó Dénes	III.
Dénes-félét:	Éltes Zoltán	VII.
Fogarasy-félét:	Berecz Sándor	VI.
Fülöp Alajos-félét:	Fülöp József	VI.
Kedves Zsuzsánna-félét:	Antal József	V.
Keresztes-félét:	Kurkó Ignácz	VII.
Kovács Miklós-félét:	Élthes Gyula	V.
Kovács Péter félét:	Potyó Antal	III.
Lukács Mihály-félét:	Gábosi Lajos	VIII.
	Szőcs Albert	III.
Molnár József-félét:	Lakatos János	VIII.
	Ráduly Mózes . .	VII.
	Daragus András, Kovács József .	VI.
Sántha-félét:	Sántha Beniám	VI.
Tankó-félét:	Beke Miklós	III.

A magánalapitványosok közül élveztek:

Bocskor Elek-félét:	Bocskor László	V. oszt.
Boresa Elek-félét:	Boresa Gergely	V.
Bors Bálint félét:	Pál Ignácz	VII.
Buzás Mihály-félét:	Bodó Dénes	VI.
Demény-Szabó-félét:	Pakó János	VIII.
Ferenczy-félét:	Péter Antal . .	VII.
	Tatár János, Tódor János . . .	VI.
	Domokos Sándor	V.
	Kugler Vilmos	IV.
	Berecz János	III.
Haller Mária-félét:	Blénesi Balázs	VI.
Kedves Bara-félét:	Kedves Péter	VII.
Madár Imre-félét:	Bogády Gábor . .	V.
Molnár Balázs-félé:	Koós Ferencz, Molnár Imre	V.
	Molnár Lajos	III.
Nagy István-félét:	Gál Károly .	I.
Péterffy-félét:	Veres Dénes, Veres, Gyárfás	VII.
	Domby János	II.

A seminárium a finevelő intézet földszinti részén van elhelyezve; van 4 tanterme, 10 hálóterme, konyha, étkező terem. Felszerelése a követelményeknek megfelel. Élelmezése kifogástalan.

2. Internatus.

Az internatusba 96 fiu vétetett fel, kik szállást, fütést, világitást, kiszolgálást és élelmezést nyertek az intézetben Bándi Vazul igazgató és Csató János internatus felügyelőtanár gondos vezetése alatt. Az internatusi ifjuság a seminariummal közös finövelő intézet emeleti részét foglalta el 2 tanteremmel és 11 hálószobával. Étterme és beteg-szobája a seminariummal közös volt.

Az intézet nem lévén képes az összes jelentkező tanulókat befogadni, az alsóbb osztályosok a községi lakósoknál nyertek szállást, azonban ezek is, valamint a vidékről bejáró tanulók csend-idő alatt az intézetbe jöhettek komoly foglalkozásra.

Ugy az ifjuság erkölcsi magaviselete, mind az egészségi állapotok általában jók voltak.

Csikvármegye ez évben is az internatus költségei fedezésére 370 frtot adott. Az egyes növendékek fütés, világitás, kiszolgálás és lakbér czimén fizettek 8 frtot.

Folyó tanévben már az összes tanuló ifjuság az intézetben nyert élelmezést. Az élelmezési dij havonkint 4 frt 70 kr volt kenyér nélkül, vagy 6 frt 30 kr kenyérrel. A kiknek szülői az élelmet természetben szállitották, azok 6 frtot főzetési dijat fizettek. Az intézeti előljáróság az ifjak kielégitő táplálkozása érdekében mulhatatlan szükségesnek látta, hogy jövőre az internatusi ifjaknak a kenyér ne hétről-hétre szállitassék a szülők által, hanem a kenyér itt az intézetben süttessék, akár a szállitott gabnából, akár pénzdij ellenében. Egyéb élelmiszerek tarisnyázása, vagy pénzben való kiegyenlitése azonban jövore is a szülők tetszésére bizatik. Az internatusi előljáróságnak gondja volt rá, hogy az élelmezés ugy minőség, mind mennyiség tekintetében a szerződésnek megfelelő legyen.

Az internatusi ifjak asztalánál való felszolgálásért 6 tanuló ingyen ellátást nyert.

A seminariumba és internatusba való felvétel módozatai ezen Értesitő végén olvashatók.

X. Az ifjuság érdemsorozata.

Az érdemsorozatban előforduló számjegyek jelentése.

1. Erkölcsi magavisélet:
1 = jó; 2 = szabályszerü; 3 = kevésbé szabályszerü.
2. Előmenetel az egyes tárgyakban:
1 jeles; 2 = jó; 3 = elégséges; 4 = elégtelen.
Rövidítések: al. = alapitványos; int. = internátusi; fiz. = fizető (a seminárium ban); ism. = ismétlő; fm. = felmentve.

I. osztály.

	A tanuló neve	Magaviselet	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számtan	Rajz. geometria	Szépirás	Torna	Ének
	Angi Dénes	1	1	2	2	1	2	2	2	1	1
	Balázs András	1	3	3	4	3	3	2	2	2	4
	Balás Lajos	1	2	2	3	1	2	1	1	2	2
	Balog Lajos	1	3	3	3	2	3	3	3	2	3
5	Barcsai Sándor fiz.	1	3	3	3	3	3	2	2	1	1
	Bálinth Sándor	2	3	4	4	3	3	1	2	3	4
	Bocskor István	1	2	3	4	3	2	3	4	3	2
	Boga Alajos	1	1	1	2	1	1	1	2	3	4
	Boga István	1	2	1	2	1	2	1	1	2	4
10	Borbáth Károly	1	2	2	3	2	3	3	3	2	—
	Csiby András int.	1	1	1	1	2	2	2	2	1	1
	Csutak Béla fiz.	1	3	2	3	3	3	3	3	3	3
	Dávid Ferencz	2	3	2	4	3	3	3	2	3	—

I. osztály.

	A tanuló neve.	Magaviselet	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számtan	Rajz. geometria	Szépírás	Torna	Ének
	Dávid István	2	3	3	3	3	3	3	3	3	—
15	Dobay István	1	1	1	1	1	2	2	2	2	3
	Dobos Ferencz	1	3	2	3	2	3	3	3	1	3
	Dobos Imre	1	1	2	2	2	3	2	3	3	2
	Dobos Máté int.	1	3	3	4	3	2	2	3	3	3
	Ferencz Sándor	1	2	2	2	1	1	1	1	2	2
20	Fodor Gábor	1	2	2	2	1	3	3	2	2	3
	Fülöp F. Elek	1	3	3	4	3	3	3	4	3	—
	Ifj. Gál Károly	1	2	4	4	3	4	3	3	3	3
	Id. Gál Károly al.	1	2	2	2	1	2	3	3	4	2
	Gegő Dávid	1	2	3	3	1	3	3	3	fü.	—
25	György Elek	1	2	1	2	2	3	3	3	3	3
	Imets Béla fiz.	1	2	3	3	2	3	2	3	1	1
	Imre László	1	2	2	3	2	3	3	3	2	—
	Jakab Lajos	2	3	4	4	3	4	3	3	3	3
	Kádár Ferencz	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1
30	Keresztes Antal	1	3	3	3	3	2	3	3	3	—
	Lakatos Izrael	1	2	2	2	2	2	3	3	1	1
	László Domokos	2	3	3	4	3	3	3	4	4	—
	Mániás Ferencz	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—
	Márkos Domokos	1	2	2	3	2	3	2	2	2	—
35	Márton Imre	1	2	2	3	2	3	2	2	2	2
	Minier Gábor fiz.	1	2	2	2	2	2	1	2	2	2
	Miklós Géza	1	3	3	3	2	3	3	3	2	2
	Nagy Pál int.	1	1	1	3	1	2	2	2	3	—
	Orbán Gyula	2	3	4	4	4	4	3	3	2	3
40	Paryán Lajos	1	1	1	1	1	1	2	1	3	—
	Salló Benjamin	1	1	1	1	1	2	2	2	1	—
	Sata Dénes fiz.	1	2	2	3	1	3	3	3	1	1
	Sándor József fiz.	2	2	3	3	3	4	3	4	3	3
	Szabó Elek int.	1	3	3	3	2	3	3	4	3	1
45.	Szakálli Manó	1	2	2	2	1	3	2	3	3	3
	Szalai József	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2
	Székely János fiz.	1	2	2	2	2	3	3	3	2	1
	Tamás Simon	1	3	3	1	3	4	3	4	2	—

I. osztály.

	A tanuló neve.	Magaviselet	Hittan	Magyar nyelv	Latin	Földrajz	Számtan	R. geometria	Szépírás	Torna	Ének
	Vass Sándor fiz.	2	3	3	3	2	3	3	4	2	—
50	Veress Lajos int.	2	4	4	4	4	4	3	4	3	2
	Wéger Lajos	1	1	1	2	2	3	1	1	1	1
52	Zakariás István fiz.	1	3	3	3	3	3	3	3	ff.	2

Elhalálozott: Szász Nándor. Kimaradtak Bartalis János, Bögözi Mihály, Keresztes András, Zakariás Dénes. Vizsgálatlan maradt: Dájbukát Dávid.

Összesen 58.

II. osztály.

	A tanuló neve	Magaviselet	Vallástan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számtan	Mértan	Torna	Szépírás	Ének	Zene
	András Ferencz	1	3	3	4	3	2	3	1	3	3	—
	Antal Kálmán	2	3	3	3	2	3	3	2	2	2	—
	Antal Károly	2	3	3	4	2	3	1	1	2	2	—
	Ábrahám József	1	1	2	2	1	1	1	1	2	2	—
5	Barta Károly	1	3	3	3	2	2	3	2	2	—	—
	Bákai Vilmos	2	3	4	4	3	3	3	3	3	3	—
	Bálint Károly int.	1	1	1	1	3	2	3	fm.	3	1	—
	Bálint Vilmos int.	1	2	2	4	2	2	1	1	2	1	—
	Becze Gábor fiz.	2	3	3	3	3	3	3	2	4	2	—
10	Bocskor Ferencz	2	3	4	4	3	3	3	3	4	3	—
	Bodó Albert	2	3	4	4	3	3	3	1	4	—	—
	Bors Ignácz	2	2	3	3	3	4	3	2	2	—	—
	Botár Domokos	3	4	4	4	3	4	3	4	4	—	—
	Botár Elek	1	3	3	3	3	3	3	3	4	—	—
15	Buzás Imre int.	1	2	2	2	2	2	3	2	3	3	—
	Csáki Mihály	1	1	2	2	1	1	1	2	1	3	—
	Császár Károly int.	1	2	1	1	2	2	3	4	2	1	—
	Csergő Sándor int.	1	3	3	3	3	3	3	2	3	3	—
	Csergői András fiz.	1	3	3	3	2	3	3	2	2	2	2
20	Csiszér Gábor	1	3	3	3	3	3	2	3	2	—	—
	Csomortáni Ignácz	1	1	2	2	1	1	1	2	2	—	—
	Demes Ákos	2	4	4	4	2	4	3	4	3	4	—
	Demény József	1	3	3	2	2	2	3	4	3	4	—
	Demény Lajos	1	3	3	3	2	3	3	3	3	4	2
25	Dobos Gáspár	2	4	3	3	3	3	3	2	3	2	—
	Dombi János al.	2	2	3	3	1	2	3	3	2	2	—
	Farkas László	2	3	2	3	2	3	3	1	2	—	—
	Fejér Kálmán fiz.	1	1	2	2	2	1	1	1	2	1	—
	Fekete József	1	1	1	2	1	2	1	3	1	1	—
30	Fodor Nándor int.	1	2	3	3	2	3	2	3	2	1	—
	Gábor László	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	Gál Imre	1	4	4	4	2	3	1	3	2	4	—
	Geczö Dénes	1	1	1	1	1	2	1	2	2	2	—
	György Gábor	1	3	2	3	1	3	3	3	3	3	—
35	Hajdu János	1	2	3	3	2	2	3	2	3	3	—

II. osztály.

	A tanuló neve	Magaviselet	Vallástan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számtan	Mértan	Torna	Szépirás	Ének	Zene
	Hajnód József	2	3	3	3	2	3	3	2	3	—	—
	Iglódy Kálmán	1	3	3	4	3	3	2	3	2	1	—
	Imre Jenő	1	3	2	3	2	3	2	3	2	4	—
	Jánky Dezső	1	2	2	3	1	3	1	2	1	—	—
40	Kakasi Jenő	1	2	3	4	1	2	2	2	2	3	—
	Kelemen Péter	1	2	3	3	2	3	2	3	2	—	—
	Kőszegi Bertalan	1	2	3	3	2	2	1	fm.	1	3	—
	László Dénes	1	3	3	3	1	3	3	1	3	—	—
	Madár András	2	3	4	4	3	3	3	3	3	3	—
45	Mátyás István	1	3	4	4	3	2	2	3	3	3	—
	Miklós Gyula	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3	—
	Nagy Lajos	1	3	4	4	2	3	2	4	2	2	—
	Ördög Péter	1	3	3	3	3	3	2	2	2	2	—
	Pap Géza fiz.	2	2	3	2	2	2	2	2	2	3	—
50	Pál Ignácz	1	2	2	3	1	3	2	3	2	—	—
	Petres Antal	1	3	3	4	3	4	3	2	4	2	—
	Plutz József	1	2	3	3	2	3	1	1	2	2	—
	Salamon Béla fiz.	1	3	3	3	2	2	3	3	2	1	1
	Szabó Dávid	1	3	3	4	3	3	2	3	3	3	—
55	Ifj. Szabó Lajos	1	2	2	3	1	1	2	3	3	2	—
	Szántó Árpád fiz.	1	3	4	4	3	3	3	2	3	1	—
	Székely Elek	1	3	3	3	2	3	3	2	3	—	—
	Szopos Antal	1	3	2	2	2	3	3	2	3	—	—
	Veres Béla	2	3	3	4	4	3	3	2	4	4	—
60	Zakariás Kristóf fiz.	1	2	3	3	2	2	1	2	1	1	—

Kimaradtak: Autal István, Csedő Imre, Dávid Kálmán, Incze Ignácz, Jakab Jenő, Lakatos Elek, id. Szabó Lajos.

Összesen: 67.

III. osztály.

	A tanuló neve.	Magaviselet	Hittan	Magyarnyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történet	Term. földrajz	Számtan	Rajz. geometria	Torna	Ének	Zene
	Adorján István	1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	—
	Albert Vilmos int.	1	2	1	2	1	2	2	2	3	3	3	—
	Antal Vidor int.	2	3	3	4	3	3	3	3	3	4	3	—
	Baresay Béla fiz.	1	2	2	3	2	3	2	3	2	1	—	1
5	Bartók Lajos int.	2	2	3	3	3	3	3	3	2	2	1	—
	Bereczk János al.	1	3	3	3	3	3	3	3	3	1	2	—
	Bodó Ferencz	2	3	3	3	4	4	3	3	3	2	—	—
	Bodó József int.	1	3	2	3	2	2	2	3	1	2	2	—
	Buzás József int.	1	1	1	3	2	3	3	2	1	2	2	—
10	Csáki Béni int.	1	1	1	2	1	1	1	1	1	2	2	—
	Cseh István fiz.	1	3	2	3	3	3	2	3	2	2	2	—
	Csergő Lajos int.	1	2	3	3	3	3	2	3	2	3	3	—
	Dénes Imre	1	1	1	3	2	2	2	1	2	3	3	—
	Ferencz József int.	1	3	3	4	3	3	3	3	3	2	2	—
15	Gábor Andor fiz.	2	2	3	3	3	3	2	3	3	1	2	—
	György Ágoston	1	2	3	3	3	3	3	3	1	3	—	—
	Györgypál Károly	1	3	3	3	3	3	3	3	3	1	—	—
	Hajnód Pál	2	2	3	3	3	3	3	3	3	1	—	—
	Ilyés András	1	2	2	3	2	3	2	2	1	2	1	—
20	Imets Aladár int.	1	2	2	3	2	2	2	2	2	2	3	—
	Incze Gábor int.	1	2	2	4	3	1	3	3	1	3	2	—
	Karda Gergely int.	1	2	3	3	3	3	2	3	1	2	3	—
	Karácsony Antal	2	3	3	3	3	4	2	2	3	1	—	—
	Koncsag Károly	3	3	3	4	2	3	3	3	1	2	—	—
25	Kosza István int.	2	2	2	3	3	2	2	2	3	3	3	—
	Kovács Balázs int.	1	2	3	3	3	3	2	2	2	2	3	—
	Kovács Gábor	2	2	2	3	2	2	2	3	2	1	—	—
	Kovács Gergely int.	1	3	3	3	3	3	2	3	2	3	1	—
	Kristó Gábor int.	1	2	3	4	3	3	3	4	2	3	2	—
30	Kristó Péter int.	1	2	2	2	2	2	2	2	1	2	1	—
	Lacz Kálmán int.	1	2	2	3	3	3	2	3	1	1	1	1
	Lakatos József int.	2	2	2	3	2	2	1	2	2	2	—	—
	Léhner Gyula int.	1	3	3	3	3	3	3	3	2	3	3	—
	Miklós Antal fiz.	1	2	3	4	3	3	3	3	3	4	3	—
35.	Molnár Lajos al.	1	2	3	3	3	3	3	3	3	3	4	—

III. osztály.

	A tanuló neve.	Magaviselet	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történet	Term. földrajz	Számtan	Rajz. geometria	Torna	Ének	Zene
	Nagy Béla	1	1	1	2	1	2	3	2	1	3	2	2
	Nagy Galaczi János int.	1	3	3	3	3	3	3	3	1	2	2	—
	Pál Lajos	2	3	3	3	3	4	3	3	3	2	—	—
	Petres Elek int.	1	3	3	4	3	3	3	3	3	2	3	—
40	Péter József int.	1	3	3	3	4	3	3	3	2	2	1	—
	Potyó Antal al.	1	1	1	2	1	2	2	2	1	2	3	—
	Puskás Gábor al.	1	1	1	1	1	3	1	1	1	2	1	1
	Sándor Balázs int.	2	3	3	3	3	3	3	3	2	2	3	
	Sántha Károly	2	3	3	4	4	3	3	4	3	2	2	—
45	Solnay Dénes int.	2	2	3	4	4	4	2	3	3	4	4	—
	Sprencz György	2	2	3	3	2	3	2	3	2	fm.	—	—
	Szabó Dénes al.	1	1	1	2	1	1	1	1	1	2	2	—
	Szopos Dávid	1	2	3	4	3	3	3	4	3	2	—	—
	Szőcs Albert al.	1	1	1	3	2	2	2	2	3	3	2	—
50	Szőke Antal	2	2	2	3	2	2	3	3	3	3	—	—
	Szultán Péter fiz.	1	3	3	4	2	4	3	4	3	fm.	2	—
	Tompos Péter int.	2	3	3	4	3	3	3	3	3	1	2	—
	Ujfalvi László	2	1	3	3	3	3	3	3	2	2	—	3
	Vass András	1	2	2	3	3	3	3	2	2	2	—	—
55	Zakariás Jenő fiz.	1	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1
	Zsigmond Márton int.	1	3	3	3	3	4	3	3	3	2	2	—

Betegség miatt nem osztályoztatott: Mihály Dezső Kimaradt: Daczó Ernő, Gál Béni, Köllő Ignácz, Málnási Elek, Péterffy Áron.

Összesen: 62.

IV. osztaly.

	A tanuló neve.	Magaviselet	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Természetrajz	Mennyiségtan	Rajz. geometria	Torna	Ének	Zene	Franczia nyelv
	Balázs Lázár int.	1	2	2	2	3	3	2	3	2	2	2	3	—
	Balló Károly int.	1	3	3	2	3	3	2	2	1	2	2	—	—
	Beke Kondrád	1	2	3	3	3	3	3	3	2	1	—	3	—
	Beke Miklós al.	1	1	1	1	2	2	1	2	1	1	3	—	2
5	Biró Ferencz	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	—	—
	Bocskor Gyula int.	1	2	3	3	3	2	2	3	2	3	3	—	—
	Bors István al.	1	3	2	2	3	2	2	3	1	2	—	3	—
	Botár Gáspar	1	1	2	3	3	2	2	2	2	2	—	—	—
	Böjthy Ödön	1	2	1	3	3	1	2	2	1	1	—	—	—
10	Csató János int.	1	3	3	3	4	4	3	4	2	3	3	—	—
	Csergő Venczel int.	1	3	3	3	3	3	2	3	1	1	2	—	—
	Csiszér Albert int.	2	1	1	1	2	1	3	2	1	1	1	—	2
	Cziriák Gyula	1	2	3	3	3	3	3	3	3	fm.	2	—	—
	Cziriák Jenő	1	2	3	2	3	3	3	3	3	3	2	—	—
15	Daczó József	1	3	3	3	4	3	3	3	3	1	—	—	—
	Dávid Dénes int.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	—	2
	Dávid Károly	1	3	4	3	4	4	3	3	2	3	—	—	—
	Dávid László	1	1	1	1	2	1	1	2	1	3	—	—	—
	Dobay András	1	3	3	3	4	3	1	3	3	2	2	—	—
20	Elekes Márton int.	1	1	1	2	2	1	1	1	1	3	2	—	1
	Fekete János	1	2	3	2	3	3	2	3	3	3	—	—	—
	Fodor Izra int.	1	2	3	3	3	4	3	3	3	2	3	—	—
	Földes Zoltán	1	2	3	3	3	3	3	3	2	3	2	—	—
	Gábor Áron int.	1	2	3	3	3	3	3	2	3	3	2	—	—
25	György Gábor	3	2	2	2	3	2	1	2	1	3	—	—	—
	Hollò Gábor	2	3	3	3	3	3	3	4	2	3	—	—	—
	Kovács András	1	3	3	3	3	3	3	3	2	3	—	—	—
	Kovács Kálmán int.	1	3	3	2	3	3	3	4	1	3	1	—	—
	Kovács Miklós	1	1	1	2	2	1	2	2	1	1	—	1	—
30	Kőszegi Lajos int.	1	3	3	3	4	4	3	4	3	3	3	—	—
	Kugler Vilmos al.	1	2	2	2	3	2	1	2	1	2	2	—	2
	Lukács József int.	1	2	2	2	2	1	1	2	1	2	1	—	—
	Márkos Sándor	1	1	2	2	3	2	1	2	1	1	2	2	—
	Márton Ferencz int.	1	2	2	2	3	3	3	2	1	2	1	3	—
35.	Márton Tamás	1	3	3	3	4	4	3	3	2	2	—	—	—

IV. osztály.

	A tanuló neve.	Magaviselet	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Természetrajz	Mennyiségtan	Rajz. geometria	Torna	Ének	Zene	Franczianyelv
	Pap Béla	1	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1	1	—
	Péter Sándor	1	3	3	2	3	3	2	3	1	2	—	—	—
	Rusz Janos int.	1	2	3	3	3	3	2	2	1	2	1	3	2
	Salamon Géza fiz.	1	2	2	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2
40	Simon Sándor int.	1	3	3	3	3	3	2	3	1	1	2	—	—
41	Wéger Béla	1	3	3	3	3	3	3	3	2	1	2	—	—

Évközben kimaradtak: Ferenczy Imre, György István, Imre János, Mezey Ferencz. Meghalt: Zakariás Kristóf. Magántanuló: Kozma Géza.

Összesen: 47.

V. osztály.

	A tanuló neve	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Görög p. magy.	Görög p. rajz	Történelem	Természetrajz	Mennyiségtan	Torna	Ének	Zene	Francia nyelv	Viselet
	Antal József al.	1	2	2	1	1	—		1	2	3	3	3	—	—	1
	Balázs Béla	3	3	3	3	2	—	—	2	3	3	2	—	—	—	2
	Balázs István	3	3	3	4	3	—	—	4	3	3	2	—	—	—	3
	Bálint Károly int.	2	2	2	1	1	—	—	2	2	1	2	2	—	—	1
5	Bándi Béla	3	3	4	4	—	3	3	3	3	3	2	—	—	—	2
	Boeskor László al.	2	2	3	3	3	—	—	2	3	3	3	4	—	—	1
	Boga Ubáld int.	2	1	2	3	2	—	—	2	2	2	1	1	1	—	1
	Bogádi Gábor al.	2	2	2	2	1	—	—	1	2	2	3	4	—	—	1
	Borcsa Gergely al.	2	2	2	3	1	—	—	1	2	2	3	1	—	—	1
10	Bögözi Mihály al.	2	2	3	3	3	—	—	2	3	3	3	1	—	—	1
	Csergő Gábor fiz.	3	4	2	4	—	3	1	4	2	4	2	3	1	—	1
	Dávid Antal int.	3	4	4	4	3	—	—	4	3	3	2	2	—	—	2
	Domokos Sándor al.	2	2	2	2	1	—	—	2	2	2	2	3	—	—	1
	Erőss Lázár	2	2	3	3	—	2	1	2	3	2	—	—	—	—	1
15	Élthes Gyula al.	1	2	2	3	—	1	1	1	2	2	—	2	—	—	1
	Élthes Károly fiz.	3	3	3	3	—	3	1	3	3	3	—	3	—	—	2
	Fazakas András int.	3	3	3	3	3	—	—	2	3	2	3	2	—	—	1
	Gaál Kálmán int.	2	2	3	3	3	—	—	3	3	3	2	2	—	2	1
	Gereöffy Tiha. fiz.	3	3	4	4	—	3	1	4	3	4	2	3	—	—	2
20	Imre Kálmán int.	3	3	3	4	3	—	—	3	3	3	—	3	—	—	1
	Kardos Árpád int.	2	1	2	2	1	—	—	2	2	2	3	3	—	—	1
	Kerekes Gyula fiz.	2	3	2	3	3	—	—	2	3	2	2	1	1	—	1
	Keresztes Gyula	3	3	3	4	3	—	—	3	3	3	2	—	—	—	3
	Kicsid Béla int.	3	1	3	3	2	—	—	3	2	2	3	2	3	1	1
25	Koós Ferencz al.	2	1	3	3	2	—	—	2	2	2	3	2	—	—	1
	Kőváry József	2	2	2	2	—	2	1	1	2	2	2	—	1	—	2
	Lakatos Mihály	2	2	3	2	2	—	—	3	2	2	—	—	—	—	2
	Laurenczy Oszk. fiz.	3	2	3	3	3	—	—	2	3	2	2	1	—	—	1
	László Kálmán	3	2	3	4	3	—	—	3	3	4	2	—	—	—	2
30	Mihály Lajos	3	3	3	4	—	3	3	3	3	3	3	—	—	—	2
	Miklós Rezső fiz.	2	3	3	4	3	—	—	2	3	3	1	1	—	—	1
	Molnár Imre al.	1	1	3	3	1	—	—	2	2	1	—	3	—	—	1
	Orbán Mihály	3	3	3	3	2	—	—	3	2	3	1	—	1	—	2
	Orosz Lajos al.	3	2	3	4	3	—	—	3	3	3	3	1	1	2	1
35	Rancz László	3	2	2	2	2	—	—	3	3	2	3	—	—	—	1

V. osztály.

	A tanuló neve	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Görög p. magy.	Görög p. rajz	Történelem	Természetrajz	Mennyiségtan	Torna	Ének	Zene	Francziа nyelv	Viselet
	Sipos Lázár int.	2	3	2	3	3	—	—	3	3	2	1	—	—	2	1
	Solnai János int.	3	3	4	4	3	—	—	4	3	2	3	2	—	—	1
	Székely Jenő	1	2	2	3	2	—	—	2	2	3	2	1	1	—	1
	Takó Albert int.	2	3	3	3	3	—	—	3	2	2	3	3	—	—	1
40	Tompos Gábor al.	2	3	4	2	2	—	—	2	2	3	1	1	1	2	1
	Váradi Sándor al.	3	1	3	3	2	—	—	3	3	2	3	1	3	—	1
	Zonda Gergely al.	3	2	2	3	3	—	—	2	3	1	2	1	—	—	1

Kimaradt: Zakariás András.

Összesen: 43.

VI. osztály.

	A tanuló neve	Magaviselet	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Görögp. magy.	Történelem	Természetrajz	Mennyiségtan	Görög p. rajz	Torna	Ének	Zene	Franczia nyelv
	Anda Géza	1	3	3	3	3	2	—	3	3	3	—	3	1	—	—
	Baka János int.	2	3	3	3	4	3	—	3	3	3	—	3	3	—	—
	Balázs Elek	1	2	2	2	3	2	—	1	2	3	—	2	2	—	—
	Bálint Alajos	1	1	2	1	1	1	—	1	1	1	—	2	2	—	—
5	Bardocz János al.	2	3	3	3	3	4	—	4	4	3	—	2	3	—	—
	Berecz Sándor al.	1	3	2	2	3	3	—	2	2	3	—	2	1	—	—
	Blénessy Balázs al.	1	2	2	2	3	—	2	2	1	1	2	2	1	1	1
	Bodó Dénes al.	1	3	1	2	2	—	2	3	2	1	2	2	2	—	1
	Botár Adolf	1	1	1	1	1	1	—	1	1	2	—	2	—	—	—
10	Daragus András al.	1	1	1	2	1	1	—	1	1	1	—	3	2	—	1
	Deáki Lajos int.	2	2	2	2	3	—	2	1	1	3	2	3	3	—	—
	Dobos Ferencz	1	3	3	3	3	—	2	1	2	3	1	2	3	—	—
	Fuchs Hermánn int.	2	2	2	2	3	3	—	3	2	3	—	2	2	—	2
	Fülöp József al.	1	3	3	3	3	—	2	3	2	3	1	2	1	1	—
15	Glósz Miksa	1	1	1	1	1	1	—	2	1	1	—	2	1	1	1
	Incze György fiz.	2	1	2	2	3	—	1	2	1	1	1	3	1	1	2
	István János int.	1	2	2	2	3	—	2	3	1	3	2	3	1	1	1
	Jakab Jenő	1	2	3	3	3	—	2	3	3	2	2	3	2	—	—
	Id. Kovács József al.	1	2	2	2	3	2	—	3	1	1	—	1	1	—	—
20	Ifj. Kovács József	1	2	2	2	3	—	2	3	1	2	1	1	—	2	—
	Mánya Márton fiz.	1	2	2	1	3	—	2	2	1	3	1	3	—	—	—
	Minier Lajos fiz.	2	3	2	3	3	3	—	3	2	3	—	2	1	—	—
	Péter József int.	2	2	2	3	4	3	—	2	2	3	—	2	3	—	—
	Potovszky D. fiz.	1	3	3	2	3	—	3	3	3	3	3	3	2	—	—
25	Potovszky F. fiz.	1	3	3	2	3	—	2	3	2	3	3	3	1	—	—
	Puskás Imre fiz.	1	2	2	3	3	3	—	2	2	3	—	1	3	—	—
	Sándor Árpád int.	1	3	1	2	2	2	—	3	1	1	—	1	3	—	—
	Sántha Béni al.	1	1	2	2	2	—	1	1	1	1	1	1	1	—	1
	Schreiber Ottó int.	1	2	2	2	3	—	2	2	2	3	1	2	3	—	—
30	Simon Imre fiz.	1	2	2	2	3	3	—	2	1	3	—	2	2	—	1
	Tatár János al.	1	3	2	2	3	—	2	3	2	2	1	2	1	—	1
	Thomás Róbert	1	1	2	3	3	3	—	3	1	3	—	3	—	—	1
	Tódor János al.	1	3	2	3	3	—	2	3	2	2	1	2	2	—	—
	Vértess Béla int.	2	2	2	1	3	—	1	3	1	3	2	2	2	—	2
35	Vischer János fiz.	2	2	2	2	3	—	2	3	2	3	3	1	2	—	1

Kimaradt: Landt L., Nagy Balázs, Vass D. Összesen: 38.

VII. osztály.

	A tanuló neve.	Magaviselet	Vallástan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Görög p. magy.	Görög p. rajz.	Földrajz	Mennyiségtan	Természettan	Bölcsészet	Torna	Ének	Zene	Franczia nyelv
	Antal Imre int.	1	2	3	3	3	3	—	—	2	3	3	4	1	3	—	—
	Bajkó András int.	1	2	2	2	3	—	1	1	1	2	2	3	2	2	—	—
	Balázs Dénes fiz.	2	1	3	3	3	—	3	3	2	3	3	3	3	3	—	—
	Bándi István int.	1	2	2	1	1	1	—	—	1	2	2	1	3	3	—	—
5	Benke Antal al.	1	1	2	2	1	1	—	—	1	1	2	1	1	1	1	—
	Bodó László	2	3	3	3	4	3	—	—	3	4	3	3	2	3	—	—
	Incze Gyula fiz.	1	2	2	3	3	—	2	2	2	3	3	3	3	2	—	—
	Elthes Zoltán al.	2	3	2	2	3	—	2	2	2	3	3	3	1	2	—	—
	Ferencz Domokos	1	2	2	3	3	3	—	—	2	4	3	3	2	—	—	—
10	Gál András int.	1	3	3	3	3	—	2	1	1	2	2	3	3	3	—	—
	Gergely Viktor int.	1	2	2	2	3	3	—	—	1	2	2	2	3	3	—	—
	Gombos József fiz.	2	2	3	3	3	3	—	—	1	3	2	3	2	2	1	—
	Gondos Sándor	2	2	3	3	3	2	—	—	1	3	2	3	2	2	—	—
	Kedves Péter al.	1	2	2	2	2	1	—	—	2	2	3	2	3	3	—	—
15	Kerekes Károly ffz.	1	2	2	2	3	3	—	—	2	2	3	2	3	1	1	—
	Kovács Albert al.	1	1	2	2	3	3	—	—	2	2	2	3	2	3	—	—
	Kovács Gyárfás	1	2	2	2	2	2	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—
	Kozma Péter int.	1	2	3	2	3	3	—	—	2	3	3	3	2	—	—	—
	Krausz István	2	2	2	2	3	3	—	—	2	3	3	3	2	—	1	—
20	Kurkó Ignácz al.	1	1	1	1	1	1	—	—	1	1	1	1	2	1	—	—
	László Dezső fiz.	1	3	3	3	3	—	2	2	2	3	2	2	2	2	1	—
	Lázár Jenő fiz.	1	1	1	2	2	2	—	—	1	1	2	1	2	1	—	—
	Márkos András al.	1	2	2	2	2	2	—	—	1	1	2	1	3	3	—	—
	Márton Sándor al.	1	3	3	2	3	3	—	—	1	2	2	3	3	3	—	—
25	Márton Venczel fiz.	1	2	1	1	1	1	—	—	1	2	2	1	3	1	—	—
	Morágyi József fiz.	1	3	3	3	3	3	—	—	2	4	3	3	3	3	—	—
	Nagy Sándor int.	1	1	1	1	2	2	—	—	1	1	2	2	3	—	—	—
	Pál Ignácz al.	1	3	3	3	3	3	—	—	3	3	3	3	2	3	—	—
	Petries Gusztáv al.	1	2	2	2	1	1	—	—	1	2	2	2	3	2	—	—
30	Péter Antal al.	1	1	1	1	1	1	—	—	1	1	1	1	1	—	—	1
	Ráduly Mózes al.	1	2	2	2	1	1	—	—	1	1	2	2	—	2	—	1
	Szebeni Lukács int.	1	3	3	2	2	2	—	—	2	2	2	2	2	1	—	—
	Szopos Gáspár	1	2	2	2	2	—	—	—	1	2	2	2	1	—	—	—
	Szopos Sándor	2	2	3	3	3	—	2	1	1	3	2	2	2	—	—	—

VII. osztály.

	A tanuló neve.	Magaviselet	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Görög p. magy.	Görög p. rajz	Természettan	Földrajz	Mennyiségtan	Bölcsészet	Torna	Ének	Zene	Franczi nyelv
35	Turóczi Albert int.	1	2	3	3	4	3	—	—	3	1	3	3	2	—	2	—
	Veress Dénes al.	2	3	3	3	3	3	—	—	3	3	3	3	3	3	—	—
	Veress Domokos	2	1	2	2	3	-	2	1	3	2	2	2	1	—	—	—
	Veress Gyárfás al.	1	1	2	2	1	1	—	—	2	1	2	2	3	2	—	—
39	Vida József	1	1	1	1	1	1	—	—	1	1	1	1	2	1	1	1

Vizsgálatlan maradt: Száva Lukács.

Összesen: 40

VIII. osztály.

	A tanuló neve	Magaviselet	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Görögpótló m.	Történelem	Természetrajz	Mennyiségtan	Bölcsészeti előr.	Rajz	Torna	Ének	Zene	Francia nyelv
	Albert Gábor int.	1	3	3	2	3	3	—	2	2	2	3	—	2	1	—	—
	Antal Áron fiz.	1	1	2	2	2	2	—	1	2	2	3	—	2	2	—	—
	Balázs András	1	3	4	3	3	3	—	4	3	3	3	—	[illegible]	—	—	—
	Bodó Ferencz al.	1	1	1	1	1	1	—	1	1	1	1	—	2	1	—	—
5	Botár Benjamin al.	1	2	2	1	1	1	—	3	1	2	1	—	3	1	—	—
	Csedő András al.	1	2	3	1	2	2	—	2	2	2	1	—	2	—	—	—
	Darvas Dávid int.	1	3	3	3	3	—	2	2	3	3	3	2	2	2	—	—
	Dóczi Kálmán	1	2	2	1	2	—	2	2	2	2	1	1	2	—	—	—
	Fejér Gyula fiz.	1	2	3	2	3	—	2	3	3	2	2	2	1	1	—	—
10	Fogolyán István fiz.	1	3	4	3	3	3	—	3	3	3	3	—	3	2	—	—
	Fülöp Sámuel fiz.	1	3	1	2	3	3	—	3	3	3	2	—	1	1	—	—
	Gábosi Lajos al.	1	3	3	3	3	3	—	3	3	3	3	—	1	1	—	—
	Jancsó Béla fiz.	1	1	3	2	2	—	2	1	2	3	2	2	2	2	—	—
	Klára András al.	1	2	1	1	1	1	—	1	1	1	1	—	1	1	—	—
15	Kovács András al.	1	2	3	1	2	2	—	1	2	2	2	—	3	1	—	—
	Lakatos János al.	1	2	1	1	1	1	—	1	1	2	1	—	2	1	—	—
	Madár József al.	1	2	2	2	3	—	1	1	3	3	1	1	1	2	—	—
	Opra Vilmos int.	1	2	2	2	3	2	—	2	2	3	2	—	2	1	—	—
	Rudnyánszky S. br. fiz.	1	2	2	1	2	—	2	1	2	2	1	1	3	2	—	—
20	Szacsvay József fiz.	1	2	2	3	3	3	—	1	3	2	1	—	2	1	—	—
	Szántó István al.	1	2	3	2	2	2	—	2	3	3	2	—	3	1	—	—

Kimaradt: Pakó János. Összesen: 22.

XI. Jótékonyság.

1. Adakozás.

A lefolyt tanévben adományaikkal gyarapitották

a tanári könyvtárt a nagymélt. vall. és közokt m. kir. Miniszter, özv. Adorján Imréné, Bándi Vazul, Dr. Kolonics Dénes, Dr. Molnár József nemes Csikvármegye és Imets F. Jákó.

az ifjusági könyvtárt a nagymélt. vall. és közokt m. kir. Miniszter, gr. Majláth Gusztáv Károly erd. Püspök, Dóczi József, Nagy Sándor és Szabó Ferencz;

az érem és régiségtárt Dr. Czobor Béla, Balla József, Imre János, Dr. Nagy Dezső, ezeken kivül több tanuló érmekkel;

a természetrajzi szertárt Élthes Béla, Gözsi Árpád és Dr. Nagy Dezső.

Ezen adományok tárgyai a könyv és szertárak megfelelő helyein vannak feltüntetve.

A kiránduló egyesületnek csikszeredai takarékpénztár 100 frt 38 krt, Balló János 5 frt, Takó János 2 frtot.

Jutalomdijat adtak a tanulók számára: Dr. Balló István, Bándi Vazál, Csató János, Glosz Miksa, Jakab Antal, Koncz István, Nagy István, Riszner Ödön, Simon Péter, Szász Károly, Wasylkiewicz Viktor.

Az adakozók fogadják nemeslelkü adományaikért e helyen is az intézett hálás köszönetét.

2. Segélyezés.

Mint ösztöndijasok segélyben részesültek:

1. A Fogarasy-féle alapból: Berecz Sándor VI. oszt. tanuló 40 frt.

2. A Bögözi-féle alapból: Bögözi Mihály V. oszt. tan. 20 frt.

3. Az áll. erdészeti tisztek segély alapjából: Kővári József V. oszt. tan. 100 frt.

4. A jövedékbirsági alapból: Sipos Sándor V. Wéger Béla IV. Csiby András és Wéger Lajos I. oszt. tanulók 100—100 frt.

4. A Megyeri Mátyás-féle alapból Földes Zoltán IV. oszt. tanuló 270 frttal.

Csikvármegye részéről segélyben részesültek.

a) A nevelési alapból: Bajkó András VI. oszt. 50 frt. Gál Endre VI. oszt. 20 ftt, Bajkó Gábor VI. oszt. 20 frt, Balázs Dénes VI. oszt. 20 frt, Fazakas József IV. oszt. 10 frt, Péter József V. oszt 20 frt, Blénesi Balázs V. oszt. 10 frt, Tatár János V. oszt. 10 frt, Fülöp József V. oszt. 10 frt, Bodó Dénes V. oszt. 10 frt, Bocskor László IV. oszt. 10 frt, Madár József VII. oszt. 20 frt, Domokos Sándor IV. oszt. 10 frt, Tompos Gábor IV. 10 frt, Imre János IV. oszt 20 frt. László Dezső VI. oszt. 20 frt, Lakatos Mihály IV. oszt. 20 Pál Dénes VI. oszt. 20 frt, Péter Antal VI. oszt. 10 frt, Albert Gábor VII. oszt, 20 frt, Beke András IV. oszt. 20 frt, Márton Venczel VI. oszt. 20 frt, Gondos Sándor VI. oszt. Vas Dénes V. oszt. 20 frt, Imre Béla VI. oszt. 20 frt. Veres Gyárfás VI. 20 frt, Benke Antal VI. 10 frt, Kovács József V. 20 frt, Orbán Mihály IV. oszt. 20 frt, Szopos Gáspár VI. oszt. 20 frt, Szopos Sándor VI. oszt. 20 frt, Márkos Endre VI. oszt. 20 frt, Balázs András VII. oszt. 20 frt, Kedves Péter VI. oszt. 10 frt, Botár Adolf V. oszt. 20 frt, Bakó János V. oszt. 20 frt, Nagy Balázs V. oszt. 20 frt, Rancz László IV. oszt. 20 frt, Szebeni Lukács VI. oszt. 20 frt, Ferencz Domokos VI. oszt. 20 frt, Tódor János V. oszt. 10 frt, Lakatos János VII. 10 frt, Orosz Lajos IV. oszt. 20 frt, Kurkó Ignácz VI. oszt. 10 frt.

b) A lóbeszerzési alapból Antal Áron VII. oszt. 20 frt, Sándor Árpád V. oszt. 20 frt, Korpos Rezső IV. oszt. 20 frt, Molnár Imre IV. oszt. 10 frt. Dobos Ferencz V. oszt. 20 frt, Bándi Béla IV. oszt. 20 frt, Gábosi Lajos VII. oszt. 20 frt.

Koós Ferencz IV. oszt. 10 frt, Pál Ignácz VI. oszt. 10 frt, Kovács Albert VI. oszt. 10 frt. Kovács Gyárfás VI. oszt. Éltes Zoltán VI. oszt. 10 frt, Imre Kálmán IV. oszt. 20 frt. Csedő András VII. oszt. 10 frt, Bálint Károly IV. oszt. 10 Márton Sándor VI. oszt. 10 frt, Bartalis Ferencz VI. oszt. 20 frt. Összesen: 1020 frt.

3. Tandijmentesség.

a) Egész tandijmentességben részesültek: Wéger Lajos, I., Gábor László, Kőszegi Bertalan II., Dénes Imre III. Biró Ferencz, Dávid Dénes IV., Bálint Károly, Boga Ubald, Kardos Árpád V., Bálint Alajos, Botár Adolf, Daragos András, Glosz Miksa, Jakab Jenő, id. Kovács József VI., Petries Gusztáv Péter Antal, Ráduly Mózes, Vida József VII. Antal Áron, Lakatos János VIII. oszt. tanulók.

b) Féltandijmentességben részesültek Dobay István, Imets Béla, Lakatos Izra, Székely János I., Ábrahám József Bálint Károly, Buzás Imre, Fekete József, Kakasy Jenő II Albert Vilmos, Bodó József, Imets Aladár, Puskás Gábor III., Várady Sándor V., Blénesi Balázs, Fuchs Herman, Sándor Árpád, Vértes Béla, VI., Bajkó András, Benke Antal, Kedves Péter, Kerekes Károly, Kurkó Ignácz, Márkos András, Márton Sándor, Szopos Gáspár VII., Bodó Ferencz, Botár Béni, Klára András VIII. oszt. tanulók.

Az elengedett tandij összesen: 292 frt 50 kr az egész tandijnak 12·77%-a.

A tanulóktól befolyt: beiratási dji: 377 frt, tanári nyugdij illeték: 1131 frt, tandij. 2282 frt 50 kr, az ifjusági könyvtárra: 189 frt, értesitőre: 189 frt. Összesen: 4168 frt 50 kr.

Ezen összegből illeti a tanulmányi alapot: 1898 frt 67 kr., a tanári nyugdij alapot: 1891 frt 83 kr.

4. Jutalmat nyertek:

Adorján-félét: Péter Antal VIII. o. t. mint a ki a magyar nyelvből legjobban dolgozott 7 korona.

Béldi-félét: Kurkó Ignácz és Vida József VII. o. t. mint a kik a VII. osztályt jelesen végezték 6—6 korona.

Imets-félét: Lakatos János VIII. o. t. ki a német nyelvből jeles előmenetelt tett 12 korona.

Koncz István-félét Klára András VIII. o. t. ki a legjobb éretttéget tette.

Bándi Vazultól: Bálint Alajos VI. o. t. mint a ki jó magaviseletet tanusitott 8 koronát.

Domokos Sándor V. o. t. ki a meteorologiai észleletek vezetésében segédkezett 6 koronát.

Csató János tanártól Deáky Lajos VI. o. t. a legszebb kiállitásu rovargyüjteményért 5 koronát; Bors István IV. o. t. a leggazdagabb ásvány-gyüjteményért 5 koronát; Fekete József II. o. t. a verseny-térképirásban való kiválóságáért.

Dr. Balló István, Glosz Miksa, Jakab Antal, Nagy István. Riszner Ödön, Szász Károly és Wasylkiewicz Viktor tanárok adományából a tornaversenyen jutalmat nyertek: Orbán Mihály V. o. t. szertornáért 3 koronát; Gombos József VII. és Miklós Rezső V. o. t. magas-ugrásért 1—1 koronát; Puskás Imre VI. o. és Salamon Géza IV o. t. versenyfutásért 1—1 koronát; Tódor János VI. o. t. birkozásért 1 korouát; Márkos Sándor IV. o. t. árboczmászásért 1 koronát.

A székely közmüvelődési egyesület Bálint Alajos VI. o. és Dávid Dénes IV. o. jó magaviseletü szegény tanulóknak 40—40 koronát.

A 40 frt jutalmi általányra vásárolt könyvekből jutalmat nyertek

Kádár Ferencz I. o. t. Kersch „Énekeljek az Urnak.“ Maniás Ferencz I. o. „Hatszáz magyar nemzeti dal.“ Szalay József I. o. Vaszary „Történelmi életrajzok.“ Páryán Lajos és Boga Alajos I. o. „Tábori szabadsághősök.“ Dobai István és Salló Béni I. o. Baróti „Addig jár a korsó a kutra.“ Ferencz Sándor és Boga István I. o. Tábori „Temesvári királybiró.“ Csiby András I. o. Gárdonyi „Nagy apó tréfái.“ Angi Dénes I. o. Kis mesekönyv. Minier Gáber I. o. Tamás bácsi kunyhája. Dobos Imre I. o. Tamás bácsi kunyhója. Gábor László és Geczö Dénes II. o. t. Kersch „Énekeljetek az Urnak.“ Csáki Mihály, Csomortáni Ignácz, Ábrahám Jó-

zsef és Fekete József II. o. „Cantate“ imák és énekek, Császár Károly II. o. t. Baróti „Hajótöröttek.“ Fejér Kálmán II. o. t. Benedek E. „Nagy apóéknál“

Csáki Béni és Szabó Dénes III. o. t. Kersch „Énekeljetek az urnak“. Puskás Gábor és Zakariás Jenő III. o. „Egri Dalnok“. Potyó Antal, Gaál „Mindent a hazáért“ Lakatos József, Nagy Béla, Albert Vilmos III. o. t. Mikszáth „A kis primás“. Dénes Imre III. o „Cantate“ ima és énekkönyv. Biró Ferencz és Papp Béla IV. o. t. Simon Péter „Király és haza“ cz. művét. Dávid Dénes IV. o. t. „Hatszáz magyar nemzeti dal“. Beke Miklós IV. o. t., Gál Nózes „Mindent a hazáért“. Dávid László IV. o. t., Mikszáth „Tavaszi rügyek“. Elekes Márton IV. o. t., Mikszáth „Magyarország lovagvárai“. Kovács Miklós és Lukács József IV. o. Tábori „Szabadsághősök.

XII. Statisztikai táblázat.

I. A tanulók általános áttekintése.

Osztály	Létszám			Vallás[1]				Nyelv és nemzetiség			A szülők polgári állása					Előmenetel						Összesen
																részletesen				általán		
	beiratott	elmaradt	tanév végéig megmaradt	római katholikus	görög katholikus	ev. református	izraelita	magyar-székely	magyar-német	magyar-román	értelmiség	őstermelő	kereskedő s iparos	tisztviselő	szolga és munkás	jeles	jó	elégséges	elégtelen	haladó[2]	ismétlő[3]	
I.	58	6	52	51	—	1	—	52	—	—	6	37	4	5	—	5	14	19	14	46	6	52
II.	67	7	60	59	—	—	1	58	1	1	7	24	11	13	4	2	10	28	20	50	10	60
III.	62	4	58	55	1	2	—	58	—	—	8	30	10	9	1	2	10	28	16	53	5	58
IV.	47	5	42	39	1	2	—	41	1	—	6	21	7	8	—	3	9	19	10	38	4	42
V.	43	1	42	39	1	1	1	42	—	—	7	15	5	14	1	—	9	21	12	36	6	42
VI.	38	2	36	34	—	2	—	34	1	1	6	19	4	7	—	4	3	25	3	35	1	36
VII.	40	—	40	36	1	2	—	36	2	1	6	19	10	4	—	3	12	18	6	38	1	39
VIII.	22	1	21	20	—	1	—	21	—	—	2	11	2	5	1	2	7	10	2	19	2	21
I—VIII.	377	26	351	334	4	11	2	342	3	4	48	177	53	66	7	21	74	168	83	315	35	350

1.) Ezen és a következő rovatokban is csak az **év** végéig maradt tanulók száma van felvéve.
2.) A haladók közé az egy tantárgyból megbukott és jó magaviseletü tanulók is felvétetnek.
3.) Azaz: a kik több tantárgyból buktak, vagy egy elégtelen mellett szabályszerü viseletük volt.

2. A tanulás eredményének tárgy- és osztályonkinti áttekintése.

Tárgy	I.,							II.,							III.,							IV. osztály.						
	jeles	jó	elégséges	elégtelen	osztályzatlan	fölment. v. n. járt.	kimaradt	jeles	jó	elégséges	elégtelen	osztályzatlan	fölment. v. n. járt.	kimaradt	jeles	jó	elégséges	elégtelen	osztályzatlan	fölment. v. n. járt	kimaradt	jeles	jó	elégséges	elégtelen	osztályzatlan	fölment. v. n. járt	kimaradt
Vallástan	11	20	21	—	1	—	5	7	18	32	3	—	—	7	10	25	21	—	2	—	4	12	15	14	—	1	—	5
Magyar nyelv	12	18	17	5	1	—	5	5	14	31	10	—	—	7	12	10	34	—	2	—	4	9	9	22	1	1	—	5
Német nyelv	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	7	37	11	2	—	4	6	14	21	—	1	—	5
Latin nyelv	7	13	21	11	1	—	5	4	10	27	19	—	—	7	8	12	31	5	2	—	4	2	7	26	6	1	—	5
Görög nyelv	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Görögpótló irod. olv.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Történelem	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	12	34	6	2	—	4	9	8	19	5	1	—	5
Földrajz	17	18	15	2	1	—	5	12	27	18	3	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Physikai földrajz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	23	39	—	2	—	4	—	—	—	—	—	—	—
Politikai földrajz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Természetrajz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	13	17	—	1	—	5
Természettan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mennyiségtan	6	13	25	8	1	—	5	6	17	35	2	—	—	7	5	15	31	5	2	—	4	4	16	16	5	1	—	5
Rajzoló geometria	10	14	28	—	1	—	5	14	15	31	—	—	—	7	16	18	22	—	2	—	4	21	12	8	—	1	—	5
Szabadkézi rajz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bölcsészet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szépirás	8	13	24	7	1	—	5	6	26	21	7	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ének	8	13	27	4	1	—	5	10	14	14	7	—	15	7	8	19	13	2	2	14	4	7	15	6	—	1	13	5
Torna	11	18	16	4	1	2	5	10	23	20	5	—	2	7	8	26	16	3	2	3	4	10	15	15	—	1	1	5

2. A tanulás eredményének tárgy- és osztályonkinti áttekintése.

Tárgy	V.							VI.							VII.							VIII. osztály.						
	jeles	jó	elégséges	elégtelen	osztályzatlan	fölment. v. n. járt	kimaradt	jeles	jó	elégséges	elégtelen	osztályzatlan	fölment. v. n. járt	kimaradt	jeles	jó	elégséges	elégtelen	osztályzatlan	felment. v. n. járt	kimaradt	jeles	jó	elégséges	elégtelen	osztályzatlan	felment. v. n. járt	kimaradt
Vallástan	4	18	20	—	—	—	1	7	14	19	—	1	—	1	10	20	9	—	1	—	—	3	12	6	—	—	—	1
Magyar nyelv	6	18	16	2	—	—	1	5	19	11	—	1	—	1	6	19	14	—	1	—	—	4	6	9	2	—	—	1
Német nyelv	—	14	21	7	—	—	1	6	19	10	—	1	—	1	6	20	13	—	1	—	—	8	9	4	—	—	—	1
Latin nyelv	2	7	21	12	—	—	1	4	3	26	2	1	—	1	9	7	24	2	1	—	—	4	6	11	—	—	—	1
Görög nyelv	7	10	17	—	—	—	1	4	4	8	1	1	—	—	10	7	14	—	—	—	—	4	5	6	—	—	—	1
Görögpótló irod. olv.	1	2	5	—	—	—	—	3	14	1	—	—	—	1	1	6	1	—	1	—	—	1	5	—	—	—	—	—
Történelem	5	16	17	4	—	—	1	7	9	18	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	8	6	4	1	—	—	1
Földrajz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Physikai földrajz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Politikai földrajz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	17	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Természetrajz	—	17	25	—	—	—	1	16	14	4	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Természettan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	20	16	—	1	—	—	4	8	9	—	—	—	1
Mennyiségtan	3	21	15	3	—	—	1	9	5	21	—	1	—	1	7	16	12	4	1	—	—	2	10	9	—	—	—	1
Rajzoló geometria	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szabadkézi rajz	6	—	2	—	—	—	—	9	6	3	—	—	—	1	4	3	1	—	1	—	—	3	3	—	—	—	—	—
Bölcsészet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	13	17	1	1	—	—	8	7	6	—	—	—	1
Szépirás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ének	11	8	9	2	—	12	1	13	10	8	5	1	—	1	6	11	15	—	1	7	—	12	6	—	—	—	3	1
Torna	6	16	16	—	—	4	1	5	18	12	—	1	1	1	7	16	15	—	1	1	—	5	10	5	—	—	1	1

3. Magaviselet, életkor és szállás szerinti áttekintése.

Osztály	A tanév végéig megmaradt tanulók																				Összesen
	Magaviseletre nézve*)			életkor tekintetében												szállás szerint					
																finövel-dében		internatusban			
	jó	szabályszerü	kevésbé szabálysz.	1889.	1888.	1887.	1886.	1885.	1884.	1883.	1882.	1881.	1880.	1879.	1878.	1877.	alapitványos	fizető	servitor	tarisnyás	servitor	a szülőknél	
				született																		
I.	47	5	—	2	17	13	12	7	1	—	—	—	—	—	—	—	1	9	—	4	2	36	52
II.	40	19	1	—	4	9	17	23	7	—	—	—	—	—	—	—	1	7	1	6	2	43	60
III.	38	17	1	—	—	2	14	19	16	6	1	—	—	—	—	—	7	5	4	22	2	18	58
IV.	38	2	1	—	—	—	—	10	13	12	6	1	—	—	—	—	3	2	1	26		10	42
V.	29	10	2	—	—	—	—	3	6	14	12	7	—	—	—	—	13	6	—	12	—	11	42
VI.	26	9	—	—	—	—	—	—	—	12	10	12	2	—	—	—	10	8	—	8	—	10	36
VII.	29	10	—	—	—	—	—	—	—	2	7	13	12	4	—	1	13	8	—	9	—	9	39
VIII.	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	7	4	9	—	—	9	7	—	3	—	2	21

4. Származási hely szerinti áttekintése.

Lakhelye	Osztály								Összesen
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	
Helybeli	2	—	1	1	1	2	—	—	7
Csikmegye	37	49	49	33	28	22	27	11	256
Alsó-Fehérm.	—	1	1	—	2	2	1	1	8
Brassóm.	—	1	2	—	—	—	—	—	3
Csongrádm.	—	—	—		—	—	1	—	1
Háromszékm.	5	2	1	2	8	5	5	7	35
Hunyadm.	—	1	—	—	1	—	—	—	2
Kolozsm.	—	1	1	—	—	—	—	—	2
Maros-Tordam.	4	2	—	—	—	—	—	—	6
Máramarosm.	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Nagy-Küküllőm.	1	—	1	1	—	—	—	—	3
Pest-P-S-Kis-Kunm.	—	2	—	2	—	—	—	1	5
Szebenm.	—	—	—	—	—	2	—	—	2
Temesm.	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Tolnam.	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Torda-Aranyosm.	—	—	—	—	—	1	1	1	3
Udvarhelym.	3	—	1	2	1	1	2		10
Zalam.	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Romániai	—	1	1	—	—	1	—	—	3
Összesen	52	60	58	42	42	36	39	21	350

5. Az érettségi vizsgálatok eredményének áttekintése.

Jelentkezett	Visszahelyeztetett	vizsgálatot tett: Javító	vizsgálatot tett: Irásbeli	vizsgálatot tett: Szóbeli	Érettnek nyilvánitatott: jeles	Érettnek nyilvánitatott: jó	Érettnek nyilvánitatott: egyszerüen	3 hónapra visszavetetett	Az érettségit sikerrel végzett ifjak pályaválasztása: egyetemi: egyházi	egyetemi: jogi	egyetemi: orvosi	egyetemi: bölcsészeti	müegyetemi: épitészeti	müegyetemi: mérnöki	müegyetemi: vegyészeti	akadémiai: erdészeti és bányászati	akadémiai: gazdászati	akadémiai: katonai	akadémiai: tisztviselői	akadémiai: közlekedési
19	1	—	19	19	3	5	10	1	3	4	1	5	—	—	—	—	—	1	1	3

Ismétlő vizsgálatra jelentkezett 2. kik közül 1 sikerrel tett vizsgálatot, 1 pedig 3 hónap mulva tartandó javitóvizsgáalatra utasittatott.

XIII. Meteorologiai észleletek.

A csik-somlyói állomás fldr. hossz.: 43°32'; fdr. szél: 46°22'; tenger feletti magassága 707 m.

Hónap	Légnyomat			Hőmérséklet C. sz.			Páranyomás			Nedvesség			Csapadék m. m.			Szélirány				Szélerősség (közép)	Felhőzet (közép)	Jegyzet
	közép	legnagyobb	legkisebb	közép	legnagyobb	legkisebb	közép	legnagyobb	legkisebb	közép	legnagyob.	legkisebb	havi	24 órai	ennek napja	fő uralkodó[1])	másod „	harmad „	negyed „			
Január	706.0	717.0	699.8	−11·7	+1.2	−27·0	1.7	5.3	0.2	91	98	75	14.0	5.2	14	W	NE	S	SW	3	7	mérsékelt
Február	702.8	715.2	698.7	−10·0	+0.8	−27·9	3.8	10.9	2.9	95	99	78	25.8	2.0	9	SE	E	N	NE	2	8	hideg
Márczius	703.5	716.9	699.2	−6·4	+ 4.8	9.4	3 7	9.2	4.0	90	68	62	20.	3.2	17	N	W	S	SE	4	5	enyhe
Április	698.7	704.8	695.1	8·2	22.8	2.7	6.4	10.8	2.9	82	100	72	24.8	5.7	22	S	E	SE	SW	3	7	kövér
Május	701.4	709.9	696.5	12·4	19.8	7.2	9.0	13 8	4.2	80	96	78	23.9	1.0	23	W	NW	S	SE	2	6	nedves
Junius	702.8	711.7	698.4	13·2	24·0	8.9	10.4	14.5	7.2	82	100	79	28.4	7.0	17	S	SW	E	N	2	5	nedves, kövér
Julius	705.8	709.7	700.5	17.0	26.2	10·5	9·7	15 0	6.8	81	97	52	25.8	2.4	22	W	N	NE	NW	1	4	változó
Auguszt.	706.1	714.8	700.9	19.5	26·8	11.2	10.5	13.8	7.9	78	94	38	22.0	10.0	7	N	NE	W	S	2	6	kellemes
Szeptem.	705.2	709.9	699·5	17.8	19.9	10·0	8.3	14.0	5 2	64	87	27	18.3	4.7	3	W	N	NE	SW	2	4	változó
Október	704.2	712.5	698.7	3.7	10·4	−9.0	4·7	9.8	1.7	70	96	47	19.4	2.8	19	N	NE	E	SW	1	3	hideg
Novem.	702.4	707.2	697.4	0.9	8·5	−14·8	2.8	7·6	1.3	78	90	52	12.8	1·6	7	E	SE	W	NW	2	4	mérsékelt
Deczem.	703.8	716.2	700.0	−7.8	9.2	−20.5	3.6	10.5	2.4	63	96	48	19.7	10.4	13	S	SW	E	N	2	5	hideg
Évi közép	701.9	710.0	697·4	10·4	15·7	−2·9	6.2	10.4	3.9	77	95	61	28.9	10.4	12	W	NE	E	SW	2	5	mérsékelt

Észlelő: **Bándi Vazul**, főgymn. igazgató

XIV. Figyelmeztetés.

1. Felvétel a gymnasiumba.

1. A tanulók szabályszerü felvétele és beiratása szeptember három első napjain történik. Minden tanuló atyja, anyja vagy ezek megbizottja kiséretében tartozik a beirásra megjelenni a gymnasium igazgatójánál, és az illető osztályfőnöknél.

2. Az első osztályba csak oly tanulókot veszünk fel, kik életük 9-ik évét már betöltötték, de 12 életévüket tul nem haladták, s vagy arról, hogy a népikdola négy alsó osztályát jó sikerrel végezték, kifogástalanul rendezett nyilvános népiskoláktól nyert bizonyitványt mutatnak elő, vagy felvételi vizsgálaton igazolják, hogy hasonló mértékü képzettséggel birnak. A tizenkét évesnél idősebb jelentkező felvételében a tanári testület dönt.

3. A kit ezen intézet bármelyik osztályába első izben veszünk fel, az iskolai bizonyitványon kivül még *keresztelési, illetőleg születési és ujraoltási bizonyitványt,* a ki pedig az V. osztályba lép, arról hogy a szülők a görög vagy a görögöt pótló tárgyak tanulását kivánják-e tőlük, szülői nyilatkozatot köteles magával hozni és az intézet igazgatójának *mulhatatlanul* bemutatni.

4. A felvételi, pótló és javitó vizsgálatokat augusztus 31-én tartjuk meg. Azon tanulónak, ki egy tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, *a tanári testület engedi meg* — ha czélszerünek látja, — hogy az elégtelen osztályzat kijavitása végett javitóvizsgálatot tehessen, de ha az egy tárgyból bukott tanulónak a *magaviseletből „kevésbé szabályszerü"* avagy *„rossz" osztályzata* van, a főhatósághoz tartozik en-

gedélyért folyamodni. Hasonlóképpen a főtanhatósághoz tartozik folyamodni a javitóvizsgálat megengedéséért az is, a ki két tantárgyból kapott elégtelen osztályzatot. A kellően felszerelt folyamodványok 1899. jul. 6-ig kivétel nélkül mind a gymnasiumi igazgatósághoz adandók be. A ki kettőnél több tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, javitóvizsgálatra semmi esetre nem bocsáttatik. A javitó, nemkülömben a pótvizsgálatot is azon iskolában kell a tanulónak letennie, melyben az elégtelen érdemjegyet kapta, illetőleg a hol a rendes vizsgálatot elmulasztotta. Megokolt esetekben az iskola főhatósága megengedi, hogy a tanuló a vizsgálatot más tanintézetben tehesse le. — Pótlóvizsgálatra csak az a tanuló bocsátható, ki a rendes vizsgálatról való elmaradását kellően igazolja.

A reál és polgári iskolából jövő tanulók a megfelelő osztály tárgykülömbözetéből felvételi vizsgát tesznek.

A csiksomlyói róm. kath. főgymnasiumnál fizetendő dijak:

a) 1 frt beiratási dij.

b) 3 frt a tanári nyugdij és gyámalap javára.

c) 50 kr a tanévvégi értesitő nyomtatása költségeire.

d) 50 kr az ifjusági könyvtárra.

e) 5 frt tandij az algymnasiumban, 10 frt tandij a felgymnasiumban, nem katholikus tanulók a tandij kétszeresét fizetik.

f) Az esetleges károk megtéritése czimén minden tanuló tartozik 1 frt óvadékot az osztályfőnök kezéhez lefizetni.

Az e) pontban megállapitott dij fizetése alul felmentés is nyerhető, a többi pont tételei fizetése alul felmentésnek nincs helye.

Ezen dijak beiratáskor fizetendők; az e) pont alatti tandijfizetését, a tandijmentességért folyamodók halaszthatják addig mig kérvényükre a főtanhatóság válasza megérkezik.

Tandijmentességi szabályzat.

1. §. Az erd. róm. kath. status gymnasiumaiban a statusgyüléstől megállapitott tandij fizetendő, mely alól rendszerint senki sem mentetik fel.

2. §. Kivételképen azonban a főtanhatóság elengedheti az egész vagy a fél tandij fizetését jó erkölcsü magaviseletü és egyuttal jó igyekezetü, tehetséges tanulóknak ha:

a) a szülők vagyontalanságát az illető politikai hatóságtól kiállitott, (és a róm. kath. lelkésztől is aláirt) bizonyitvány igazolja;

b) az előző tanévről szóló gymnasiumi bizonyitvány szerint erkölcsi magaviselete legalább szabályszerü volt, s az egyes tantárgyakból legfeljebb csakis két elégséges osztályzatot bir, a többi jeles és jó lévén;

3. A tandijmentesség mindig csak egy évre adatik.

4. §. Olyan tanulók kérvényét, a kiknek bizonyitványa kevésbé szabályszerü magaviseletet, avagy egynél több elégséges érdemjegyet tartalmaz, az igazgatók el nem fogadhatják; hanem a jelen szabályzatra való hivatkozással visszautasitják, s a tandijfizetésre határidőt tüznek ki.

6. §. A tandijmentességet illetőleg a fősuly a féltandijmentességre helyeztetik; egész tandijmentesség csakis kiváló szorgalom és előmenetel mellett valóban szegényeknek adatik.

7. §. A ki igazolja, hogy egy időben három fia jár közép-, vagy felsőiskolába, s ha az illető tanuló előmenetele megfelel e szabályzat *b*) pontjának, a tandij felének fizetésétől felmenthető egyszerü kérelemre, még ha nem is egészen szegény.

8. §. A tandijmentességi kérvények minden tanév elején legkésőbb szeptember 15-éig az illető gymnasium igazgatóságánál adandók be. A tanártestület tartozik a kérvényeket még a szept. hóban tartandó ülésen lelkiismeretesesen tárgyalni, s véleményét minden egyes folyamodóra nézve jegyzőkönybe venni. Az összes iratokat az igazgatók okt. 1-éig a főtanhatósághoz felterjesztik, hogy az igazgató-tanács októberi rendes közgyülésén végleg határozhasson. Fel nem szerelt vagy később beadott kérvények figyelembe nem vétetnek.

9. A tandij fele a beiratáskor, a más fele január 15-ig befizetendő. A kik jelzett határidőig a tandijt be nem fizet-

ték, sem az igazgató-tanácstól fel nem mentettek, a tanulók sorából kitörlendők.

10. §. A tandij beszedésről az illető igazgatók felelősök.

11. §. A jelen szabályzat a gymnasiumi Értesitőben közzéteendő.

2. Felvétel a seminariumba.

A seminariumra vonatkozólag megjegyzendő, hogy azon alapitványos tanulók, kik a seminariumban az alapitványos ifjakkal kivánnak lakni és kosztozni: az egész tanévre 120 frtért lakást és teljes ellátást nyernek a seminariumban, mely összeget előleges részletekben a seminariumi igazgatónál tartoznak lefizetni. Miután a seminariumban csak korlátozott számmal vétetnek kosztosok, azért a felvétetni akarók jó előre lehetőleg aug. elején legalább levél által jelentkezzenek. Ágynemüről, evőeszközökről, a szükséges ruházatról és fehérnemüről mindenki maga gondoskodik.

3. Felvétel az internátusba.

A kik nem Csik-Somlyón, vagy a tőszomszéd falvakban laknak, azok a kollegiális bennlakásban, a seminariumban vagy internatusban helyeztetnek el. Az internatusban az ifjak kényelmes lakást, fütést, világitást, kiszolgálást, élelmezést és felügyeletet nyernek. Bennlakási dij fejében az ifjak fizetnek 1 frtot, fütés és világitásért 8 frtot, a szolgálattevők 5 frtot. Az élelmezési illeték havonkint 6 frt 30 kr, melybe a kenyér is bele van számitva. A kik az élelmezéshez szükségeseket természetben akarják szállitani, azok a kenyér illeték czimén havonkint még 1 frt 60 krt, vagy megfelelő értékü gabnát, az élelmi szerek főzéséért pedig egy évre 6 forintot fizetnek. Ágynemüről, evőeszközökről, a szükséges ruházatról és fehérnemüről mindenki maga gondoskodik.

A tanulók, valamint a szülők és gyámok is figyelmeztetnek az iskolai bizonyitványok megőrzésére; minthogy ezek másolatai az eredeti elvesztését bizonyitó kérelemmel és e mellett kivált az érettségi okmányé sok nehézséggel állit-

ható ki. Figyelmeztetnek továbbá a szülők és gyámok, hogy az évharmadi Értesitőket szorgalmasan vegyék át iskolázottjaiktól és azokat jól betekintve, irják alá, vagy maguknak megmagyaráztatva, más hiteles ember, jelesen a plebános ur által irassák alá, hogy ne csupán az évvégi bizonyitványból és igy későn ébredjenek arra, hogy a fiok vagy gyámoltjok elvesztegette a drága tanidőt és iskola évet.

Az ifjak tankönyveiket a *kölcsönkönyvtárból* illő % mellett nagyobbrészt beszerezhetik.

Csik-Somlyón, 1899. junius hó 29-én.

Bándi Vazul,
főgymn. igazgató.

TARTALOM.

Lap.

I. Báthory Endre bibornok és Erdélyi fejedelem halála. Irta: *Dr. Balló István.* 5

II. Adatok a lefolyt tanév történetéhez 48
1. A tanév tartama.
2. Valláserkölcsi állapot.
3. Egészségi állapot.
4. Iskolai ünnepély és látogatás.
5. Személyzetiek.
6. Fontosabb rendeletek és átiratok.

III. Tanári kar 54

IV. A bevégzett tananyag 56
1. Rendes tantárgyak.
2. Rendkivüli tantárgyak.

V. Irásbeli dolgozatok 77
1. A felgymnasiumi magyar nyelvi tételek.
2. Az irásbeli érettségi vizsgálat tételei.

VI. Önképzőkör . 79

VII. Tanszerek gyarapodása 81
1. Tanári könyvtár.
2. Szertárak.
A gymnasiumi kölcsönykönyvtár állása az 1898/9-ik tanév végével . 86

VIII. A főgymnasium kiránduló egyesülete 87

IX. Finövelő intézet 88
1. Seminarium.
2. Internatus.

X. Az ifjuság érdemsorozata 91

XI. Jótékonyság 106
1. Adakozás.
2. Segélyezés.
3. Tandijmentesség.
4. Jutalmat nyertek.

XII. Statisztikai táblázatok . . . 111
1. A tanulók általános áttekintése.
2. Tanulás eredményének tárgy- és osztályonkénti áttekintése.
3. Magaviselet, életkor és szállás szerinti áttekintése.
4. Származási hely szerinti áttekintése.
5. Az érettségi vizsgálatok eredményének áttekintése.

XIII. Meteorologiai észleletek 117

XIV. Figyelmeztetés 118